

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ERMENİ İDDİALARININ SOYKIRIM HUKUKU AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

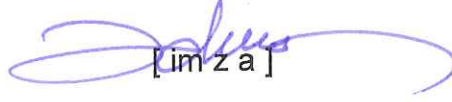
Hazırlayan
Mehmet TAKIMSU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlyas DOĞAN

Ankara-2008

ONAY

Mehmet TAKIMSU tarafından hazırlanan "Ermeni Soykırım İddialarının Uluslar arası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma 17 / 11 /2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilimdalı Kamu Hukuku Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[imza]

[Prof. Dr. Refik TURAN] (Başkan)

[imza]

[Prof. Dr. Hasan TUNÇ]

[imza]

[Prof. Dr. İlyas DOĞAN]

ÖNSÖZ

Tarihte olduğu gibi günümüzde de, Ermeni toplumu üzerinden siyasi ve ekonomik çıkar sağlamaya çalışan ülkeler bulunmaktadır. Bazı ülkelerde Türkleri ve Türkiye'yi sözde soykırımla suçlayan anıtlar dikilmekte, bazı ülkelerde de soykırımı iddiasını tanımaya yönelik kararlar parlamento gündemlerine getirilmekte, hatta kimi ülke parlamentolarında kabul edilmektedir. Gerçekte tarihçilere bırakılması gereken ve hukukçular tarafından yorumlanacak olan bu konular, siyasetçilerin elinde çıkar aracı haline dönüştürülmektedir.

Ermeni sorununun özünü, 1915 Tehcirinin bir soykırımı teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırımı olduğunu tarihi olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırımı olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir.

Ermeni tehciri bir grubun ülkenin bir yerinden alınıp başka bir yerine yerleştirilmesi, yahut grubun yerinin değiştirilmesi olarak tanımlanabilir. Böyle olunca 1915'te Osmanlı Devletince Ermenilere karşı uygulanan zorunlu tehcirin bir devletler hukuku sorunu olarak ele alınmasında ciddi hukuksal güçlükler vardır. Uluslararası hukuka göre, tehcir soykırım değil , savaş koşullarında askeri gereklerden doğan bir tedbirdir.

Tehcirin soykırımı suçu olup olmadığına siyasi faaliyet içerisinde olan , oy kaygısıyla hareket eden parlamentolar karar veremezler. Ancak Uluslararası Adalet Divanı veya tarafların belirlediği bir Hakem Mahkeme karar verebilir. Bizim tarihimizde, soykırım, katliam, mezalim yoktur; soykırıma, katliama, zulme uğrayanlara sahip çıkma vardır. Unutulmamalıdır ki, olmayanı olmuş gibi göstermek gerçeği anlatmaktan daha zordur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BOYUTUYLA ERMENİ SORUNU

I. GENEL OLARAK ERMENİ TARİHİ.....	10
II.TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ.....	11
A.Selçuklu Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri.....	11
B.Osmanlı Döneminde Türk-Ermeni ilişkileri.....	12
C. Ermeni Sorununun Baslaması ve Sorunun Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Devletler.....	17
1. Fransız Devriminin Etkisi.....	17
2.Rusya'nın Kışkırtmaları.....	19
3.Ermeni Sorununun Uluslar arası Alana Taşınması: Ayastefanos ve Berlin Antlaşması.....	22
III. ERMENİ TEHCİRİNİ HAZIRLAYAN OLAYLAR VE TEHCİR KANUNU.....	26
A.1915 Öncesi Ermeni İsyanları.....	26
B. 27 Mayıs 1915 Tarihli Sevk ve İskan Kararı Öncesi Genel Durum.....	30
C.27 Mayıs 1915 Tarihli Sevk ve İskan Kararının Çıkartılması ve Uygulanması.....	37
1.Tehcirin Tanımı.....	41
2.Tehcirin Amacı	41
D.Ermeni Nüfusu.....	46

1.Tehcir Kanunu Öncesi Ermeni Nüfusu.....	46
2.Osmanlı Devleti Resmi Belgelerine Göre Ermeni Nüfusu.....	47
3.Tehcire Tabi Tutulan Ermeni Nüfusu.....	48
4.Tehcir Sonrası Ermeni Nüfusu.....	52
E. Sevr'de Ermeni Sorunu	55
F. Lozan'da Ermeni Sorunu.....	56
G.Lozandan Günümüze Ermeni Sorunu.....	59
1-Lozan'dan II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Olan Dönemde Ermeniler.....	59
2- II. Dünya Savaşı Sonundan 70'li Yıllara Kadar Olan Dönemde Ermeniler.....	60
3. 70'liYıllardan Günümüze Kadar Olan Dönemde Ermeniler.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

SOYKIRIMLA İLGİLİ ULUSLAR ARASI HUKUK KRİTERLERİ

I.1948 SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ ÖNCESİNDE HUKUKİ DURUM	67
A.Tarihsel Süreçte Soykırımı ve Benzeri Olguların Adlandırılması.....	67
B. I.Dünya Savaşında Kullanılan Terimler.....	69
C. Versailles, Leipzig ve Sevr Süreçleri.....	70
D.II. Dünya Savaşı Öncesinde Kullanılan Terimler.....	75
II. B.SOYKIRIMI KAVRAMININ ORTAYA ÇIKMASI.....	76
A. Nuremberg Mahkemesi.....	79
B. Tokyo Mahkemesi.....	84
C. Raphael Lemkin'in Soykırımı Terimini ve Boyutlarını Ortaya Atması.	85
D.Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 96 (1) Sayılı Kararı.....	87
E.Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi	89
F.1948 Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Sonrası Gelişmeler.....	90

III.SOYKIRIMIN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİNE GÖRE SOYKIRIM SUÇU.....	93
A.Genel.....	93
B.Soykırımı Suçunun Tanımı ve Unsurları.....	95
1. Tanım.....	95
2. Soykırımı Suçunda Sanık	96
a.Gerçek Kişiler.....	96
b.Devlet ve Hükümet Görevlileri.....	97
3.Soykırımı Suçunun Mağduru.....	98
4. Soykırımı Suçunun Maddi Unsuru (Cezalandırılan fiiller).....	102
a. Soykırımı Eylemleri.....	104
5.Soykırımı Suçunda Manevi Unsur (Kast).....	108
6.Tipiklik.....	113
C.Soykırımı Sözleşmesinde Zamanaşımı.....	114
E.Soykırım Suçunun Diğer Uluslar Arası Suçlarla İlişkisi ve Ermeni İddialarının Değerlendirilmesi.....	115
1.Soykırımı ve Savaş Suçları.....	115
2.Ermeni İddialarının Savaş Suçu Açısından Değerlendirilmesi.....	122
3. Soykırımı ve İnsanlığa Karşı Suç.....	123
4.Ermeni İddialarının İnsanlığa Karşı Suç Açısından Değerlendirilmesi.....	128
IV.ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİ.....	129
A. I.Dünya Savaşına Kadar Olan Dönemdeki Gelişmeler.....	129
B.I. Dünya Savaşı Sonrası Olan Gelişmeler.....	130
C.II. Dünya Savaşı Sonrası Olan Gelişmeler(Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri).....	133
A.Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi.....	135

B.Ruanda Savaş Suçları Mahkemesi.....	138
7	
C.1998 Roma Uluslar arası Ceza Mahkemesi Statüsü.....	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEVLETİN ULUSLAR ARASI SORUMLULUĞU

I. MİLLETLERARASI HUKUKTA SORUMLULUK KAVRAMI.....	142
II.ULUSLAR ARASI SORUMLULUĞUN DOĞMASININ KOŞULLARI	144
A.Sorumluluk Doğuran Fiil.....	145
B.Hukuka Aykırı Fiil Sonucunda Zararın Doğması.....	147
C.Sorumluluğun Devlete Yüklenmesi.....	149
III.ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRILIĞI ORTADAN KALDIRAN HALLER.....	153
A. Mağdurun rızası.....	154
B. Meşru Müdafaa.....	155
C. Meşru Karşı-Önlemler.....	156
D.Zorlayıcı Neden.....	157
E.Tehlike ve Zaruret Hali.....	158
IV.SORUMLULUĞUN SONUÇLARI.....	159
A.Eski Hale İade.....	160
B.Zarar- Giderim Ödeme.....	161
V.DEVLETİN SOYKIRIMI SUÇUNA İLİŞKİN SORUMLULUĞU.....	162
VI.TEHCİR NEDENİYLE TÜRKİYE'NİN SORUMLULUĞU SORUNU.....	166
A. Tehcirde Uluslararası Sorumluluk Doğmasını Gerektiren Koşulların Varlığı Sorunu.....	165

B.Osmanlı Devleti Döneminde İşlendiği İddia Olunan Fiillerden Dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hukuken Sorumlu Tutulabilirmi?.....	170
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARININ ULUSLAR ARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I.1915 TEHCİRİNİ BATIDAKİLERDEN AYIRAN YANLARI.....	173
A.Holokost ve Ermeni Sorunu Arasındaki Temel Farklılıklar.....	174
II. ERMENİ İDDİALARININ SOYKIRIMI SUÇU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	179
A. Maddi Unsurlar Açısından Değerlendirme	179
1.Soykırımı Fiilleri.....	179
2.Kısmen veya Tamamen Yok Etme.....	182
B. Manevi Unsurlar Açısından Değerlendirme.....	184
1.Yok Etme Kastı ve İradesi.....	184
C.Saik.....	196
D. Tipiklik Açısından Değerlendirilme.....	199
SONUÇ.....	204
KAYNAKÇA.....	207
Türkçe Özet Sayfası.....	214
ABSTRACT.....	215

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD :Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler Örgütü

ECOSOC : Birleşmiş Milletler Örgütü Ekonomik ve Sosyal Konseyi

UAC :1998 Roma Statüsü Uluslar arası Ceza Mahkemesi

UAD :Uluslar arası Adalet Divanı

GİRİŞ

Günümüzde Ermeni iddialarının değerlendirilmesi yapılırken konuyu çok yönlü ele almak gerekmektedir, çünkü bu sorun birden bire ortaya çıkmış bir sorun değildir ve tarihsel bir arka planı vardır.

Anadolu'da Türklerle Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada, yanyana yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca aralarında ciddi bir sürtüşme olmamıştır. Ermeniler gerek Selçuklu döneminde gerekse Osmanlı döneminde diğer toplumlar gibi adalet ve hoşgörü içerisinde yaşamışlardır. Bu dönemlerde yaşayan tüm insanlara din, dil, soy özelliklerinden dolayı ayrıcalık tanımamış, fırsat eşitliğini kesinkes uygulamıştır. Osmanlı Devleti, kurulduğu günden beri topraklarında Ermeni azınlığı barındırmıştır ve Ermenilerin yükselişi Osmanlı Devleti ile birlikte olmuştur. Ancak Ermeni sorunu XIX. yüzyılda Fransız İhtilalinin azınlıkların bağımsızlık düşüncelerine etkisi ve bölgeden çıkar sağlamak peşinde olan İngiltere ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucu ortaya çıkmıştır.

Ermenilerin, o dönemdeki konjonktürden etkilenecek, kendi bağımsız devletlerini kurma düşüncesiyle , Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilerek dış güçlerle birlikte hareket etmeleri neticesinde, zaruri olarak I.Dünya Savaşı sırasında tehcir olayının gerçekleşmiş olması kaçınılmaz olmuştur. Tehcir; Osmanlı'nın daha önce birlikte yaşadığı, acılarını ve mutluluklarını birlikte paylaştığı kendisinin bir parçası olarak gördüğü başka bir topluluğunun ihanetine uğramış olması sonucu, tamamen cephe hattının ve gerisinin emniyetini sağlamak maksadıyla bir güvenlik tedbiri olarak başvurulmuş yöntem olmuştur.

XX.yüzyılın başlarında cereyan etmiş olayların anlaşılabilmesi için tarihi çalışmalar olmazsa olmaz niteliktedir. Çünkü bu sorunun çözümündeki deliller tarihte saklıdır ve bunları tarihçiler ortaya çıkaracaktır. Ancak uluslararası hukuk alanında eğitim ve tecrübesi yoksa tarihçi bu olayların soykırımı olup olmadığı konusunda yargıda bulunamaz. Görülen o ki tarihçiler başta olmak üzere bu konular üzerinde çalışan sosyolog ve siyaset bilimci gibi akademisyenlerle düşünürler, önemli sayıda ölümle sonuçlanan olayları soykırımı olarak nitelemek eğilimindedir. Oysa soykırımı uluslararası bir suç olarak, ancak hukukçular tarafından değerlendirilmesi mümkün olan bir kavramdır.

Ermeni propagandasının son yıllarda üzerinde yoğunlaştığı alan, yakın geçmişte siyasallaştırılan “Ermeni Soykırımı” konusunun hukukileştirilmesi çabasıdır. Ermenistan dışındaki Ermeni toplumu başta olmak üzere Ermeni propaganda merkezleri, son günlerde konuyu “devletler hukuku suçları” çerçevesinde ele alarak ve birtakım uluslar arası hukuk metinlerini ön plana çıkartarak Türkiye’yi bu bakımdan mahkum ettirmeye çabalamaktadırlar. Hattâ, mesele Yahudilere yönelik Nazi katliamları ile aynı kefeye konulmaktadır. 1948 tarihli “Soykırımı Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi” 1915 yılına, yani geriye işletilmeye çalışılmaktadır.

Ermeni soykırımı iddiaları, tehcirin gerçekleştiği 1915 yılından bu yana gerek Ermeniler, gerekse batılı kamuoyu tarafından sürekli dile getirilmekte ve Türkiye’den soykırımın tanınması istenmektedir. Soykırımın tanınmasının ardından ise kuşkusuz şimdi dahi saklanmayan tazminat ve toprak talepleri gelecektir. Ermeni sorununun araştırılması bakımından ortaya çıkan asıl zorluk ise Ermenilerin ve destekleyicilerinin hukuk alanından uzak durmaları sorunu sürekli siyasi planda tutmaya çalışmalarıdır. Bu çalışmada ise, konu siyaset değil hukuk açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Birinci bölümde; Ermenilerin tarihi, Türklerle ilişkileri, Ermeni Sorununun ortaya çıkması, 1915 - 1916 yıllarında uygulanan tehcirin soykırımı suçunun unsurlarını taşıyıp taşımadığı, konuları ele alınacaktır.

İkinci bölümde; uluslararası bir suç olan soykırımı suçunun tarihi gelişimi, tanımı unsurları, niteliği, diğer uluslararası suçlarla ilişkisi, soykırımı suçunun yargılanmasında görevli mahkeme ve uluslararası ceza mahkemeleri konuları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde; milletlerarası hukukta devletin sorumluluğu, sorumluluğun devlete bağlanabilmesi, uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıran nedenler, ve sorumluluğun hukuksal sonuçları, silahlı çatışmalarda uluslararası sorumluluk, tehcir nedeniyle Türkiye’nin sorumluluğunun bulunup bulunmadığı ve Ermeni iddialarının devletin sorumluluğu açısından değerlendirilmesi konuları irdelenecektir.

Dördüncü bölümde; Ermeni iddialarının soykırımı hukuku açısından değerlendirilmesi ve tehcirin soykırımı suçunun unsurlarını içerip içermediği konuları irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BOYUTUYLA ERMENİ SORUNU

I. GENEL OLARAK ERMENİ TARİHİ

Çeşitli söylenti ve savlara göre bazı milletlerin tarihlerinde de olduğu gibi Ermenilerin kökeni de hala kesin olarak saptanamamıştır. Ermeni tarihçilerin bir kısmı Ermenilerin kökeninin kutsal kitaba bağlayarak, Nuh Tufanından sonra Nuh'un torunu ve Yasef'in evladı olan Hayk'tan başlatırlar. Diğer kısım Ermeni tarihçileri ise Ermenilerin Frigyalılar'ın bir kolu olduğunu ileri sürerek M.Ö. 7.yüzyılın başlarında batıdan gelerek Aras Nehri bölgesine yerleştiklerini ve burada krallık kurduklarını yazarlar¹.

Bununla beraber Ermeni tarihiyle uğraşan Batılı ve Doğulu bilim adamları da bu ilk devreye ait olarak kesin bir görüş birliği içinde değillerdir. Ermenilerin anavatanları bugünkü Ermenistan ve batısında yer alan bölgedir. Bu bölgeye yukarı memleket anlamına gelen "Armeniya" ismi verilmiş, buralarda yaşayan halka ise "Ermeni" denilmektedir. Ermeniler günümüzde var olan Ermenistan Devleti kuruluncaya kadar başka kavimlerin ve devletlerin himayesi altında yaşamışlardır ve bu bölgede yaşayan Ermeniler hiçbir zaman bu bölgelerde egemen öge olamamışlardır. Persler, Selefküsler, Hartlar, Romalılar, Araplar ve İranlıların egemenlikleri altında küçük çapta ve bağımlı krallıklar kurarak yaşamışlardır. Özellikle X. ve XI. Yüzyıllarda Doğu Anadolu ve Kafkas bölgesinde, İran Bizans ve Arap mücadelesi içinde en çok zarar gören kavimlerden birisi Ermeniler olmuştur².

Ermeniler, XI. yüzyıldan itibaren uzun yıllar Selçuklulara, Selçuklu Devleti'ne bağlı diğer Türk Devletlerine ve daha sonra İlhanlılara bağlı küçük prenslikler halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Doğu Anadolu' daki Ani

¹ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, 1983, s. 3.

² M.Sadi Koçaş, **Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul, Kastaş a.ş.,1990, s.40.

Krallığı'na 1035 yılında Bizanslılar ; daha sonra 1080 yılında Selçuklular ; Çukurova'daki son Ermeni Krallığı'na 1337 yılında Memluklar son vermişlerdir. Daha sonra bölgeye egemen olan Osmanlı Devleti egemenliğine girmişlerdir³. Ermeniler, Roma ve Bizans topraklarında ve onların hakimiyeti altında yaşarlarken ağır vergiler altında iktisadi açıdan ezilirlerken mezhep farklılığından dolayı da askeri takibata uğramış ve mezheplerini terke zorlanmışlardır. Ancak Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesiyle beraber, Selçuklu ve Osmanlı toprakları üzerinde ve onların hakimiyeti altında önce hiç karşılaşmadıkları bir hoşgörü çerçevesinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

II. TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

A.Selçuklu Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri

XI. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu ve Kafkasya'da azınlık bir halk olarak yaşayan Ermenilere karşı tarihteki en büyük zulmü yapan, o çağın Bizans İmparatorları olmuştur. Bütün Bizans İmparatorları, Kafkasya'da Ermenilerin milli kimliklerini ortadan kaldırmak için çalışmışlardır. Bizans İmparatoru II.Basileios (976-1025) doğu hudutlarını emniyet altına almak ve İslam ülkelerine doğru genişletmek siyaseti gereğince, doğudaki küçük Ermeni prenslik ve krallıklarını ortadan kaldırarak, Ermeni halkını Orta Anadolu ve Sivas'a zorunlu iskân etmiş, Bizans sınırlarını Azerbaycan ve Kafkasya'ya kadar genişletmiştir. Ermenilerin ilk tehcir edilmesi bu dönemde olmuştur. Sonrada zamanla Ermeniler Çukurova bölgesine yerleşmişlerdir. Yine bu dönem içerisinde Bizanslı general Philaterus Bizans'a kafa tutan, vergi vermeyen, kendilerine dinen de ters olan, göçmen olarak gelip bölgeye yerleşen Ermenileri bir kez daha tehcir etmiştir⁴. Bizans kaynaklarında Ermenilerin sürekli ihanetlerinden, iki yüzlü siyasetlerinden bahsedilmekte ve Bizans İmparatorluğu doğu sınırında, Selçuklu Türklerine karşı verilecek

³ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 10.

⁴ Selahattin Sert, **Haçlıların Son Kurbanı Ermeniler-I**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2005, s. 17.

mücadele ve savaşta, kesinlikle Ermenilere güvenmemektedir. Bu yüzdende Basileios, imparatorluğun doğu sınırında, Bizans askeri bölgeleri oluşturmuştur⁵.

XI.yüzyılda Selçuklu Türklerinin, Ermenilerinde içinde bulunduğu bölgeyi egemenlikleri altına almalarından sonra, Sultan Alparslan ve sonrasında Büyük Selçuklu tahtına oturan Melikşah'ın hükümdarlık yılları ele geçirilen yerlerde artık hakimiyetin test edildiği bir dönemdir. Melikşah ile ilgili olarak Ermeni kaynakları hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak adil, barışsever Hristiyanlara karşı şefkat dolu ve herkesin gönlünü kazanmış bir hükümdar olduğu konusunda birleşmişlerdir⁶. Selçuklu Türkleri, Ermenilere ve diğer gayrimüslim halka Bizanslıların göstermediği hoşgörüyü göstermiş ve onların dinlerini ve sosyal yaşantılarını korumalarını sağlamıştır⁷. Bu anlayış Anadolu Selçukluları döneminde de devam etmiştir. Bununla birlikte Ermenilerin önemli bir kısmı fırsat buldukça Türklerin güç durumunda bulundukları dönemlerde Türklerin karşısında yer alarak oldukça ağır sonuçlara sebebiyet vermişlerdir. Özellikle Haçlı seferleri sırasında savaş ortamından yararlanarak Çukurova bölgesinde bir Ermeni Krallığı kurulmuş, ancak bu bölgede süren mücadeleler sayesinde bir müddet varlığını muhafaza eden bir küçük krallık olarak yaşadıktan sonra Türklerin bütün orta doğuya hakim olmalarından sonra büsbütün ortadan kalkmışlardır⁸.

B.Osmanlı Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında Ermeniler, İran, Bizans, Gürcü, Selçuklu devletleri ve diğer küçük devlet ve beyliklerle karışmışlardı ve bunların yönetimi altındaydılar⁹.

⁵ Erol Kürçükoğlu, “**Ermeni, Bizans ve Türk Hakimiyetinde Ani**”, (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=272>, 14 Ağustos 2008.

⁶ İdris Bal, **Dünden Bugüne Türk- Ermeni İlişkileri**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003, s. 64.

⁷ “Türk- Ermeni İlişkileri”, (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.as>, 3 Ekim 2007.

⁸ Koças, a.g.e., s.48

⁹ “**Türk- Ermeni İlişkileri**”, (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.as>, 3 Ekim 2007.

Osmanlı Devleti ile Ermenilerin ilk ilişkileri 1324 yılında Bursa'nın fethi ile başlamıştır. Osman Bey döneminde, Söğüt, Domaniç bölgesinde az sayıda bulunan Ermeni nüfusu, Orhan Bey'in Kütahya'da bulunan Ermenileri ve onların dini liderlerini Bursa'ya getirtmesi ile artmıştır¹⁰. Sultan II. Mehmet döneminde Anadolu ve Çukurova bölgesinde bulunan Ermeniler İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirilmiştir. Büyük devlet adamlığı ve üstün yetenekleriyle tanınan Sultan II. Mehmet, büyük çapta çalışmalarını kamu hizmetlerine yöneltmiştir. İmparatorluk içinde yaşayan tüm insanlara din, dil, soy özelliklerinden dolayı ayrıcalık tanımamış, fırsat eşitliğini kesinkes uygulamıştır. Bursa'da bulunan Ermeni Ruhani Reisi, İstanbul'a taşınmış ve Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur. Patrikhane, Ermenilerin dinsel ve sosyal ilişkilerini yürütmekle birlikte, Ermeni halkının hükümetle olan ilişkilerini de düzenlemeye başlamıştır¹¹. Sultan II. Mehmet gayrimüslim tebaayı, ya milletler altında ya da İslam hukukunun düzenlemediği adli suçlar, dini ve sivil konularda tam yetkiye sahip dini liderlerin yönetiminde olan ayrı dinsel cemaatler altında düzenlemiştir. Kendi sivil lideri ve iç yönetimine sahip olan Ermeni milleti de kendi kendini yönetmekteydi. Patrik kendi toplumunun manevi yönetiminde, kamu politikalarında, vakıflarda, dini kurumlarda ve medeni haklarla ilgili konularda tek söz sahibiydi. O ve dini yardımcıları tebaaları üzerinde dini veya sivil yaptırımlar uygulama hakkına sahipti. Adli ya da medeni olsun, dava konularına patriğin başkanlık ettiği mahkeme tarafından bakılırdı. Ayrıca patrik başkentte kendi polis gücüne ve hapisanesine sahipti. Din adamlarını istediği gibi hapsedebilir ya da sürgüne gönderebilirken bu uygulamaların siviller üzerindeki tatbiki merkezi hükümetten genellikle kolayca alınan bir izinle koşula bağlanmıştı¹². Dini hoşgörüsüzlüğün Avrupa'da hâkim olduğu bir dönemde bir yöneticinin gayrimüslim bir azınlığa bu denli geniş haklar tanınması dikkat çekici bir taviz

¹⁰ Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, İstanbul, Bab-ı Ali Kültür Yayıncılığı, 2006, s. 16.

¹¹ Nurşen Mazıcı, **Uluslar arası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni**, 2.baskı, İstanbul, Pozitif Yayınları, s.19.

¹² (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=515>, 17 Ağustos 2008.

olarak değerlendirilebilir. Millet sistemi toplum hayatını teşvik ederek, daha sonraları ulusal yaşam için özleme dönüşmüştür.

Bu dönemle birlikte Ermenilerin yaşantılarında yeni bir dönem başlamıştır, öyle ki kendi bağımsız topraklarında yaşarmış gibi eşitlikçi bir politikayla karşılaşmışlardır. Çünkü Sultan II. Mehmet'in iç politikadaki hedefi bütün tebaanın din, dil, ırk, mezhep ayrımı gözetmeden hepsinin sevgi ve teveccühünü kazanmak olmuştur¹³. Bundan sonra Osmanlı Devleti, Ermeniler için çekim merkezi haline gelmiştir. Ermenilerin yükselişi Osmanlı Devleti ile birlikte olmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in, Çaldıran Seferi sonucu İran Şahı İsmail'i yenip Tebriz yöresinde bulunan çoğunluğu sanatçı birçok Ermeni'yi İstanbul'a getirtmiştir. Sonraki süreçte de çoğunluğu esnaf ve sanatkarların oluşturduğu Ermeni nüfusu, İstanbul'a göç etmiştir ve İstanbul zamanla Ermeni toplumunun dini ve milli hayatlarının merkezi haline gelmiştir. İstanbul, güzel sanat eserleri ile süslenirken Ermeniler de emeklerinin karşılığı olarak bolluk ve mutluluk içinde yaşamışlardır¹⁴. Ayrıca Ermeniler, Türk sanatı, kültürü ve müziğine de hizmet etmişler; çok sayıda sanatkar yetiştirmişlerdir. Türklerde matbaanın kullanılmasından önce Apkar adlı Osmanlı vatandaşı olan Ermeni tarafından hükümet izniyle 1564 yılında döktürdüğü yazı kalıplarını İstanbul'a getirerek, Langa yakınlarında bir basımevi açmış ve kitap basmaya başlamıştır¹⁵.

Ermenilerin ve azınlıkların Osmanlı Devleti içerisindeki konumlarını İsmet Paşa Lozan görüşmeleri sırasında şu şekilde özetlemiştir¹⁶ : "Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, azınlıklar sorunu, özellikle, Türklerin İstanbul'u almalarıyla başlar. Fatih Sultan Mehmed'in, fethedilen şehirlerdeki Müslüman olmayan topluluklara din ve yönetim bakımından pek büyük bir

¹³ Cihat Göktepe ve Oktay Kızılkaya, "Ermenilerde Kilise – Milliyetçilik İlişkisi Ve Tehcir Kanunu", İdris Bal (der) **Dünden bugüne Türk – Ermeni ilişkileri**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003, s.284.

¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 23.

¹⁵ Mazıcı, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁶ Seha L.Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Cilt 1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s.189.

özgürlük tanıdığını belirtmekte, tarihçiler görüş birliği içindedirler. Bir Fransız yazar şöyle demektedir: " İstanbul'un alınmasından sonra, çeşitli dinlerin mensuplarına serbestçe ibadette bulunmaları sağlandı. Sultan'ın buyruğu üzerine, George Scholarius yeni Patrik seçildi; II. Mehmet, bunun başına, Patriklik tacını koyarken şunları söyledi: "Patrik ol ve Tanrı seni korusun! Her durumda dostluğuma güven ve öncülerinin [seleflerinin] yararlandıkları bütün ayrıcalıklardan sen de yararlan." Fatih Mehmet, Ermeni Patriği olarak da Der Ovaghim'i, bütün dindaşları üzerinde en geniş yetkiyle, atamıştır. Princeton Üniversitesi Devletler hukuku profesörü M. Philip Marshall Brown, *Les Etrangers en Turquie et le Statut Politiq*ue adlı kitabında, II . Mehmed'in geniş görüşlü politikasına değinerek, şöyle demektedir: "II. Mehmed'in düşüncesi son derece basitti. Şunu istemekteydi: Rumları, Bâb-ı Ali'de bir çeşit aracı ya da elçi hizmetini görececek Patrik'lerin sorumlu denetimi altında, kendilerine özgü göreneklerden ve yasalardan yararlanmakta serbest bırakmak. Başkente zaferle girişini izleyen üç gün içinde, Mehmet, bağnaz rahip Scholarius'u Patriklik tahtına oturmağa çağırdı. Yeni Patriğin tahta geçiş töreninde Sultan da bütün debdebesiyle hazır bulundu ve Patriğe, Rum İmparatorlarının manevî ardılı [halefi] sıfatıyla artık kullanılmamakta olan- Millet Başı unvanını verdi. Aynı zamanda Patriğe ve ardıllarına, Rum ulusunun üyeleri üzerinde hemen hemen sınırsız yargı yetkisi de tanıdı. Mehmed'in tanıdığı bu olağan üstü ayrıcalıkları doğrulayan berat'ın aslı kaybolmuştur. Bununla birlikte, birbiri ardından bir çok Sultanlar bunu yeniden doğruladıkları gibi, dört yüzyılı aşan bir süre boyunca, kaçınılmaz bir takım kısıntılar dışında, bu olağan üstü ayrıcalıklar hem Rum Patriğince hem de sonradan aynı ayrıcalıkları alan öteki dinsel toplulukların [cemaatların] başındakilerce kullanılagelmıştır.... Burada çok önemli olan, Türklerin, büyük bir zafer ortasında, Müslümanlarca kutsal tutulan işlerle Devlet için hayatî bir önemi olmayan işlerde, kendi görenekleri ve yasaları uyarınca kendilerini yönetmek için, yenilmiş olanlara gönül rızasıyla ve cömertçe bîr hak tanımış olmalarıdır. Böylece, bu hoşgörü politikasının İslam'ın özü ve sözüyle çelişir olmadığı açıkça belirmektedir. Gerçekte, bu politika, İslâm öğretisi [içitihadî] ile tam bir uyum içindeydi ve Türklere bu kadar haksız olarak yakıştırılmış ve

bütün dünyaya yayılmış olan hoşgörmezlik ünlerini en güzel bir dille yalanlamaktaydı.

Yine bu dikkat çekici hoşgörüdür ki, Voltair'e şunları söyletmiştir: “Dar çevremizden çıkalım ve dünyamızın öteki yerlerini inceleyelim. Büyük Türk, çeşitli dinden yirmi ulusu barış içinde yönetmektedir; İstanbul’da iki yüz bin Rum güvenlik içinde yaşamaktadır.... Türk yıllıkları, bu dinlerden herhangi birinin kışkırtmış olabileceği hiç bir ayaklanma yazmamaktadır. Filistin’e, İran’a, Tataristan’a gidiniz; oralarda da aynı hoşgörüyü ve aynı huzuru bulacaksınız.... Selim zamanında, öteki Sultanların zamanında, özellikle Süleyman zamanında, Türkler Hristiyanlara, savaşta ölçülü olmayı, zaferde de yumuşak davranmayı öğretmişlerdir. XX. yüzyılda, Milletler Cemiyetinin garantisi altında sağlanmak istenen azınlık haklarının, Osmanlı İmparatorluğundaki Müslüman olmayan unsurlara, kendiliğinden verilmiş olduğunu tarihin tanıklığı ispatlamaktadır.”

Osmanlı’nın Anadolu’yu 1200’lerde ele geçirmesinden XIX. yüzyılın ortalarına dek bir “Ermeni sorunu” mevcut değildi. Yüzlerce yıl boyunca Osmanlılar, Ermenileri hakkaniyet ve eşitlikle yönetmişler, bir Ermeni patriği liderliğinde Ermeni ulusunu oluşturmalarına izin vermişlerdir.

Ermeniler, Tanzimat Fermanı ilan edilinceye kadar Osmanlı Devleti’nde millet sistemi altında zımni statüsünde yaşamışlardır. Bu statü altında belirli yükümlükleri yerine getirmeleri yanında, geniş mali, siyasi sosyal haklar ve özerkliklerden yararlanmışlardır¹⁷. Bu sistem altında diğer gayrimüslimler de olduğu gibi askerlik yapmadıkları ve yetenekli oldukları için ticari hayatta ön plana çıkarak zengin olmuşlardır. Bu dönemde kendilerine tanınan geniş hak ,özgürlük ve hoşgörü sayesinde Ermeniler Türk kültürüyle iyice kaynaşmış olup Türk dili adeta ikinci anadilleri haline gelmiştir. Bunun yanında Ermeniler, Osmanlı yönetiminde vezirlik, nazırlık gibi pek çok üst düzey görevlerde yer almışlardır. Bu durum Osmanlı hoşgörüsünün

¹⁷ Bal, a.g.e., s.88.

göstergesi olduğu kadar Ermenilerin Osmanlı yönetimini ne derece benimsemiş olduklarının da göstergesidir. Bu sebeple kendilerine “milleti sadıka” ismi verilmiştir. Ermeniler Osmanlı Devleti idaresinde bu hoşgörü ve adalet içerisinde yaşarlarken; aynı dönemde Rusya’da yaşayan Ermenilere ait vakıflar, okul ve dini müessesler zorla ele geçirilmiş; Ermeni diliyle eğitim yasaklanmış, din adamları ile başarılı ticaret erbabı sürgüne gönderilmiştir¹⁸.

C. Ermeni Sorununun Başlaması ve Sorunun Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Devletler

1.Fransız Devriminin Etkisi

1789 Fransız Devrimi sonunda ortaya çıkan sonuçların en önemlilerinden biri olan milliyetçilik akımı, hiç kuşkusuz, Ermenilerin o dönemde bu olaylar içinde yer almaları konusunda önemli ölçüde rol oynamıştır. Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak Osmanlı'nın doğu vilayetlerinin kapsayan bağımsız Ermenistan'ı kurma hayali peşinde koşanların en önemli esin kaynaklarından biri de, tartışmasız olarak, Fransız Devrimi sonunda ortaya çıkan görüş ve sonuçlar olmuştur¹⁹.

Fransız Devrimi'nin etkilerinin Avrupa'ya yayılmaya başlaması ile birlikte Avusturya-Macaristan Devleti ve Osmanlı Devleti gibi çok uluslu yapılardan meydana gelen devletlerin içinde kıpırdanmalar başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti için bu, ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmiş, Devlet birçok alanda olduğu gibi iç güvenliği ve asayişini sağlama konusunda da zafiyet göstermeye başlamıştır. Bu durumun farkına varan Osmanlı bünyesindeki halklar, milliyetçilik

¹⁸ İsmet Binark, **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara , Ankara Ticaret Odası Yayını, 2005, s.16.

¹⁹ Suat Gezin, “Ermeni Soykırım Yasası Bağlamında Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Değerlendirilmesi” , (Erişim), <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale14.html>, 14 Ağustos 2008

akımının etkisi, Avrupa Devletleri'nin kışkırtması ve desteği ile hareketlenmişlerdir²⁰. Kendi bünyelerindeki milliyetçi liderlerin öncülüğünde harekete geçen bu halklar kendi ulusal devletlerini kurmak veya en azından devletten alabildikleri kadar imtiyaz alabilmek için örgütlenmeye başlamışlardır. Örgütlemelerini tamamlayan halklar amaçlarına ulaşmak için stratejiler belirlemişler ve faaliyetlerine başlamışlardır. Bu faaliyetlerin ilk aşamaları olan kendi halklarını Avrupa'ya tanıtmak, Avrupa'da kamuoyu oluşturmak ve bu yolla Avrupa otorite devletlerinin desteğini sağlamak için yapılan çalışmalar sonucu, Osmanlı Devletinin bir iç meselesi olan Ermeni sorunu, Avrupa Devletleri'nin özellikle doğu siyasetinin önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Avrupa, Ermenileri bu şekilde tanımış ve Ermeni sorunu bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Ermenilerin, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılmasında ve dolayısı ile Ermeni sorunun ortaya çıkmasında Avrupa'da eğitim gören ve daha sonra kendi ülkelerine dönen Ermeni gençlerinin büyük etkisi olmuştur²¹. Sorunun yaratılması ne kadar Ermenilerin faaliyetleri ile olmuşsa da bu olayın sağlam temellere oturtulması ve geliştirilmesi daha ziyade bölgede çıkarları olan Avrupa Devletlerinin katkıları ile olmuştur.

1789 Fransız Devrimi'nin sonucu olarak bütün Avrupa'yı etkisi altına alan liberalizm ve milliyetçilik akımının sonucu çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti de; bu akımdan etkilenmiştir. Bu bağlamda halktan bir talep gelmediği halde Gülhane Hatt-ı Hümayün ile yapmayı vaat ettiği ıslahatları ilan etmiştir. Ancak Gayri Müslimlere siyasi eşitlik ve kamu görevlerindeki rollerinde kayda değer bir değişiklik getirmediği için Gayri Müslimler verilen yeni haklardan memnun kalmamışlardır.

1853 Osmanlı – Rus savaşında, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Fransa ve İngiltere'nin baskılarıyla Tanzimat Fermanıyla birlikte Gayri Müslimlerin durumlarını henüz yeterli derecede iyileşmediğini savunarak

²⁰ Şenol Kantarcı, “ Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan'a”, yay.haz. Şenol Kantarcı,Kamer Kasım,İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, 2.baskı Ankara, Asam Yayınları, 2003, s.8.

²¹ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 23.

Osmanlı Devleti'ni yeni adımlar atmaya zorlamışlardır. Bunun sonucu olarak 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Fermanda önceki dönemlerde verilen bütün hak , muafiyet ve imtiyazlar teyit edilmekle birlikte, kiliselerin topladığı vergiler kaldırılmış, dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclis yeri oluşturabilmeleri ibadet ve okul yeri açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin korunması, din değiştirmeye zorlanmamaları Müslüman, askeri ve mülki okullara girebilmeleri mahkemede tanıklıklarının eşdeğerde sayılması, Müslüman ve zımnilerin arasındaki ticari ve ceza davalarına karma mahkemelerde bakılması ve vergide eşitlik sağlamıştır²². Bunun sonucu olarak Müslim ve Gayri Müslimler arasında kanun önünde eşitliğin sağlanması açısından önemli bir belge olmuştur.

Islahat Fermanıyla getirilen yeni hak ve özgürlüklerden yararlanan Ermeniler, siyasi olarak da örgütlenmeye başlamışlardır. Bu kapsamda 29 Mart 1862 tarihinde Ermeni Topluluğu için önemli konuları içeren 99 maddeden oluşan Ermeni Ulusal Tüzüğü'nü hazırlamışlardır. Tüzük genel meclisin kuruluş ve görevlerini , üye seçimi yöntemi ve sayılarını içermesi yanında oy verme, ulusal vergi, delegelerin görevleri gibi konuları da içermektedir²³.

2.Rusya'nın Kışkırtmaları

Çarlık Rusyası, Ermeni sorununun başladığı dönemde dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya komşu olduğu Osmanlı Devleti topraklarını bir tür doğal gelişme alanı olarak kabul etmekte olup Osmanlıların sırtından güneye ve güneybatıya yayılmak peşindedir. Nitekim, Yunanistan'ın Osmanlılardan ayrılarak bağımsız olması büyük ölçüde Rusya'nın bu politikası sonucudur. Bu politikanın başta gelen unsurlarından biri de, Rusya'ya göre, Osmanlı Hristiyanlarının hamisi olmaktır. Bu ise, Rusları Ortodoks Rumların yanı sıra Gregoryen Ermenilerle

²² Bal, **a.g.e.**, s. 100.

²³ Mazıcı, **a.g.e.**, s.12.

de ilgilenmeye sevk etmektedir. Rusya, Batı'da Balkanlara nüfuz etmeye çalışırken, Doğu'da da Kafkasya'ya inmek istemektedir. Bu gelişme Kafkasya'daki Eçmiyazin (Vagrsabat: Erivan'ın batısında) Ermeni kilisesini Rus tesiri altına sokmaya başlamıştır²⁴.

Rusya'nın Ermenilere yönelik politikalarının temeli sıcak denizlere inme hedefinin doğrultusunda bu hedefle başlamakla birlikte kışkırtmalar ve isyan teşvik gibi çalışmalar daha sonraları XIX.yüzyılda başlamıştır. Ruslar, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Doğu Anadolu'da bazı Türk şehirlerini ele geçirmişler ve buradaki Ermeni halkı bağımsızlık amacı ile Osmanlı Devletine karşı kışkırtmaya başlamışlardır ve bu tarihten itibaren kışkırtmalar sürekli artarak devam etmiştir. Özellikle XIX.yüzyılın başlarında Rusya-İran Savaşı sonucunda İran'ın mağlup olması sonucunda Erivan ve çevresinin Rusların eline geçmesi ile birlikte Rusya, Osmanlı Ermenileri ile daha rahat temas etme fırsatı yakalamıştır. Ruslar, bu tarihten itibaren Ermenileri, 1804 Rusya-İran, 1806 ve 1812 Osmanlı-Rus, 1825 Rusya-İran ve 1828-29 Osmanlı Rus savaşlarında bağımsızlık vaatleri ile Osmanlı Devletine ve İranlı'lara karşı tahrik edip kullanmışlardır. Paris Antlaşması'ndan ve Islahat Fermanı'ndan sonra Doğu Anadolu'daki Rus tahrikleri iyice artmaya başlamıştır. Bunun neticesinde 1872'de Van'da Rusların desteği ile "Kurtuluş Birliği" adını taşıyan gizli bir örgüt kurulmuştur. Yine bu dönemde Rus ajanları "Türk Ermenistanı" adını verdikleri beş vilayette kışkırtma faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu kışkırtma ve Ermenileri tahrik faaliyetleri bu sürelerde iyice hız kazanmıştır. Bölgedeki Ermeni çeteciler Rus ajanları ve misyonerleri tarafından silahlandırılmışlar ve bu çetecilere askeri eğitim verilmiştir. Ermenileri değişik şekillerde kullanma yoluna giden Ruslar, Ermenileri yalnız kışkırtmakla kalmamış onlardan kendi orduları içersinde birlikler oluşturarak da yararlanmışlardır. Hatta 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu Cephesi'nde Osmanlı Kuvvetlerine

²⁴ (Erişim), <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/yanitlar/yanit14.html>, 15 Ağustos 2008.

karşı çarpışan Rus askeri birliklerine Ermeni asıllı General Boris Milkon'u komutan tayin etmişlerdir²⁵.

Lozan görüşmeleri sırasında İsmet Paşa Rusların, Ermenileri kullanarak gerçekleştirmek istedikleri amacı şu şekilde özetlemiştir²⁶: “Rusya da, artık, Rum-Slav bağlarının yetersizliğini anlamaya başlamıştı; gerek Türkiye'yi yere serecek kesin bir vuruşta bulunmak, gerek Ermenilerin oldukça kalabalık bulunduğu Küçük Asya'nın Doğu vilâyetlerindeki emellerine elverişli bir ortam hazırlamak için, o zamana kadar barış sever olan Ermeni halkının desteğini kendisine çekmek istiyordu. İşte bu yüzdendir ki, Rusya, Ermenilerin en yüksek makamı olan ve merkezi Rusya'da bulunan Eçmiyadzin Katolikos'unun aracılığı ile, Rusya'daki Ermeni aydınlarını, Rus ve Osmanlı Ermenileri arasında Türk düşmanı bir akım yaratmağa kışkırtmıştır.”

Rusya'nın temel Ermeni politikası, Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktır. Bahsedildiği gibi Ermenilere bağımsızlık verilmesi fikri gerçek bir yaklaşım olmaktan daha ziyade Rusya'nın Ermenilerle ilgili amaç ve hedeflerini perdelemek için kullandığı bir yöntemden ibarettir. Ermenilere bağımsızlık verilmesi Rusya'nın işine de gelmiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti bünyesindeki Ermenilere bağımsızlık verilmesi, Rusya'nın bünyesindeki Ermenileri hareketlendirebilir ve bunlar Rusya'ya sorun çıkarabilirlerdi. Bu sebepten dolayı Rusya'nın böyle bir amacı olamazdı. Rusya'nın, Osmanlı Ermenileri üzerindeki esas amacı onları bağımsızlıklarına kavuşturmak değil, bunları kendi hâkimiyeti altına alarak Rusya'ya Akdeniz ve Basra yolunu açmaktır²⁷. Görüldüğü gibi Rusya'nın Ermeni politikalarında belirleyici olan Ermenilerin durumundan ziyade Rusya'nın diğer devletlerle olan mücadeleleri olmuştur. Rusya Hükümetleri,

²⁵ Rıdvan Tümenoğlu, “Osmanlı Devletinde Ermeni Sorunu ve Avrupa Devletlerinin Ermeni Politikaları”, (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/a456.html>, 15 Ağustos 2008.

²⁶ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı...**, Cilt 1, Kitap 1., s.195.

²⁷ Tümenoğlu, a.g.m. , (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/a456.html>, 15 Ağustos 2008.

Ermeni politikalarında bir denge kurmaya ve Ermenileri her zaman ellerin altında tutmaya özen göstermişlerdir. Bunu yaparken zaman zaman Ermenilerin bağımsızlık ateşlerini yakmışlar, zaman zaman Ermeni isyancılara destek olmuşlar ve onlara yardımlarda bulunmuşlardır. Bu yardımlar ve destekler sayesinde Ermenilerin isyan edebilecek kadar güçlenmesini sağlamışlardır.

3.Ermeni Sorununun Uluslar arası Alana Taşınması: Ayastefanos ve Berlin Antlaşması

Ermeni sorununa başlangıç arayanlar bunu 1856 Islahat Fermanı ya da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bunu izleyen Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Konferansı'na taşırlar²⁸.

1877 -1878 Osmanlı-Rus savaşı çıkıp, Ruslar Kafkasya ve Tuna cephelerine güneye sarkarak, Edirne'yi aldıktan sonra Çatalca önlerine kadar gelince Osmanlı Devleti zor durumda kalarak anlaşma yapmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Savaş sürerken Ermeniler Osmanlı Devletinin bu zor durumundan yararlanarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine saldırmış ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Osmanlı Ermenileri artık yerlerinde duramaz olmuşlardır. Üst üste büyük devletlere başvurup özerklik istemeye başlamışlar ve hem Rusya'dan, hem de İngiltere'den anlayış ve destek görmüşlerdir ²⁹. Savaş sonrası yapılan Ayastefanos Antlaşması'na, Ermenilerin Rusların çekilmesinden sonra zulmettikleri insanların intikam almalarından korkularak "Ermenistan'dan Rusya askerinin istilasına altında

²⁸ Kantarcı, **a.g.m**, s.8.

²⁹ Mazıcı, **a.g.e.**, s. 34.

bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı güvenliklerini sağlamayı garanti eder” şartı konulmuştur³⁰.

Anlaşmanın bu hükmü, esas itibariyle bağımsızlık kazanmak isteyen Ermenileri tam anlamıyla tatmin etmemiş olsa dahi Ermeniler konusu ilk kez Ayastefanos'ta, 1878 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasında imzalanan sulh antlaşması ile uluslararası yazışmalara konu olmuştur. O zamana kadar gündemde olan ıslahat talepleri özel olarak belirli bir topluluğu değil, Hristiyan tebaayı kapsamaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti, bu antlaşmada Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapmayı kabul etmek zorunda kalıyordu³¹.

Ayastefanos Antlaşması'ndan, Berlin Antlaşması'na geçen sürede Ermenilerde boş durmamışlardır, artık İstanbul Ermenileri özerklik isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. Patrik Nerses, 13 Nisan 1878 günü İstanbul'daki İngiltere başbakanı Lord Salisbury' ye bir muhtıra yollamış ve şunları söylemiştir; *“Doğu sorunu (şark meselesi), Müslümanlarla Hristiyanların bir arada yaşamalarıyla daha da zorlaşan, Osmanlı imparatorluğu'nun zayıflaması sorunudur. Bu bir arada yaşama artık imkansızdır . Eşitliği ancak bir Hristiyan yönetim uygulayabilir. Adaleti, ancak Hristiyan yönetim sağlayabilir. Vicdan özgürlüğünü de yalnız Hristiyan yönetim uygulayabilir. Şu halde, Hristiyan kitlelerin yaşadığı her yerde, Müslüman yönetimin yerini Hristiyan yönetim almalıdır. Ermenistan Doğu Anadolu ve Kikya, Hristiyan yönetimin kurulması gereken yerler*

³⁰ “Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı”

(Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/index.html>, 20 Mart 2008

³¹ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 45.

*arasındadır.Türkiye Ermenileri iste bunu istiyorlar. Yani Türkiye Ermenileri de Lübnan da olduğu gibi bir yönetim istiyorlar.*³²”

Türkiye Ermeni patriği Nerses, Berlin Kongresi'ne de bir muhtıra göndermiş ve isteklerinin desteklenmesini istemiştir, aynı zamanda büyükelçilerle de görüşmeler yapmıştır³³. Patrik Nerses, Berlin Kongresine de katılmak istemiştir; ancak buna izin verilmemiştir. Sonrasında Ermeniler yine boş durmamış bir heyetle İngiliz Büyükelçisi Layard'ı ziyaret ederek bir proje vermişlerdir ve projenin uygulanmasını istemişlerdir.

Rusya'nın, Ayastefanos Anlaşması'yla, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarının ve rolünün arttığını anlayan İngiltere, 30 Mayıs 1878'de Londra'da Rusya ile gizli bir anlaşma yapıp Avusturya'nın da onayını alarak Berlin'e gelmiştir³⁴. Almanya'nın da toplanmasında büyük yardımı olan Berlin Kongresi, 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında yapılmış ve İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya ve Osmanlı Devleti katılmıştır. Ermeniler, burada da bağımsızlıklarıyla ilgili haklar elde etmeyi ümit ettikleri hâlde, Ermenilerin Kongre'ye sundukları teklifler dikkate alınmamış ve Ermeni meselesi İngiltere'ye bırakılmıştır. Kongrenin 61. Maddesi doğrudan, 62. Maddesi de Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında yasayan Hristiyanlara bir takım haklar getirmesi ve Ermenilerin de Hristiyan olması bakımından, dolaylı olarak Ermenilerle ilgilidir³⁵.

Ermeni sorunu Berlin Kongresi ile uluslararası bir hal almıştır³⁶. Bu antlaşmanın 61.maddesi ile de Avrupa devletleri, Ermenilerin koruyuculuğuna ve hamiliğine soyunmuşlardır. Böylece Ermeni sorunu resmen Avrupa'nın gündemine taşınmış ve bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti ile Avrupa

³² Bilal Şimsir, **Ermeni Meselesi**, 1.baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005, s. 58.

³³ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, 7. basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, s.152.

³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 46.

³⁵ Mazıcı, **a.g.e.**, s.35.

³⁶ “Prof. Dr. Nurşen Mazıcı ile Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Yansımaları Hakkında Bir Röportaj”, (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=536>, 17 Ağustos 2008.

devletleri arasındaki ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır. Gerek Avrupa devletleri'nin, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasında, gerekse de Osmanlı Devleti'ne baskı uygulanması gibi konularda sürekli gündeme gelmiştir. Böylece Ermeni sorunu Osmanlı Devleti'nin iç işi olmaktan çıkmış uluslar arası bir boyut kazanmıştır³⁷. Ermeni sorununun uluslararası bir boyut kazanmasının temelinde emperyalist devletlerin Ermeniler üzerinden Ortadoğu'ya inme çabası ve Türkiye'yi bu yolla zor durumda bırakmak ilk sırada yer almaktadır. İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inme çabasının önüne geçmek için Doğu Anadolu'da kurulacak bir devletin kendi himayesi ya da onayıyla kurulması için çaba sarf etmiştir. Sorunu sadece Batı Avrupa devletleri tarafından bir halkın desteklenmesi olarak algılamamak gerekir. Nitekim böyle olsaydı, bu yolda bağımsızlık mücadelesi veren pek çok ülke vardı. Bağımsızlığını elde eden ülkeler de bağımsız olamayanlar da unutulmuştur. Ancak Ermeniler için bu durum söz konusu değildir. Dolayısıyla birçok ülke Ermenileri kullanarak Türkiye üzerindeki planlarının yanı sıra kendi çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Bu yüzden Ermeni sorunu Berlin'de bir reform sürecine bağlanmıştır³⁸.

Ermeni sorunu, Rusya ve İngiltere'nin, Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına koydurdukları ilgili maddeler ve bu maddelerin uygulanması ile ilgili olarak yapılan müdahale süreciyle devletler arası siyasî bir mesele haline gelmiştir³⁹.

³⁷ Ali Güler, Suat Akgül, **Sorun Olan Ermeniler**, Ankara, TÜRKAR Yayınları, 2003, s.130.

³⁸ "Türk Tarih Kurumu'ndan Prof. Dr. Kemal Çiçek İle Ermeni Sorunu Ve Çözüm Yolları Üzerine Konuştuk", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=516>, 18 Ağustos 2008.

³⁹ İlhan Ekinci, "Ermeni Meselesinin Uluslararası Boyutuna bir Örnek - Brazzafoli Meselesi", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=6>, 18 Ağustos 2008

III. ERMENİ TEHCİRİNİ HAZIRLAYAN OLAYLAR VE TEHCİR KANUNU

A.1915 Öncesi Ermeni İsyanları

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını izleyen dönemde Ermeni sorunu iki yönde gelişmiştir. Bunlardan ilki, batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskı ve müdahaleleri; ikincisi ise, Anadolu, Suriye ve Rumeli'de yaşayan Ermenilerin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, özellikle Doğu Anadolu ve Çukurova'da yeraltında örgütlenmeleri ve silahlanmalarıdır.

İlk kışkırtmalar Ayastefanos Antlaşması ile eline geçirdiği büyük fırsatı Berlin Konferansı ile kaybeden Rusya'dan gelmeye başlamış, Rusların bu tutumu İngiliz ve Fransızları, Ermenilerle daha çok ilgilenmeye sevk etmiştir. Doğu Anadolu'daki İngiliz Konsoloslukları'nın sayısı hızla artmış, ayrıca bölgeye çok sayıda Protestan misyonerler gönderilmiştir. Bu kışkırtmalar sonucunda Doğu Anadolu'da 1880'den itibaren çeşitli Ermeni komiteleri kurulmaya başlamıştır. Ermenileri Osmanlı Devletine karşı ayaklandıran komitelerin temelini daha önce kurulmuş olan Ermeni hayır cemiyetleri oluşturmuştur⁴⁰. Bunların başlangıçtaki faaliyetleri Doğu Anadolu bölgesinde okullar açmak ve buradaki Ermenileri aydınlatmaktır. Bu sebeple Ermeni derneklerinin yaptığı faaliyetler, Osmanlı Devleti tarafından tehlikeli sayılmadığı için rahat bir ortamda çalışma fırsatı bulmuşlardır⁴¹.

Osmanlı Ermenilerini, içeride kurulan komiteler yoluyla devlete karşı harekete geçirmek mümkün olmayınca, bu kez Rus Ermenilerine Osmanlı toprakları dışında komiteler kurdurulması yoluna gidilmiştir. Böylece 1887'de Cenevre'de sosyalist eğilimli, ılımlı militan Hınçak, 1890'da ise Tiflis'te aşırı, terör, isyan, mücadele ve bağımsızlık yanlısı Taşnak Komiteleri ortaya

⁴⁰ Yusuf Halçoğlu, *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*, 5.baskı, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2008, s.18.

⁴¹ Gürin, a.g.e., s. 186.

çıkılmıştır⁴². Bu komitelere, Anadolu topraklarının ve Osmanlı Ermenilerinin kurtarılması hedef olarak gösterilmiştir⁴³.

Ermeni derneklerinin amacı, İstanbul'da Robert College'in kurucusu ve ilk yöneticisi Dr. Hamlin'in bir mektubunda, bütün olumsuzluğuyla ortaya çıkmaktadır. Bu mektup, Boston Congregationalist Journal'in 23 Aralık 1803 günlü sayısında yayınlanmıştır. Dr Hamlin şöyle yazmaktadır⁴⁴: “İngilizce'yi Ermenice kadar kolay ve doğru konuşan ve devrimin ağzı çok iyi lâf yapan savunucularından zeki bir Ermeni, Rusların Küçük Asya'ya girmelerine, bu memleketi ele geçirmelerine yol hazırladıklarını kesin olarak umduğunu anlatmağa çalışmıştır. Bunun nasıl gerçekleşeceği sorusuna karşılık olarak da şöyle demiştir: “İmparatorluğun her yerinde örgütlenen Hınçak çeteleri Türkleri ve Kürtleri öldürmek, köylerini yakmak için fırsat gözleyecekler ve sonra da dağlara kaçacaklardır. Bunun üzerine çıldıran Müslümanlar, ayaklanarak savunmasız Ermenilere saldıracak ve bunları öylesine bir canavarlıkla öldüreceklerdir ki, Rusya insanlık ve Hristiyan uygarlığı adına memleketi işgal etmek üzere, ileri atılacaktır. Bu plânın, tasarlanabilecek en insafsız ve en şeytanca bir plân olduğunu söylediğim zaman, bana, kılını kıpırdatmadan şöyle demiştir; “Şüphesiz size böyle görünmektedir; fakat biz Ermeniler özgürlüğümüzü kazanmaya kararlıyız. Avrupa, Bulgaristan'da yapılan korkunç şeylerle ilgilendi ve bu memleketi kurtardı. milyonlarca kadın ve çocuğun kanlarıyla yükselecek olan bizim sesimize de, şüphesiz kulak verecektir.”

⁴² “Hasankale 14 Nisan 1915 Başkomutanlığa

1. 10 ncu Kolordudan 27 Mart 1915 tarihiyle gelen ayrıntılı rapordan, Ermeni Taşnaksütyun Cemiyeti aracılığı ile Sivas ilinde, merkezî gizli bir ihtilâl cemiyetinin teşkil edildiği, asıl görevlerinin Osmanlı ordusunun gerisinde karışıklık çıkartarak, düşmanın harekâtını kolaylaştırmak amacına yönelik olduğu ve söz konusu cemiyete mensup olanların çeşitli cins silâhlarla donatıldığı anlaşılmaktadır.

2. Şimdiye kadar ciddi ve genel bir ihtilâl hareketine cesaret edemeyen bu gibilerin, nazik anlarda da aynen hiçbir şekilde faaliyet gösterememelerinin sebebinin bildirilmesi ve bir olay çıktığı zaman yayılmasını ve genişlemesini önlemek için şiddetli müdahalede bulunulacağı hakkında iller ile kolordu vekilliklerine gerekli emir tebliğ edilmiştir.” Genelkurmay Başkanlığı, “**Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**”, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Cilt I, Ankara, 2005, s.79.

⁴³ Halaçoğlu, **Sürgünden....**, s. 18-19.

⁴⁴ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı....**, Cilt I, Kitap 1., s.195.

İngiliz himayesindeki Ermenistan Devleti kurulduğu zaman, 1918 Temmuz ayından 1919 Ağustos ayına kadar hükümeti yöneten, ilk başbakan Ovanes Kaçaznuni, 1923 yılında Bükreş'te toplanan Taşnak Partisi Kongresi'ne sunduğu raporunda, şu saptamalarda bulunmuştur⁴⁵:

- Savaştan önce ve savaş koşullarında Rus Çarlığına kayıtsız şartsız bağlandık.
- Emperyalistlerin önümüze koyduğu "Denizden denize Ermenistan" gibi hayali bir amacın peşine düştük.
- Silahlı gönüllü birlikleri oluşturmamız hataydı. - Terör eylemlerimiz batı kamuoyunu kazanmaya yönelikti.
- Karşılıklı Müslüman ve Ermeni kırımları oldu.
- Güç dengesi Türklerin lehineydi, macera yaptık.
- 1915 yılı yazında ve güzünde uygulanan tehcir (zorla göçettirme) Avrupa'lı diplomatların bize söz verdiği bağımsız Ermenistan hayalimizi suya düşürdü. Türkiye ne yaptığını çok iyi biliyordu. Bugün pişmanlık duyması için hiçbir neden yok.
- Sevr Antlaşması gözlerimizi kör etmişti. Türklerin anlaşma önerilerini reddederek vahim hata işledik. Sevr yerine, Türklerle anlaşsaydık, çok şey kazanırdık.
- İngilizler karşılıklı katliamları kışkırttı.
- Müslüman bölgelerinde düzeni sağlayacak idarî önlemler alamadık, silaha sarılmak zorunda kaldık, ordular gönderdik, yıktık ve katliamlar gerçekleştirdik.
- Türkler savunma güdüsüyle hareket ettiler.
- Övünülecek hiçbir işimiz yok. Kendi dışımızda suçlu aramayalım
- Evet, intihar etmeyi öneriyorum, Taşnak Partisi'nin artık yapacağı hiçbir şey yok. Partiyi dağıtalım. Bu kararı almazsak, bizi yıkım ve şerefsizlik bekliyor.

⁴⁵ Mehmet Perinçek: "**Bomba Gibi Yeni Belgeler Getireceğim**", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=GBultenDetay&BultenNo=12847>, 18 Ağustos 2008.

Kaçaznuni, bu kongre raporunda, geçmiş dönemin özeleştirisini yapar. Bu özeleştir, aslında bir itirafnamedir. Kaçaznuni, çekilen acılardan Taşnakıutyun Partisi'nin sorumlu olduğunu dürüstçe ve açık yüreklilikle saptar.

İstanbul'da örgütlenen ve Avrupa devletlerinin dikkatlerini Ermeni meselesine çekerek Osmanlı Ermenilerini kışkırtmayı hedefleyen Hınçakların başlattığı ayaklanma girişimlerini, aralarında siyasi mücadele başlayan Taşnaklarınki izlemiştir.⁴⁶ Bu maksatla oluşturdıkları terör örgütleri vasıtasıyla birçok isyan çıkartmışlardır. Bu isyanlar ve terör olaylarının önemli olanları şunlardır⁴⁷:

Anavatan Müdafileri Olayı (8 Aralık 1882), Armenakan Çeteleriyle Çatışma (Mayıs 1889), Musa Bey Olayı (Ağustos 1889), Erzurum İsyanı (20 Haziran 1890), Kumkapı Nümayişi (15 Temmuz 1890), Merzifon, Kayseri, Yozgat Olayları (1892),1893), Birinci Sasun isyanı (Ağustos 1894), Zeytun (Süleymanlı) İsyanı (1-6 Eylül1895), Divrigi (Sivas) İsyanı (29 Eylül 1895), Babıali Olayı (30 Eylül 1895), Trabzon İsyanı (2 Ekim 1895), Eğin (Mamuratü'l - Aziz) İsyanı (6 Ekim 1895), Develi (Kayseri) İsyanı (7 Ekim 1895), Akhisar (İzmit) İsyanı (9 Ekim 1895), Erzincan (Erzurum) İsyanı (21 Ekim 1895), Gümüşhane (Trabzon) İsyanı (25 Ekim1895), Bitlis İsyanı (25 Ekim 1895). Bayburt (Erzurum) İsyanı (26 Ekim 1895), Maraş (Halep) İsyanı (27 Ekim 1895), Urfa (Halep) İsyanı (29 Ekim 1895), Erzurum İsyanı (30 Ekim 1895), Diyarbakır İsyanı (2 Kasım 1895), Siverek (Diyarbakır) İsyanı (2 Kasım 1895), Malatya (Mamuratü'l-Aziz) İsyanı (4 Kasım 1895), Harput (Mamuratü'l- Aziz) İsyanı (7 Kasım 1895), Arapkir (Mamuratü'l- Aziz) İsyanı (9 Kasım 1895), Sivas İsyanı (15 Kasım 1895), Merzifon (Sivas) İsyanı (15 Kasım1895), Ayıntab (Halep) İsyanı (16 Kasım 1895), Maraş (Halep) İsyanı (18 Kasım 1895), Muş (Bitlis) İsyanı (22 Kasım 1895), Kayseri (Ankara) İsyanı (3 Aralık 1895), Yozgat (Ankara) İsyanı (3 Aralık 1895), Zeytun İsyanı (1895 - 1896), Birinci Van İsyanı (2 Haziran 1896), Osmanlı Bankası Baskını

⁴⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s.83.

⁴⁷ Kantarcı, **a.g.m**, s.23.

(14 Temmuz 1896), İkinci Sasun İsyanı (Temmuz 1897), Sultan Abdülhamid'e Suikast (Yıldız Suikastı) (21 Temmuz 1905), Adana İsyanı (14 Nisan 1909).

Ermeni isyanlarının nedeni, ne sefalet ne ıslahat ne de baskıya tâbi tutuldukları iddiasıdır. İsyanların nedeni batılılar ile Rusya'nın, Ermeni komiteleri ve kilisesi aracılığıyla Rusya ile işbirliği hâlinde, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak istemeleridir. Osmanlı Devleti ise bu isyanlar karşısında, her devletin yapacağını yapmış ve isyan eden asilerin üzerine kuvvet göndermiştir. Bu zamana kadar çıkmış isyanlarda Osmanlı Devletinin Ermenilerin sadece teröre bulaşmış olanlarıyla mücadele ettiği görülmektedir. Bu mücadeleler, bütün Batılı ülkelerin diplomatlarınca da yakından takip edilir olmasına rağmen, devlet adamlarına suikast tertip eden isyan çıkaran ve bombalamalarda bulunan Ermeni örgütlerine karşı menfi yönde bir tavır takınılmaması, buna karşılık ıslahat için sürekli baskı uygulanması, bu örgütlerin faaliyetlerinin bu devletler tarafından desteklendiğini veya en azından sempati ile bakıldığını ortaya koymaktadır⁴⁸. Ancak bu durum dünya kamuoyuna propaganda maksatlı olarak "Müslümanlar Hristiyanları katlediyor" mesajıyla yansıtılmış ve Ermeni sorunu giderek uluslararası bir sorun niteliği kazanmıştır⁴⁹.

B. 27 Mayıs 1915 Tarihli Sevk ve İskan Kararı Öncesi Genel Durum

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na fiilen Odesa'nın bombardımanı ile 30 Ekim 1914'te, resmen ise İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin İstanbul'dan ayrıldıkları 1 Kasım 1914 günü dahil olmuştur.

⁴⁸ Halaçoğlu, *Sürgünden....*, s. 20.

⁴⁹“Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı”

(Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/index.html>, 20 Mart 2008.

Savaşta açılan cepheler ve harekat konumuz dışındadır. Ancak savaşla birlikte başlayan Ermeni isyanının manasını ve gelişmesini anlamak için kısaca Doğu Cephesi'ne göz atmakta fayda görüyoruz. 1 Kasım 1914'de Ruslar cephede saldırıya geçtiler. III. Ordu Erzurum'a doğru geri çekildi. Beyazıt dahil bazı kasaba ve köyler Rusların eline geçti. Rus saldırısı 4 Kasım'da durakladı. Osmanlı Ordusu 7 Kasım'da karşı saldırıya geçti, 17 Kasım'a kadar çarpışmalar devam etti. Ruslar'dan bazı yerler geri alındı. Bu tarihten sonra cephede bir durgunluk başladı. Bu durgunluk 18 Aralık'ta, Sarıkamış harekatı ile sona erdi. Bu harekat hiçbir sonuç vermeden 1915'in ilk günlerinde son buldu. Sarıkamış seferinin son bilançosu 100.000 kişilik üç kolordunun iki hafta zarfında takriben 15.000 kişiye düşmesi, toplarıyla silahlarının ve nakil vasıtalarının yarısından fazlasının kaybolması, bütün gidip-gelme yolları boyunca kanlı veya donmuş on binlerce mezarsız şehit bırakılması, ordunun gerek maddi ve gerek manevi kuvvetlerinden birçok şeylerin kaybolmasıyla hülasa olunabilir⁵⁰.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Kasım 1914'te İtilaf Devletlerine karşı Almanya'nın yanında savaşa girmesi; Ermenileri destekleyen Batılı Devletleri ve Rusya'yı yeni bir politikayı uygulamaya ittiği gibi, Ermeniler tarafından da büyük bir fırsat olarak görülmüştür⁵¹. Louse Nalbandian'ın belirttiği gibi, *"Ermeni komiteleri için ivedi hedeflerini gerçekleştirecek topyekun ayaklanmayı başlatmanın en uygun zamanı Osmanlıların savaş halinde olduğu zamandı."* Komitelerin I. Dünya Savaşı'nda faaliyete geçmesinden kuşkulanan Osmanlı Hükümeti, savaş öncesinde, 1914 Ağustos'unda, Erzurum'da Taşnak yöneticileriyle bir toplantı yapmış ve bu toplantıda Taşnaklar, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi halinde sadık vatandaşlar olarak Osmanlı orduları safında görevlerini yerine getirecekleri vaadinde bulunmuşlardır⁵². Ermeniler bu vaatlerini yerine

⁵⁰ Kantarcı, **a.g.m**, s.8.

⁵¹ Halaçoğlu, **Sürgünden.....**, s. 40.

⁵² Gürin, **a.g.e.**, s. 282.

getirmemişlerdir, çünkü bu toplantıdan önce Haziran ayı içerisinde yine Erzurum'da düzenlenen Taşnak Kongresinde, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelenin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır⁵³.

Rusya Ermenileri de Rus ordusuyla birlikte Osmanlı Devleti'ne saldırma hazırlıklarına başlamışlar, Eçmizin Katogikosu ile Kafkas Genel Valisi Vranzof - Daşkof arasında *"Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Ermeniler için yapılacak ıslahatı uygulattırması karşılığında, Rusya Ermenilerinin kayıtsız şartsız Rusya'yı desteklemeleri"* yolunda anlaşmaya varılmış, Katogikos, daha sonra Tiflis'te Çar tarafından kabul edilmiş ve Çar'a *"Anadolu'daki Ermenilerin kurtuluşunun ancak Türk egemenliğinden ayrılarak özerk bir Ermenistan teşkil etmeleri ve bu Ermenistan'ın, Rusya'nın himayesiyle mümkün olabileceğini"* bildirmiştir. Rusya'nın niyeti, Ermenileri kullanarak Doğu Anadolu'yu ilhak etmektir. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine Taşnak Komitesi, yayın organı Horizon şu bildiriye yayınlamıştır:⁵⁴ *"Ermeniler, en küçük bir tereddüt göstermeden İtilaf Devletlerinin yanında yer almışlar, bütün güçlerini Rusya'nın emrine vermişler, ayrıca gönüllü alayları teşkil etmişlerdir."* Taşnak Komitesi

⁵³ Osmanlı Ordusu Başkomutanlığı

Türkiye'nin sonunun yaklaştığı, her tarafta ilân edilmeye başlandı. İstanbul'da toplanan büyük kongrenin sonucunu bildirmek ve gereken hazırlıkları yapmak üzere Milletvekili Papasyan ile Viremyan Erzurum'a geldiler. Erzurum'da, Kafkasya'dan gelen Taşnak delegelerinin de katıldığı büyük bir toplantı yaptılar. Rusların, Türkiye'den zapt edecekleri araziye Ermenilere vererek, istiklallerinin temin edileceği hakkında Ruslarla tespit edilen anlaşma sureti, Erzurum kongresinde görüşüldü. Kongrede Rus-Ermeni anlaşması onaylandı ve komitelere bildirilmek üzere aşağıda yazılı maddeler kararlaştırıldı:

1. Savaşın ilânına kadar sessiz kalmaya ve boyun eğmeğe devam etmek; fakat, bu zaman zarfında Rusya'dan gelecek ve içeriden tedarik edilecek silâhlarla donanmış bir hâle gelmek.
2. Savaş ilân edilirse Türk ordusundaki Ermeni askerlerinin silâhlarıyla birlikte Rus ordusuna katılmaları.
3. Türk ordusunun ilerlemesi durumunda sessizliği muhafaza etmek.
4. Türk ordusu ric'at eder, yahut ilerleyemeyecek duruma gelirse, çetelerin derhâl ellerindeki programa uygun olarak ordu gerisinde faaliyete geçmeleri. Kongre, kararları kabul edip dağıldıktan sonra Milletvekili Viremyan, Erzurum valisine giderek aşağıda yazılı tekliflerde bulundu:

"Osmanlı Hükûmeti Rusya'ya savaş ilân ettiği takdirde ve Osmanlı ordusunun Kafkasya'ya saldırması durumunda, oradaki Ermenilerin Türklerle iş birliği yapmalarının teminini, propaganda yapmak üzere Osmanlı Hükûmetinin Ermenistan'ın teşkiline dair güçlü vaatte bulunması ve bu vaadini kesinlikle yerine getirmesi lâzımdır." ., Genelkurmay Başkanlığı, *"Arşiv Belgeleriyle...."*, Cilt I, 97., Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tarihi ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s.33

⁵⁴ **Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu**, Ankara, Dış Politika Enstitüsü, s. 21.

örgütüne de şu talimatı vermiştir: ⁵⁵"*Ruslar, sınırı geçtiklerinde ve Osmanlı orduları geri çekilmeye başladıklarında her yerde isyanlar çıkarılmalı, Osmanlı orduları bu suretle iki ateş arasına alınmalıdır. Osmanlı ordularının ilerlemesi halinde ise Ermeni askerler silahlarıyla birlikte kıtalarını terk edecek ve çeteler teşkil edip Ruslarla birleşeceklerdir.*" Hınçak Komitesi'de örgütüne gönderdiği talimatta, "*Komitenin bütün gücüyle mücadeleye katılarak İtilaf Devletleri'nin ve özellikle Rusya'nın müttefiki sıfatıyla Ermenistan, Klikeya, Kafkasya ve Azerbaycan 'da zaferi temin için her türlü vasıta ile İtilaf Devletleri 'ne yardım edeceğini*" bildirmiştir ⁵⁶.

Osmanlı Meclisi'nde Van mebusluğu yapan Papazyan ise bir bildiri yayınlayarak, "Kafkasya'da gönüllü Ermeni alaylarının hazır bulundurulmasını, bunların Rus Ordularının öncüleri olarak Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki kilit noktaları ele geçirmelerini ve Anadolu topraklarında ilerleyecek Ermeni alayları ile hemen birleşmelerini" istemiştir⁵⁷.

Bütün emirler yerine getirilmiş, Rus kuvvetlerinin, Osmanlı ve Rus Ermenilerinden kurulmuş olan gönüllü alayları öncülüğünde, doğudan Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte Osmanlı ordusunda bulunan Ermeniler, silahlarıyla birlikte firar ederek Rus kuvvetlerine katılmışlardır⁵⁸. Rus ordusuna henüz ulaşamayan bir kısım Ermeniler ise çeteler kurarak isyan etmişlerdir. Yıllarca gerek Ermeni gerekse misyoner okulu ve

⁵⁵ **Dokuz Soru ve Cevapta**, s. 21.

⁵⁶ **Dokuz Soru ve Cevapta**, s. 220.

⁵⁷ **Dokuz Soru ve Cevapta**, s. 220.

⁵⁸ "Bitlis Valisi Mustafa Beyden gelen 18 Eylül 1914 tarihli şifrenin çözümüdür:

Ermeni aydınları arasında, son günlerde alınan karar ve uygulamaların; "harbin ilânına kadar sessiz kalınması ve itaatın korunması, harp ilân edildiğinde ordudaki askerlerin silâhlarıyla birlikte düşman tarafına geçmeleri; Türk ordusunun ilerlemesi durumunda itaate devam edilmesi; Türk ordusunun geri çekilmesi hâlinde de silâhlı çete hâlinde gelen şeylere el konulması ve ilişkileri kesme" merkezinde olduğunun güvenilir ve özel istihbârat sonucuna dayandığı Muş Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Şubece bilgi alınmış ve gerekenin yapılması maksadıyla 1 nci Şubeye teslim edilmiştir. İkinci Şube Müdürü, Genelkurmay Başkanlığı, "**Arşiv Belgeleriyle....**", Cilt I, 22.

kiliselerinde saklanan silahlar ortaya çıkarılmış, askerlik şubeleri basılarak yeni silahlar sağlanmıştır. Silahlanan Ermeni çeteleri, komitelerin "*kurtulmak istiyorsan, önce komşunu öldür*" talimatı üzerine, erkekler cephelerde olduğu için savunmasız kalan Türk şehir, kasaba ve köylerine saldırarak katliama girişmişlerdir. Osmanlı kuvvetlerini arkadan vuran Ermeniler, Osmanlı birliklerinin hareketini engellemişler, ikmal yollarını kesmişler, yaralı taşıyan konvoyları pusuya düşürmüşler, köprü ve yolları imha etmişler, bulundukları şehirlerde ayaklanarak Rus işgalini kolaylaştırmışlardır⁵⁹. Rus kuvvetleri saflarında bulunan Ermeni gönüllü alaylarının yaptığı zulüm o kadar ağır olmuştur ki, Rus komutanlığı bazı Ermeni birliklerini cepheden uzaklaştırarak geri hatlara sevk etmek zorunluluğu hissetmiştir. O dönemde Rus ordusunda görev yapan bazı subayların yazmış oldukları hatıratlar, bu zulme bütün açıklığıyla tanıklık etmektedir⁶⁰. Rus I. Aksiğin Dairesi Müfettişi Dr. Khoreşenof'un yazdığı, "Ahılkelekteki Türklere Ermenilerin Yaptığı Vahşet ve Kırğınlar(Aralık 1917-Mayıs1918)" isimli hatıradaki Ermenilerin vahşeti şu şekilde anlatılmıştır:⁶¹ " ... Geçen (1917) yılın Aralık ayının ortasına doğru Akbabalı da sekiz Müslüman, Rus Kolonisi köylülerin oturduğu Bogdanofka köyünde yaşayan Dukhoborlardan kuru ot satın almak için buraya gelmişlerdi. Şunu da belirtelim ki, o sırada güvenlik çok yerinde olduğundan, adı geçen Müslümanların yanında silah namına hiçbir nesne yoktu. Komşu Hocabek köyünün Ermeniler'i bunu haber alınca hemen oraya gelerek bu sekiz Müslüman'dan dördünü hançerleyerek öldürdükten sonra, gözlerini oymuşlar ve dilleriyle gövdelerinin öteki kısımlarını da kesip vücutlarını parça parça ederek türlü hareketler yapmışlardır. Kalan dördünü de, tüfekte vurarak öldürmüşlerdir. Bundan sonra parçalanmış cesetleri yaktılar; tüfekte öldürülen dördünün cesetlerini de sonradan akbabalara verdiler..."

Ermeniler, savaş sırasında bir taraftan Ruslara işbirliği yaparken, öte yandan Fransa ile de yakın ilişki içine girmişler ve

⁵⁹ Mazıcı, a.g.e., s. 92-93.

⁶⁰ Dokuz Soru ve Cevapta ..., s. 220.

⁶¹ M.Fahrettin Kırzioğlu, **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi(1918-1920)**, Ankara,Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, 1999, s.51.

Osmanlı Devleti üç cephede savaşıırken cephe gerisinde sabotaj faaliyetlerini artırmışlardır. Nitekim Fransa Dışişleri Bakanlığı'nca 3 Kasım 1914 tarihinde hazırlanan, Asya Türkiye'sinin etnik alanlarını gösteren elle çizilmiş haritalarda, Çukurova'dan Van'a uzanan bir alan, Ermenistan olarak belirlenmiştir. Yine 8 Ekim 1917'de M. L. Meguerditchian imzasıyla İskenderiye'den “çok gizli” olarak, Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Bogros Nubar Paşa'ya yollanan dosyada yer alan “... *Kafkasya'da oluşturulan gönüllü Ermeni alayları Büyük Ermenistan'ı kurmak için çarpışırken, milli hedefimiz Büyük ve Küçük Ermenistan'ın kurulması....*” ifadesiyle, Ermenilerin iki yönden hedeflerini açıklamıştır⁶².

Seferberliğin ilanıyla beraber, gerek Osmanlı toprakları içerisinde gerekse dışarıda bulunan Ermeniler, hemen harekete geçmişler ve çeteler halinde Kafkaslarda ve Anadolu'nun birçok yerinde yüz binlerce Müslüman'ı, yaşlıları, çocukları, kadınları, cepheden dönen yaralıları sistemli bir şekilde katletmeye başlamışlardır⁶³. Bu faaliyetlere katılmayan Ermenileri ve Türk olmayan diğer unsurları da öldürmekten çekinmemişlerdir. Böylece Zeytun (Süleymanlı - Maraş)'da, Bitlis'te, Kayseri'de, Trabzon'da, Ankara'da, Sivas'ta, Adana'da, Urfa'da, İzmit Adapazarı'nda, Hüdavendigar (Bursa)'da, Musa Dağı'nda ve daha birçok yerde büyük katliam hareketlerine girişmişlerdir⁶⁴.

Osmanlı Devleti, Ermeni olaylarının artmasının ardından, başta Patrik olmak üzere Ermeni ileri gelenlerini, çıkacak muhtemel isyanların önlenmesi konusunda uyararak, aksi takdirde sert tedbirlerin alınacağı uyarısında bulunmuştur. Ancak bu uyarının dikkate alınmaması üzerine bu olayları başlatan ve Ermenileri silahlandıran

⁶² Halaçoğlu, *Sürgünden....*, s. 22-23.

⁶³ “Perâkal'de Nezu Hatun tandırda yakılan iki torununun etini babasına ve anasına yedirmek üzere zorlandığını ve onların yemek istememelerinden dolayı öldürüldüğünü görmüş olmasından etkilenecek delirmiştir. Gerçek incelemelere dayandırılan liste aslına uygundur.” 15 Mart 1915 Mahmûdî Kaymakamı Kemal, Genelkurmay Başkanlığı, “*Arşiv Belgeleriyle....*”, Cilt I, 66.

⁶⁴ *Dokuz Soru ve Cevapta*, s. 220.

komite yuvalarını dağıtmak için seferberliğin ilanından dokuz ay sonra, 24 Nisan 1915'de, 14 valilik ve 10 mutasarrıflığa **"acele ve gizli"** kaydı ile bir talimat yollandığı görülüyor. Bu talimatta, Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, evrakına el konulması ve komite elebaşlarının tutuklanması gibi hususlar yer alıyor. Bu maksatla, 24 Nisan 1915 tarihinde Ermeni Komiteleri kapatılarak, 82.880 Ermeni'nin yaşadığı İstanbul'da, 2.345 Ermeni tutuklanmıştır. Bunu diğer bölgelerdeki tutuklamalar takip etmiştir. Diaspora Ermenilerinin her yıl sözde **"Ermeni soykırımının yıldönümü"** diye andıkları 24 Nisan, devlet aleyhine faaliyette bulunan ve masum insanları katleden komitecilerin tutuklandığı tarihtir⁶⁵.

Osmanlı Hükümeti'nin 24 Nisan tarihli kararı üzerine hareket geçen Eçmiyazin Başpiskoposu Kevork, ABD Cumhurbaşkanı'na şu telgrafı göndermiştir:⁶⁶ *"Sayın Başkan, Türk Ermenistanı'ndan aldığımız son haberlere göre, orada katliam başlamış ve organize bir tedhiş Ermeni halkının mevcudiyetini tehlikeye sokmuştur. Bu nazik anda Ekselanslarının ve büyük Amerikan Milletinin asil hislerine hitap ediyor, insaniyet ve hristiyanlık inancı adına, büyük Cumhuriyetinizin diplomatik temsilcilikleri vasıtasıyla derhal müdahale ederek, Türk fanatizminin şiddetine terkedilmiş Türkiye'deki halkımın korunmasını rica ediyorum."*

Başpiskopos Kevork'un telgrafını, Rusya'nın Washington Büyükelçisi'nin ABD'deki temasları izlemiştir. Bütün olup biten, yasadışı Ermeni komitelerinin kapatılması ve elebaşlarının tutuklanması olmasına rağmen, olayı bir "katliam" gibi göstermeye çalışan Ermeniler, başta ABD ve Rusya olmak üzere, çeşitli sömürgeci devletleri kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır⁶⁷.

⁶⁵ Gürün, a.g.e., s. 307.

⁶⁶ "Ermeni Sorunu İddialar ve Gerçekler", (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster/>, 30 Ekim 2007.

⁶⁷ "Ermeni Sorunu İddialar ve Gerçekler", (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster/>, 30 Ekim 2007.

C. 27 Mayıs 1915 Tarihli Sevk ve İskan Kararının Çıkarılması ve Uygulanması

Ermenilerin binlerce Türk'ün canına mal olan isyan ve katliamları karşısında dahi, Osmanlı Hükümetinin ortaya koyduğu sakin ve sağduyulu tavır, belgeleriyle sabittir. Ancak 25 yıldan beri sürekli isyan çıkaran ve yine bu savaşta Rus birliklerinde kendisine karşı savaşan silahlı bu gruba karşı hükümet, kapsamlı bir önlem alma yoluna gitmiştir⁶⁸. İçişleri Bakanlığı'nın Başbakanlık'a gönderdiği 26 Mayıs 1915 tarihli ve 270 numaralı tezkeresinde bu önlem şu biçimde dile getirilmiştir: *"savaş yörelerine yakın bölgelerde oturan Ermeniler' in bir kısmı ordunun hareketini zorlaştırır davranışlarda bulunmakta, halka saldırmakta ve isyancılara yataklık etmektedirler. Bu yüzden, Van, Bitlis Erzurum vilayetleriyle, Adana, Mersin, Osmaniye ve Kozan kazaları, Maraş merkezi dışında Maraş mutasarrıflığında, Halep vilayetinde, İskenderun, Antakya kazalarında oturan Ermeniler'in yerleri değiştirilecektir. Bunlar, Musul ve Zor mutasarrıflarının Van vilayetiyle bitişik kuzey kısımlarına, Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna ve Suriye vilayetinin doğusuna nakledileceklerdir"*. Yaygın olarak "Tehcir Kanunu" olarak bilinen ,resmi olarak Sevk ve İskan Kanunu adını taşıyan yasa bu tezkereden bir gün sonra 27 Mayıs 1915'te geçici olmak koşuluyla Meclis-i Vükela'da kabul edilmiştir⁶⁹. Ayrıca yayınlanan bir genelgeyle göç ettirilen Ermenilerin yiyecek

⁶⁸ İlyas Doğan, "1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10. Cilt, sayı 1,2, 2006 s.305.

⁶⁹ **Tehcir Kanunu:** Vakt-i seferde (savaş sırasında) icraat-i hükûmete karşı gelenler için cihet-i askeriyece (askerî yönden) ittihaz olunacak tedabir (alınacak olan tedbirler) hakkında kanun-i muvakkat. (geçici kanun)

Madde 1 Vakt-i seferde ordu ve kolordu ve fırka (tümen) kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahâli tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükûmete (hükûmetin emirlerine) ve müdafaa-i memlekete (ülkenin savunmasına) ve muhafaza-i asayişe müteallik (ilişkin) icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silâhla tecavüz mukavemet görürlerse, derakap (hemen) kuvve-i askeriye (askerî güçler) ile en şiddetli surette te'dibat yapmağa (akıllarını başlarına getirmeye) ve tecavüz ve mukavemeti (direnmeyi) esasından imha etmeye (yok etmeye) mezun (görevli) ve mecburdurlar.

Madde 2 Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icabat-i askeriye (askerliğin gerektirdiği kurallara) mebnî (dayanarak) veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kurâ (köyler) ve kasabat

ve barınma giderlerinin göçmen fonundan karşılanmasını, borçlarının alınmamasını, erkekleri nakledilen Ermeni ailelerin Ermeni ve yabancı olmayan köy ve kasabalara dağıtılıp, ayrı ayrı yiyecek ve barınma giderlerinin göçmen fonundan, gereksinim duydukları eşyaların terk edilmiş mallardan karşılanması ilgili Vilayetlere ve mutasarrıflıklara bildirilmiştir⁷⁰. Dahası, göçürülen Ermeniler' in gerek kamplarda, gerekse yolculuk sırasında bir saldırıya uğramaları durumunda, saldırganların hemen tutuklanacağı, Divan-ı Harbe sevk edilecekleri, göçürülenlerden rüşvet ya da hediye alanların, ya da tehditle kadınlara cinsel saldırıda bulunanların ya da onlarla gayri meşru ilişki kuranların da görevden alınıp ağır cezalara çarptırılacakları bir genelgeyle duyurulmuştur. Haziran 1915 'te ise yayınlanan bir başka genelgeyle Ermenilerin malları koruma altına alınmıştır. Bu kararname ile, nakledilen kişilerin mallarının nasıl tasarruf edileceği açıklanmıştır. Bir başkan ile, biri idari diğeri de maliyeci olmak üzere iki üyeden oluşan “Terkedilmiş Mallar Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyonların amacı boşaltılan köy ve kasabalardaki Ermenilere ait malları tespit ederek, ayrıntılı defterlerini tutmaktır. Bu defterlerden biri bölgesel kiliselerde korunacak, biri bölge yönetimine verilecek, biri de komisyonda kalacaktır. Bozulabilir eşya ile hayvanlar açık arttırma ile satılarak parası korunacaktır. Komisyon

(kasabalar) ahâlisini münferiden (tek olarak) veya müctemi'an (toplu olarak) diğér mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

Madde 3 İş bu kanun tarih-i nesrinden mu'teberdir. (yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer)

Madde 4 İş bu kanunun mer'iiyet-i ahkâmina (hükümlerini yürütmeye) başkumandan vekili ve harbiye nazırı memurdur. Meclis-i umumînin (genel meclisin) içtima'ında (toplantısında) kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu lâyiha-i kanuniyenin (kanun metninin) muvakkaten (geçici olarak) mevki'-i mer'iiyete (yürürlük mevkiine) vaz'ini (koyulmasını) ve kavanin-i devlete (devletin kanunlarına) ilâvesini irade eyledim. (emir buyurdum)

13 Receb 1333, 14 Mayıs 1915

Mehmed Reşad

Sadrazam Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Mehmed Said Enver

⁷⁰“ 27 Mayıs 1915 Sevk Ve İskân Kararı'nın Çıkışına Sebep Olan Olaylar”, (Erişim), <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=64>, 30Ekim 2007.

gönderilmeyen yerlerde, bildiri hükümlerini bölgelerdeki görevliler yerine getirecektir. Bu malların Ermeniler dönünceye kadar korunmasından hem komisyon, hem de bölge yöneticileri sorumlu olacaktır⁷¹.

Kafkas, İran ve Sina cephelerinin güvenlik hattını oluşturan bölgelerdeki Ermenilerin yerlerinin değiştirilmesi, onları imha etmek değil, devlet güvenliğini sağlamak, onları korumak amacını gütmüştür ve dünyanın en başarılı yer değiştirme uygulaması olmuştur. Yer değiştirme kararı bütün Ermenilere uygulanmamıştır. Osmanlı ordusunda subay ve sıhhiye sınıflarında hizmet gören Ermeniler ile Osmanlı Bankası şubelerinde ve bazı konsolosluklarda çalışan Ermeniler devlete sadık kaldıkları sürece göçe tabi tutulmamışlardır. Öte yandan, hasta, özürlü, sakat ve yaşlılar ile yetim çocuklar ve dul kadınlar da sevke tâbi tutulmamış, köylerde koruma altına alınarak ihtiyaçları devletçe, Göçmen Ödeneği'nden karşılanmıştır. Bu tablo, Osmanlı Devleti'nin yer değiştirme konusundaki iyi niyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir⁷².

27 Mayıs 1915 tarihli Sevk ve İskan Kanunu ve bu kanuna dayalı olarak çıkarılan emirler çerçevesinde; Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetlerinden çıkarılan Ermeniler, Musul'un güney kısmı. Zor ve Urfa sancağına; Adana, Halep, Maraş civarından çıkarılan Ermeniler ise Suriye'nin doğu kısmı ile Halep'in doğu ve güneydoğusuna nakledilmişlerdir. Osmanlı Devleti yer değiştirme uygulamasına tabi tuttuğu Ermenilerin nakli sırasında, ağır savaş şartlarına rağmen olağanüstü gayret göstermiş, bu gayret yabancı diplomatlarca da tespit edilmiştir⁷³.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de, tabi ki bu sevk edilen Ermenilerin güvenliği hususudur. Osmanlı Hükümetinin savaş şartlarına rağmen sevk sırasında aldığı tedbirler özetlenecek olursa, yolculuk

⁷¹ Mazıcı, **a.g.e.**, s. 102-103.

⁷² Kantarcı, **a.g.m.**, s. 33.

⁷³ Pulat Y.Tacar, "Hukuki ve Siyasi Boyutuyla Ermeni Sorunu" ,(Erişim), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/tacar.htm>, 07 Kasım 2007.

sırasında Ermenilerin rahat ettirilmeleri ve emniyetleri sağlanmıştır. Yerleşebilmeleri için kredi tahsis edilmiştir. Gebe kadınlar, hastalar, sakatlar ve onlara bakacaklar sevk dışı bırakılmıştır. Yollarda yardım maksadıyla iâşe merkezleri açılmıştır. Taşınır - taşınmaz malları için yönetmelik ilân edilip güvence altına alınmıştır. Mahalli yöneticiler her türlü durumdan sorumlu tutulmuş, ihmali görülenler cezalandırılmıştır. Sevk mıntıklarına devamlı müfettişler gönderilmiştir⁷⁴. Görüldüğü üzere bu karar tehciye maruz bırakılanları öldürmek bir yana, onlara zarar vermeyi dahi asla amaç edinmemiştir. Kararın yönergelerinde öldürmeye ya da buna izin vermeyle ilgili hiçbir unsur bulunmamaktadır. Ayrıca zorlukların hafifletilmesini öngören yönergeler bir yana, tehcir edilen Ermenilere karşı cinayet, gasp ya da tecavüzü içeren, ancak bunlarla sınırlı kalmayan suçları işlediği takdirde herhangi bir kişinin ya da Osmanlı askerinin tutuklanıp askeri mahkemeye çıkarılmasını şart koşan genelgeler dahi mevcuttur⁷⁵.

Osmanlı Hükümeti, tehcirin başlamasından önce bütün vilayetlere yazılar yazarak, bölgelerinden geçecek kabilelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirlerin alınmasını ve yiyecek stoklanmasını bildirmiştir. Göçmenlerin iâşesi ve korunmasına yönelik büyük harcamalar yapmıştır⁷⁶. Uygulamaya ait belgelerde hangi il ve ilçelerde hastane kurulduğu, Ermeni çocuklarından yetim kalanlar için hangi binanın ayrıldığına kadar detaylı bilgiler verilmektedir. Şayet, Osmanlı Devleti Ermeni tebaasından kurtulmak isteseydi, bunu savaş koşulları altında rahatlıkla yapabilirdi. Ancak böyle olmamış, yeni bölgelere yerleştirilen Ermeniler sağ salim hayatlarını sürdürürken. Rus ordusu saflarında Türklere karşı çarpışan Ermeniler, savaş şartları gereği ölmüşlerdir. Görüldüğü gibi yer değiştirme

⁷⁴ Halaçoğlu, **Ermeni tehirci ve.....**, s. 58.

⁷⁵ (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=515>, 17 Ağustos 2008.

⁷⁶ Halaçoğlu, **Ermeni tehirci ve.....**, s. 66.

uygulaması genelde başarılı bir sevk ve iskan hareketi olarak gerçekleşmiştir⁷⁷.

1.Tehcirin Tanımı

Arapça asıllı bir kelime olan tehcir, "bir yerden başka bir yere göç ettirmek, yer değiştirmek, hicret ettirmek " manasını taşır; bir "sürgün manası yoktur⁷⁸. Sürgün ise Avrupa terminolojisinde bir etnik veya dini grubu ülke dışına zorla göndermek manasına gelir⁷⁹. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan "Tehcir Kanunu" diye adlandırılan kanunun adı da aslında "Savaş Zamanında Hükümet Uygulamalarına Karşı Gelenler İçin Askeri Tarafından Uygulanacak Önlemler Hakkına Geçici Kanun"dur. Bu kanuna dayanılarak gerçekleştirilen yer değiştirme uygulamasının anlatımında kullanılan "tenkil (nakletme)" tabiri de batı dillerinde "sürgün" anlamına gelen "deportation", "exile" veya "proscription" gibi terimlere karşılık değildir⁸⁰. Bu sebeple Osmanlı Devletince Ermenilere uygulanan zorunlu iskanın bir devletler hukuku sorunu olarak ele alınmasında ciddi hukuksal güçlükler vardır. Çünkü savaş sırasındaki yapılan nakil o zamanlar Osmanlı topraklarından başka Osmanlı toprağı olan Suriye bölgesine doğrudur⁸¹.

2.Tehcirin Amacı

Tehcir kararı doğrudan doğruya ordunun güvenliğini sağlamak üzere alınmış bir karardır. Belgelerden anlaşıldığına göre de doğrudan doğruya cephelerin güvenliğini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi Kafkas ve İran cephesinin geri bölgesini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolaylarıdır. İkincisi ise Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin-İskenderun bölgeleridir. Çünkü Ermenilerin bu bölgelerde düşmanla işbirliği yaptığı ve bir

⁷⁷ Tacar, **a.g.m.**, s.3.

⁷⁸ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 39.

⁷⁹ İlyas Doğan, "Vatanında Yaşama Hakkı ve Sürgünün Devletler Hukukundaki Hukuki Niteliği", **Prof.Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan**, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Akademi Araştırma ve Dayanışma Derneği, Diyarbakır, 2005, s.167.

⁸⁰ "Ermeni Sorunu İddialar ve Gerçekler", (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster..>, 7 Kasım 2007.

⁸¹ Doğan, **Vatanında..**, s.167.

çıkarma hareketini kolaylaştıracak faaliyetler içinde bulundukları tespit edilmişti. Daha sonra bu uygulama isyan çıkaran, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni komitacılarına yataklık eden diğer vilâyetlerdeki Ermenilere de teşmil edildi. Başlangıçta Katolik ve Protestan Ermeniler tehcir dışı bırakıldıkları halde daha sonra, bunlardan zararlı faaliyetleri görülenler de sevke tabi tutulmuştur⁸².

Ermenilerin tehciri, ayrıca Eyâlet-i sitte adı verilen vilâyetlerde, 8 Şubat 1914'te Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan ve Ermenilere âdeta bağımsızlık veren anlaşmadan kurtulma anlamı da taşımaktadır. Zira I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu anlaşmanın uygulamasından kurtulan Osmanlı Devleti, savaşın sona ermesinden sonra, bağımsız bir Ermenistan demek olan böyle bir uygulamadan kurtulmanın en kesin yolunun, buradaki Ermenileri Rus sınırından daha uzak ve emin bir yere sevki düşünmüş olmalıdır.

Benzer bir durumda II. Dünya Savaşı'nda ABD ile Japonya arasında çatışmalar başladığı zaman ABD, Pasifik kıyısında bulunan Japon asıllı vatandaşlarını, güvenlik nedeniyle Wyoming, Colorado, Arkansas ve California çöllerine sürmüştü. Bu nakilde Japonların herhangi bir eylemi olmamasına rağmen, potansiyel tehlike olarak görülmelerinden dolayı böyle bir tedbir uygulamaya konulmuş ve nakil sırasında binlerce Japon hayatını kaybetmiştir⁸³.

Talât Paşa, özellikle batılı ülkelerin ve basınının aksi propagandaları sebebiyle, Ermeniler hakkında alınan tedbirlerin onları imha maksadını taşımadığını her fırsatta ifade etmiştir. Nitekim 29 Ağustos 1915 tarihinde Hüdavendigâr, Ankara, Konya, İzmit, Adana, Maraş, Urfa, Halep, Zor, Sivas, Kütahya, Karesi, Niğde, Mamuretülaziz, Diyarbekir, Karahisar-ı Sahib, Erzurum ve Kayseri vali ve mutasarrıfına gönderilen bir şifre telgrafta tehcirin

⁸²(Erişim) <http://www.1forum.org/archive/t-29624.html>, 20 Kasım 2007,

⁸³ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 39.

gayesi şu şekilde açıklanmaktadır. "*Ermenilerin bulundukları yerlerden çıkarılarak tayin edilen mıntikalara sevklerinden hükümetçe takih edilen gaye, bu unsurun hükümet aleyhine faaliyetlerde bulunmalarını ve bir Ermenistan Hükümeti teşkili hakkındaki millî emellerini takib edemiycek bir hale getirilmelerini temin esasına matuftur. Bu kimselerin imhası söz konusu olmadığı gibi, sevkıyat esnasında kabilelerin emniyeti sağlanmalı ve muhacirin tahsisatından sarfiyat yapılarak işlerine ait her türlü tedbir alınmalıdır. Yerlerinden çıkarılıp, nakledilmekte olanlardan başka, yerlerinde kalan Ermeniler bundan sonra yerlerinden çıkarılmamalıdır. Daha önce de tebliğ edildiği gibi asker aileleriyle ihtiyaç nispetinde sanatkâr, Protestan Katolik Ermenilerin sevk edilmemesi hükümetçe kesin olarak kararlaştırılmıştır. Ermeni kabilelerine saldırıda bulunanlara veya bu gibi saldırılara önyak olan jandarma ve memurlar hakkında şiddetli kanunî tedbir alınmalı ve bu gibiler derhal azl edilerek Divan-ı Harblere teslim edilmelidir. Bu gibi olayların tekrarından vilâyet ve sancaklar sorumlu tutulacaklardır"*⁸⁴.

Öte yandan Ermenilerden zararlı kimselerle komite reislerinin sürülmeleri konusunda Hükümetin çıkardığı tebligatın, bazı yerlerde yanlış anlaşıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak pek çok yerde, yakalanan Ermeni çeteler, faaliyetlerini daha rahat sürdürebilecekleri yerlere sevk edilmiştir. Bunun üzerine Talât Paşa 1 Haziran 1915'de bütün vilâyetlere bir tamim daha yayınlayarak bu gibi Ermenilerin bulundukları yerlerden alınarak fesat çıkarmasına imkân bulamayacakları yerlere yerleştirilmelerini ve sürgün işleminin sadece bozguncu ve isyancı Ermenilere uygulanmasını tebliğ etmişti. Ayrıca tehciye tabi tutulan Mamuretülaziz vilâyetine gönderilen 13 Haziran 1915 tarihli şifre ile de, Divân-ı Harb-i Örfî'ye verilmiş Ermenilerden başka, sürülmesi gereken Ermenilerin bu konudaki hususî tebligata uygun olarak vilâyetin uygun yerlerinde bulundurulması ve bunların Musul'a sevklerine ihtiyaç ve lüzum olmadığını, şimdilik aileleriyle birlikte nakl-i hâne suretiyle vilâyet hâricine Ermeni sevkini uygun görülmediği bildirilmiştir. 14 Haziran 1915'te Erzurum, Diyarbekir, Mamuretülaziz ve Bitlis vilâyetlerine

⁸⁴ Halaçoğlu, *Ermeni tehirci ve.....*, s. 54-57.

gönderilen şifrede ise, tehcir edilen Ermenilerin yollarda hayatlarının korunması, sevkıyat sırasında firara yeltenenlerle muhafazalarına memur olanlara karşı saldırıda bulunacakların yola getirilmesinin tabii olduğu, ancak buna hiçbir şekilde halkın karıştırılmaması ve Ermenilerle Müslümanlar arasında öldürmeye yol açacak ve aynı zamanda dışarıya karşı da pek çirkin görünecek olayların çıkmasına katiyen fırsat verilmemesi istenmiştir⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin, soykırımı bir politika olarak benimsediği propagandası yapan Ermeni çevreleri, Talat Paşa tarafından gönderildiği ve General Allenby kuvvetlerince ele geçirildiği ileri sürülen birkaç telgraf örneği ortaya atmışlardır. Bu telgrafların, Naim Bey adında bir Osmanlı memurunda bulunduğu ve İngiliz işgali beklenenden daha kısa sürede gerçekleştiği için imha edilemediği iddia edilmiştir. Bu telgraf örnekleri 1920'de Paris'de Aram Andonian adlı bir Ermeni yazar tarafından yayınlanmış ve Berlin'de Talat Paşa'yı katleden Soghomon Tehlirian'ı yargılayan mahkemeye sunulmuştur. Mahkeme, ortaya konan 5 adet 'sahte' belgeyi delil olarak kabul etmediği gibi, orijinal bir belge olup olmadıkları konusunda da bir karar vermemiştir. Öte yandan; Talat Paşa'nın, Ermeniler'in katledilmesi isteğiyle yazdığı ileri sürülen telgrafiyle, yakın tarihlerde gönderdiği telgraflarda iddia edilenin aksine tehcir sırasında suç işleyecek görevlilerin cezalandırılmasını istediği görülmektedir. Talat Paşa'nın, bir emirle Ermeniler'in katlini isterken, aynı tarihlerde böyle bir katliamı gerçekleştirecek görevlilerin cezalandırılmasını istemesi mantıkla bağdaşmaz. Yine aynı tarihlerde, Osmanlı Devleti, bir Amerikan yardım kuruluşu olan Nearest Relief Society'nin, tehcir edilen Ermeniler'e yardım amacıyla Anadolu'daki faaliyetine izin vermişti. A.B.D., İtilâf devletleri tarafında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girdikten sonra da, Anadolu'daki çalışmalarını sürdürmesine izin verilmiştir. Katliam emri veren

⁸⁵ Yusuf Haçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, (Erişim), <http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/03.php> 20 Kasım 2007.

bir devlet veya yetkilisi, bir bakıma soykırım iddialarını da inceleyen bu Amerikan cemiyetinin söz konusu katliama tanık olmasına izin verir miydi⁸⁶?

Şayet, Osmanlı Devleti'nin Ermenileri soykırıma tabi tutmak gibi bir amacı olsaydı; bulundukları yerlerde bu düşüncesini gerçekleştiremez miydi? Bunun için yer değiştirme gibi bir uygulamaya ne gerek vardı? Kafilelerin güvenliği, sağlığı ve yeme-içmelerinin temini için büyük maddi fedakarlıklara ne gerek vardı? 1915 Mayıs ayından, 1916 Ekim ayına kadar yaklaşık bir buçuk yıl devam eden göç ettirme ve yerleştirme sırasında, emirler çerçevesinde ve mahallinde aldığı tedbirlerle, o günün zor savaş şartlarına rağmen, Ermenilerin can ve mallarını koruma altına almasına ne gerek vardı? Adetâ yeni bir cephe açmış gibi idarî, askerî ve malî yükün altına girmeye ne gerek vardı? Bütün bu soruların cevapları, Osmanlı Devleti'nin asıl niyetinin anlaşılmasına yetecektir. Osmanlı devletinin, yüzlerce yıl devlete olan bağlılıklarından dolayı "millet-i sadıka" olarak nitelendirdiği bir halka karşı, birdenbire tavır değiştirmesinin de mantıklı bir izahı yoktur. Değişen Osmanlı değil, Rusya ve İtilaf Devletlerinin bağımsızlık vaatlerine kanan Ermenilerdir. Devlet güvenliğinin sağlanması için gerekli bir uygulama olan yer değiştirme, dünyanın en başarılı sevk ve iskan hareketidir ve hiçbir zaman Ermenileri imha etmek gayesini gütmemiştir⁸⁷. Ermeniler, Ermeni oldukları için değil, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan başlattıkları, başta Rusya olmak üzere, İtilaf devletleriyle işbirliği yaptıkları, Osmanlı sivil halkına saldırdıkları, kamu ve özel mallara el koydukları ve İmparatorluğu parçalamak istedikleri için tehcir edilmişlerdir.

⁸⁶ Kemal Çelik, “**Soru ve Cevaplarla Ermeni Sorunu - Göçettirme (Tehcir), Sözde Soykırım İddiaları ve Gerçekler**”, (Erişim),

<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=30>, 19 Ağustos 2008.

⁸⁷ (Erişim), <http://www.1forum.org/archive/t-29624.html>, 20 Kasım 2007.

D.Ermeni Nüfusu

Ermeni komitacılar ve bugünkü destekçileri tarafından günümüzde en çok istismar edilen konu Ermeni nüfus durumudur. Savaş döneminde tutulan kayıtlar, resmi rakamlar, kilise kayıtları, yabancı misyonların raporlarında yer alan nüfus bilgileri ve diğer belgelere rağmen sürekli olarak o günkü gerçek nüfusun asgari üç katı bir rakam gösterilerek soykırımı iddialarına dayanak aranmaktadır. Verilen rakamlardan bazıları, dünya genelinde bugün yaşayan toplam Ermeni nüfusunu bile birkaç kat aşmaktadır.

1.Tehcir Kanunu Öncesi Ermeni Nüfusu:

Ermeniler ve diğer yabancı kaynaklara göre Osmanlı Devleti'nde Ermeni

Nüfusu:

- 1917 tarihli İngiliz Salnamesine göre,..... 1.056.000
 - Patrik ORMANYAN'a göre;.....1.579.000
 - Kevork Aslan'ın "Ermenistan ve Ermeniler isimli kitabında
 - Anadolu'da.....920.000
 - Kilikya (Adana-Sis-Maraş Bölgesi)..... 180.000
 - Osmanlının diğer bölgelerinde..... 700.000
 - olmak üzere toplam.....1 .800.000- 2.000.000
 - Alman Papas Johannes LEPSIUS'a göre.....1.600.000
 - Cuinet'e göre;.....1.045.014
 - Fransız Sarı Kitabına göre.....1.475.010.
 - BASMACIYAN'a göre;.....2.280.000
 - Patrik Nerses VARJABEDYAN'a göre;.....1. 150.000
- Ermeni bulunmaktadır⁸⁸.

⁸⁸ Güler, a.g.e., s.229.

2.Osmanlı Devleti Resmi Belgelerine Göre Ermeni Nüfusu:

Yabancılar Osmanlı belgelerini görmezden gelmeye çalışmaktadır. Ancak, bu konudaki en güvenilir rakamların resmi belgelerde olduğu kesindir. Son zamanlarda olduğu gibi tehcir öncesi Ermeni nüfusunun olduğundan 4, hatta 5 kat fazla gösterildiği olmuştur. Örneğin 1878 Berlin Kongresi'nde Bağımsız Ermenistan isteyen Ermeniler, Doğu Anadolu illerinde 3.000.000 Ermeni olduğunu savunmuşlar ancak, Berlin Anlaşması'nda Hristiyanlardan vergi alınması hükmü bağlamında, bu sayıyı Osmanlı Hükümeti'nin belirlediği sayının altına indirmişlerdir⁸⁹.

Osmanlı Devletinde İstatistik Genel Müdürlüğü 1892 yılında kurulmuştur. Genel Müdürlük görevini 1892 yılında Nuri Bey, 1892-1897 yılları arasında Fethi FRANCO adlı bir Musevi, 1897-1903 yılları arasında Mıgırdıç ŞINABYAN isimli bir Ermeni, 1903-1908 yılları arasında Robert isimli bir Amerikalı, 1908-1914 yılları arasında Mehmet BEHİÇ Bey yapmıştır⁹⁰. Görüldüğü gibi Ermeni meselesini siyasi alana taşıyan önemli olayların cereyan ettiği dönemde, Osmanlı nüfus bilgileri yabancıların kontrolü altındadır. Buradan hareketle, bugüne kadar aksi bir belge ve kanaat olmadığına göre Osmanlı nüfus bilgilerine itibar edilmesi gerekmektedir.

1893 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu1.001 .465'tir.

1906 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu.....1.120.748'dir.

1914 Nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfusu.....1.221.850'dir.

Her üç grup veri kaynağı değerlendirildiğinde gerek Osmanlı, gerek Ermeni ve yabancı istatistikler, I. Dünya Savaşı döneminde yaşayan Ermenilerin nüfusunun 1.250.000 civarında olduğunu ortaya koymaktadır⁹¹. Görüldüğü üzere XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında Osmanlı

⁸⁹ Hüsamettin Yıldırım, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000, s.25.

⁹⁰ "Sözde Ermeni Soykırımı", (Erişim), http://www.tarihintaniklari.com/contents/haber_oku.asp?haber,25 Aralık 2007.

⁹¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s.155.

Devleti'ndeki Ermeni nüfusu 1.000.000 ile 1.300.000 arasında değişmektedir. Zaten gerek yerli, gerek yabancı araştırmacıların belgeler ışığında vardıkları sonuç, bu dönemde Osmanlı Ermeni nüfusunun en çok 1.300.000 olabileceği şeklindedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki. 1827 - 1828 ve 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşları sırasında, Rus birliklerine ve I. Dünya Savaşında da yine başta Rusya olmak üzere Fransız ve İngiliz birliklerine katılıp ihanet eden Ermenilerin nüfusunda zaman zaman tabii ve önemli azalmalar olmuştur. Bu husus hem Ermeni hem de batılı tarihçiler tarafından da teyit edilmiştir. 1829'da Rus ordusu Erzurum'dan çekilirken 40.000 civarındaki Ermeninin onlarla birlikte Güney Kafkasya'ya, 120.000 civarındaki Ermeninin de 1878 - 1890 arasında aynı şekilde Rusya'ya göç ettikleri belirtilmiştir. Yine mezhep değiştirme ve özellikle yabancı tüccara yerli tüccardan çok imtiyazlar tanıyan 1838 Ticaret Antlaşmasıyla birçok Ermeni'nin Rus İngiliz ve Fransız vatandaşlığına geçtiği ve bir çoğunun da bu ülkelere yerleşmek maksadıyla Osmanlı Devleti'ni terk ettikleri bir vakıadır. Halbuki bütün bu nüfus azalmaları yine bazı Ermeni yazarları tarafından birer "katliam" olayıymış gibi kolay yoldan açıklanmaya çalışılmaktadır⁹².

3. Tehcire Tabi Tutulan Ermeni Nüfusu

Ermeni Soykırımı ile ilgili iddialarda esas olan; Tehcir sırasında 1.500.000 ile 3.000.000 Ermeni'nin katledildiği iddiasıdır. İddia sahiplerinin dayandıkları kaynak, o sırada Anadolu' da tehcir bölgesi dışında görev yapan ve ülkelere propagandaya dayalı bilgiler gönderen bazı konsoloslar ve misyonerlerdir. Bu konsolos ve misyonerlerin raporlarında, verilen bilgilerin çok azının kendi müşahedeleri olduğu, çoğunun ise duyumlara dayandığı dikkat çeker. Bu sebeple olsa gerek, bu raporların bazılarında, bir milyon Ermeni'nin sürgün edildiği kaydediliyor⁹³. Öncelikle yukarıda ortaya konulduğu gibi, nüfus istatistikleri

⁹² Halaçoğlu, *Sürgünden...*, s. 63.

⁹³ Halaçoğlu, *Sürgünden...*, s. 61.

bu iddianın geçersizliğini göstermektedir. İkinci olarak; şimdiye kadar resmi belgelere göre ne kadar Ermeni'nin nereden alınarak, nereye göçürüldüğü ve bunların ne kadarının gitmesi gereken yerlere ulaştığı, ulaşamayan Ermeni sayısının kaç kişi olduğu ve bunlara ne olduğu soruları önem taşımaktadır⁹⁴.

Osmanlı arşiv kayıtlarında, tehcir kapsamında olan Ermenilerin sayısı 450.000 civarında verilmektedir. Bu sayı Zenop Bezciyan ve Boghos Nubar Paşa tarafından da doğrulanmaktadır. Bulgar Başpiskoposu Chevont Touri'nin, Ermeni Delegasyonu Başkanı olan Boghos Nubar Paşa'ya, 25 Ağustos 1915 tarihinde gönderdiği yazıda, öldürülen, kaybolan, zorla Müslüman yapılan ve çeşitli şehirlerden sürgüne yollanan Ermenilerin, Ermenistan' daki ve Küçük Asya'daki sayısının 500 bin olduğunu bildirirken, Boghos Nubar Paşa, savaşın bittiği, Osmanlı Devleti'nin yenildiği için artık propagandaya eskisi kadar ihtiyaç kalmağı bir tarihte, 11 Aralık 1918' de Fransa Dışişleri Bakanı M. Gut' a gönderdiği raporunda, Kafkasya ve İran dahil Ermeni sürgünlerinin toplam sayısını 600.000 -700.000 olarak vermektedir ki, bunların içinden kendiliğinden göç eden 290 bin Kafkas ve İran göçmenleri hariç tutulacak olursa, zorunlu olarak göç ettirilenlerin sayısı 400 binin biraz üzerine çıkıyor⁹⁵.

Yer değiştirme uygulaması sırasında çeşitli yollardan göç ettirilen Ermenilerin ayrıldıkları ve vardıkları yerlerdeki sayıları devamlı şekilde kontrol edilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 9 Haziran 1915'ten 8 Şubat 1916 tarihine kadar Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden yeni yerleşim bölgelerine taşınan ve yerlerinde bırakılan Ermeni nüfusun ne kadar olduğu, Osmanlı Arşivi'nin ilgili tasniflerindeki belgelerden şu şekilde derlenmiştir⁹⁶.

⁹⁴ Güler, **a.g.e.**, s.229.

⁹⁵ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 61.

⁹⁶ Halaçoğlu, **Ermeni tehcirci ve...**, s.73.

	Sevk edilen	Kalan
Adana	14.000	15-16.000
Ankara (Merkez)	21.236	733
Aydın	250	-
Birecik	1.200	-
Diyarbakır	20.000	-
Dört Yol	9.000	-
Erzurum	5.500	-
Eskişehir	7.000	-
Giresun	328	-
Görece	250	-
Halep	26.064	-
Haymana	60	-
İzmir	256	-
İzmit	58.000	-
Kal'acık	257	-
Karahisarı sahib	5.769	2.222
Kayseri	45.036	4.911
Keskin	1.169	-
Kırşehir	747	-
Konya	1.900	-
Kütahya	1.400	-
Mamuretülaziz	51.000	4.000
Maraş	-	8.845
Nallıhan	479	-
Ordu	36	-

Perşembe	390	-
Sivas	136.084	6.055
Sungurlu	576	-
Sürmene	290	-
Tirebolu	45	-
Trabzon	3.400	-
Ulubey	30	-
Yozgat	10.916	-
TOPLAM	422.758	32.766

Ayrıca İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdürü Şükrü Bey'in 18 Ekim 1915 tarihinde Halep'ten gönderdiği telgrafta, Halep'e sevk edilen Ermenilerin tahminen yüz bin civarında olduğu bildirilmiştir. Bu arada Musul ve Zor havalisine sevk edilmek üzere 18 Eylül 1915 tarihi itibarıyla Diyarbakır'da 120.000, 28 Eylül 1915 tarihi itibarıyla de Cizre'de 136.084 Ermeni nüfusun toplandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Şükrü Bey 3 Kasım 1915 tarihinde Nizip'ten bir şifre telgraf çekerek, sevkıyatın gayet intizamlı bir şekilde devam ettiğini beyan etmiştir.

Yukarıda listede tehcir edilen nüfusa dahil olup da henüz sevk edilmemiş olduğu belirtilen Adana'daki kalan nüfus ise daha sonra iskân sahalarına nakledilmiştir. Buna göre sevk edilen nüfus toplam 438.758, Halep'tekilerle birlikte iskân sahasına varan nüfus ise 382.148'dir⁹⁷.

Tehcir edilenlerle, tehcir bölgelerine varanlar arasındaki bu 56.610 kişilik fark, belgelerden elde edilen bilgiye göre, şu şekilde ortaya çıkmıştır: 500 kişi Erzurum-Erzincan arasında; 2000 kişi Urfa-Halep arasındaki Meskene'de; 2000 kişi Mardin civarında eşkıya ve urbanın (Arap aşiretleri)

⁹⁷ Halaçoğlu, **Ermeni tehirci ve.....**, s. 75-76.

saldırısı sonucu katledilmiş, ayrıca yukarıda belirtildiği gibi, sayı verilmemesine karşılık bir o kadar, yani yaklaşık 5 bin ve belki de biraz daha fazla kişi de Dersim bölgesinden geçen kabilelere yapılan saldırılar sonucu öldürülmüştür. Bu bilgiler ışığında toplam 9-10 bin kişinin tehcir esnasında öldürüldüğü tespit edilmektedir. Ayrıca yollarda açlıktan da ölümler olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bunun dışında tifo, dizanteri gibi hastalıklardan da yaklaşık 25-30 bin kişinin telef olduğu tahmin edilmektedir ki, bu şekilde 50 bine yakın kişi yollarda kaybedilmiştir⁹⁸.

Ayrıca tehcir uygulamasının Şubat 1916 tarihi itibarıyla durdurulması sebebiyle, henüz yollarda sevk için bekletilen Ermenilerin bulundukları yerlere yerleştirilmeleri için talimat verilmiştir. Bu kişiler yola çıkarılmış olmakla birlikte, henüz iskân mahalline varmadan tehcirin durdurulması sebebiyle, bulundukları vilâyetlerde alıkonulmuştur. Meselâ 26 Nisan 1916'da Konya vilâyetine, vilâyette henüz yollarda olan Ermenilerin sevk edilmeyerek vilâyet dahilinde iskân edilmeleri için yazı gönderilmiştir. Öte yandan tehcir kapsamında bulunan Ermenilerden bir bölümünün Rusya'ya, Batı ülkelerine ve Amerika'ya kaçırıldıkları da tahmin edilmektedir. Nitekim belgelerde, Osmanlı ordusunda silah altında bulunan Ermenilerden 50.000'inin Rus ordusuna iltihak ettiği, yine Türklerle savaşmak üzere 50.000 Ermeninin de Amerikan ordusunda üç-dört yıldır eğitim gördüğü gibi kayıtlar yer almaktadır⁹⁹.

4.Tehcir Sonrası Ermeni Nüfusu

Osmanlı Devletinin son nüfus istatistiği 1914 yılında yapılmıştır. 1914 nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfus 1.221.850'dir. Tehcirin yasallaştığı 27 Mayıs 1915 tarihinden, 1927 yılına kadar Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde sayım yapılmamıştır. Ayrıca, Tehcirin yapıldığı bugünkü Irak ve Suriye bölgelerinden; Irak bölgesi İngilizler tarafından, Suriye ise Fransızlar

⁹⁸ Halaçoğlu, **Ermeni tehirci ve.....**, s.77.

⁹⁹ Halaçoğlu, **Sürgünden....**, s. 66-67.

tarafından işgal edilmiş olup, bu bölgeler götürülen Ermeni sayısı ile nüfuslarının ne kadar arttığı, dolayısıyla intikal eden ve edemeyenlerin sayısını kestirmek mümkün olmamıştır.

Bununla birlikte Noradungian GABRIAL'in Lozan Konferansı Tali Komisyonu'na sunduğu rapora göre; Kafkasya'ya 345 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 12 bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin olmak üzere toplam 695 bin kişinin gittiği görülmektedir. Trabzon Konferansı'na (14 Mart-14 Nisan 1918) katılan Ermeni ileri gelenlerinden Hatisov, Hüseyin Rauf Bey'e gönderdiği mesajda Kafkasya'da Osmanlı memleketinden kaçan 40' bin Ermeni'nin bulunduğunu bildirmektedir¹⁰⁰.

Bir başka Ermeni Richard HOVANNİSIAN, Suriye dışındaki Arap ülkelerinden; Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa ve Amerika'ya 35 bin Ermeni'nin göç ettiğini belirtmektedir. Bir başka grup ise, Mihitaristler olarak bilinen Katolik Ermenilerdir. 1917 Osmanlı Nüfus istatistiğine göre 67.838 Katolik Ermeni yaşamaktadır. Musa Dağı olayına da karışan bu Ermenilerden yaklaşık 60.000 kişinin Türkiye'nin liman şehirlerini kullanarak Türkiye'yi terk ettiğine ve başta Avusturya ve ABD olmak üzere birçok ülkeye gittiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Ancak yukarıda arz edilen rakamla Katolik Ermenilerin de dahil olduğu varsayılmaktadır¹⁰¹.

Ermeni tehcirini sertçe eleştiren Ermenistan-Amerika Topluluğu başkanı ve Protestan bir misyoner olan George Montgomery, 1919'da hazırladığı bir raporda I.Dünya Savaşı'nın başladığı gün Osmanlı topraklarında 1,6 milyon Ermeni bulunduğunu ve savaş sonrasında ise bu sayının 1.104.000'e düştüğünü belirtmiştir¹⁰².

¹⁰⁰ Yıldırım, a.g.e., s.25.

¹⁰¹ Güler, a.g.e., s.236

¹⁰² (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=515>, 17 Ağustos 2008

Buradan hareketle tehcir uygulamasında; Kafkasya'ya 45 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 120 bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin, Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa-ABD Avusturya vb. 35 bin olmak üzere, toplam 855.000 Ermeni'nin göçe tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakam Türk araştırmacılar tarafından da 800 bin civarında kabul edilmektedir¹⁰³.

Tehcir sırasında çeşitli nedenlerle ölen veya eşkıya tarafından öldürülenler çıkarılınca geriye kalan yaklaşık 145.000 civarında Ermeni'nin , İtilaf Devletleri veya Rusya saflarına katılarak Osmanlı ile savaşırken ve yurt dışına kaçan Ermeni sayısı olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Atatürk de bu dönmeyişi şöyle yorumlamıştır¹⁰⁵: “Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Fransızlar, tekrar savaş başlatıp Ermenileri Doğu Lejyonu'nda kullandıkları için Ermeniler evlerine dönmeye korktular...”

Hiç şüphesiz ki Osmanlı güçleri, tehcir esnasında, yerel aşiretlerin Ermenilere karşı düzenlediği her saldırıyı etkin bir şekilde geri püskürtememişlerdir. Ayrıca belirlenen kurallara da her an uydukları düşünülemez. Gittikçe sayıları azalan Osmanlı askerlerinin en iyileri İmparatorluğu en az üç cephede (Çanakkale'de Anzak ve Fransızlara karşı, Kafkaslarda Ruslara karşı ve Sina ve Filistin'de İngilizlere karşı) savunmaya gönderildikleri için, tehcirin uygulanması ile görevlendirilen askerlerin sayıca az ve yetersiz düzeyde eğitilmiş oldukları düşünülebilir. Tehcir bölgelerindeki savaş koşulları da göç sırasında karşılaşılan zorlukları artırmış, Ermeni isyancıları öldürmeye and içmiş yerel aşiretler, açlık, salgın hastalıklar ve savaş da bu koşulları gittikçe zorlaştırmıştır¹⁰⁶.

¹⁰³ Yıldırım, **a.g.e.**, s.25.

¹⁰⁴ Güler, **a.g.e.**, s. 237

¹⁰⁵ “Prof. Dr. Nurşen Mazıcı ile Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Yansımaları Hakkında Bir Röportaj”, (Erişim),

<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=536>, 17 Ağustos 2008.

¹⁰⁶ (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=515>, 17 Ağustos 2008

Bazı İngiliz belgeleri ise 145.000 kişiden önemli bir bölümünün tehirden sonra, göç ettirilmeyen dört merkeze, İstanbul, Aydın, Kütahya ve Adana civarına geri döndüğü, bir kısmının saklandığı ve daha sonra yurt dışına çıktığını kanıtlamaktadır¹⁰⁷. Bu noktada ayrıca hem tehcir sırasında, hem de tehirden sonra geri gelen Ermenilerden bir kısmının din ve isim değiştirerek yaşamaya devam ettiği de düşünülmelidir¹⁰⁸.

E.Sevr'de Ermeni Sorunu

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Ermeni sorununu, kısa olarak, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak olarak tanımlayabiliriz. Bu devlet 1918 yılında I. Dünya Savaşının sona ermesinden önce Kafkasya'da, Rus İmparatorluğu topraklarında kurulmuştur. Savaşı kaybeden Osmanlı Devleti'ne empoze edilen Sevr Antlaşması, Doğu Anadolu topraklarının büyük bir kısmının bu devlete verilmesini öngörmüştü¹⁰⁹. Ancak artık Anadolu'ya hakim olmaya başlamış bulunan Ankara Hükümeti bunu kabul etmemiştir. Büyük devletler de, Sevr'in mimarı olmakla beraber, uygulanmasında fiili rol almak ve özellikle askeri harekate girişmek istememişlerdir. Bu durumda Sevr hülyasını gerçekleştirmek için iş, Ermenistan Cumhuriyetine düşmüştür. Ermeni kuvvetlerinin taarruzu, Kâzım Karabekir komutasındaki Türk ordusunca durdurulmuştur. Türk kuvvetleri, 29 Eylül 1920'de Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars'ı kurtarmışlardır. 7 Kasım'da Gümrü alınmıştır. Ancak Ermeniler tüm Türk taleplerini kabul ederek 3 Aralık 1920 Gümrü Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşma günümüz Türkiye-Ermenistan sınırlarını çizmiştir. Ayrıca Ermeniler Sevr'in geçersizliğini de kabul etmişlerdir. Ermenistan kısa süre sonra Sovyetler Birliğine dahil edilmiş ve Türkiye Sovyetlerle 16 Mart 1921'de yapılmış olan Moskova ve Kafkas

¹⁰⁷ Gürün, **a.g.e.**, s.21.

¹⁰⁸ Halaçoğlu, **Ermeni tehirci ve.....**, s.62.

¹⁰⁹ "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı" (Erişim)

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/index.html>, 20 Mart 2008

Devletleriyle 13 Ekim 1921 yılında yapılan Kars Antlaşması ile sınır sorunlarını kesin çözüme bağlanmıştır ve Kars Antlaşması halen geçerlidir¹¹⁰.

F. Lozan'da Ermeni Sorunu

Lozan görüşmeleri sırasında Ermeniler savaş içinde İtilaf Devletlerine yapmış oldukları sayısız hizmetleri ve bu uğurda vermiş oldukları kayıp ve fedakarlıkları anlatmışlar ve Sevr'in Anadolu topraklarını da içine alan bir Ermenistan'ı öngördüğüne dikkat çekerek Ermeni davası konusunda baskı politikası uygulamışlardır. Azınlıklar Alt Komisyonuna 16 Aralık 1922 tarihinde George R. Montgomery tarafından sunulan "Ermenistan için Amerikan Derneği adına sunulmuş Ermeniler için ulusal yurt konusunda memorandum" içeriğine göre Suriye'nin kuzeyindeki bölgede Milletler Cemiyeti'nin yönetimi altında özerk bir bölge kurulması, bunun için Amerika'dan mali destek alınması talep edilmiştir¹¹¹. İtalyan temsilci M. Montagna tarafından "Ermeni Ulusal Yurdu" konusundaki görüşünü 6 Ocak 1923 teki oturumda şu şekilde dile getirmiştir; " Müttefik Devletler bir çok kez Türkiye'de bir Ermeni Ulusal Yurdu kurulmasını teklif etmişlerdir, bu terimi de, Müttefiklerin niyetlerini ve Ermenilerin korunması bakımından gerçek ihtiyaçları karşılamaya yeteceğinden çok daha geniş bir anlama verilmiştir, Müttefiklere göre, Türkiye'de kurulacak Ermeni Yurdu, Ermeni halkının bütün unsurlarına kendilerini ilgilendiren kararları alma özgürlüğünü saklı tutmakla birlikte, Türk ülkesinin belirli bir parçasında toplanmak ve bir araya gelmek olanağını sağlamayı öngörmektedir. Ermeni nüfusunun unsurlarını böylece bir araya yoğun olarak toparlarken şüphe yok ki devlet içinde devlet meydana getirme sonucunu yaratmamak gerekir, böyle bir toplanmanın amacı Ermenilere kendi kültürlerini ve dillerini korumayı sağlayacak birtakım tedbirlerden daha kolayca yaralanmaları olanağını sağlamaktır¹¹²." Büyük

¹¹⁰ Kantarcı, a.g.e., s. 38.

¹¹¹ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**....., cilt 1, Kitap 2., s.245.

¹¹² Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**....., cilt 1, Kitap 2., s. 274.

Britanya başta olmak üzere, Fransa, İtalya ve ABD "Ermeni Yurdu" adı altında bir yerleşime taraftar olmamışlardır. Ruslar, isteyen Ermenilerin Rusya veya Ukrayna'ya gelebilecekleri görüşünü ileri sürmüşlerdir. Türk delegasyonu, Türkiye azınlıklarının kaderlerinin iyileştirilmesinin her şeyden önce, her türlü yabancı müdahale ve kışkırtmalarının kesilmesine bağlı olduğunu hatırlatarak Türkiye'nin anayurdundan verilecek bir karış toprağının olmadığını, şayet Ermenilere yurt verilmesi söz konusu ise, onlara yurt verebilecek çok büyük toprakları olan devletlerin olduğunu kararlı bir şekilde dile getirmiştir. Esasen, Türk delegasyonuna "Ermeni Yurdu" konusunda ısrar edilirse, müzakerelerin kesilmesi talimatı verilmişti. Dolayısıyla 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili özel hükümler bulunmamaktadır¹¹³. Ermeni sorunu Lozan'da hem hukuki hem de siyasi olarak kendiliğinden çözümlenmiştir¹¹⁴.

Lozan Anlaşması I. Dünya Savaşı'nda ülkeyi terk zorunda kalanların dönmelerini ve mallarına kavuşmalarını öngörmüş, başka bir deyimle Sevr'in, el konulan malların iadesi ilkesi biçim değiştirerek Lozan'a uyarlanmıştır.

Lozan, ekli protokolleri ve kararnameler ile af bildirgesi bu konuda şu hususları öngörmüştür: "İşbu Barış Antlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılmış topraklarda oturanlardan hiç kimse, gerek 1 Ağustos 1914 tarihinden 20 Kasım 1922 tarihine kadar geçen süre içinde Türkiye'ye karşı Türkiye'den yana siyasal ya da askeri davranışı yüzünden, gerekirse iş bu Antlaşma uyarınca uyrukluğunun saptanması yüzünden tedirgin edilmeyecek ya da incitilmeyecektir, Türk Hükümeti tüm diğer Güçlerle birlikte genel barış arzusunu taşımaktadır. Bu bağlamda, 20 Ekim 1918 ve 20 Kasım 1922 arasında İttifak güçlerinin koruması altında, savaş nedeniyle birbirlerinde ayrılmış bulunan aileleri birleştirmek ve hak sahibi olanlara mallarını geri

¹¹³ Kantarcı, **a.g.e.**, s.38.

¹¹⁴ "Prof. Dr. Nurşen Mazıcı ile Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Yansımaları Hakkında Bir Röportaj", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=536>, 17 Ağustos 2008

vermek amacıyla alınmış bulunan önlemlere karşı çıkmayacaktır.¹¹⁵ Bu kuralın, göçe zorlanmış bulunan ve mütareke ile işgal döneminde evlerine dönen kimseleri ilgilendirdiği bellidir. Türk Hükümeti bu kimseler konusunda işgal güçlerinin aldığı kararları ve uygulamaları değiştirmeyeceğini açıklamış olmaktadır.

Lozan Anlaşmasının 65. maddesi savaş başladığında yabancı ülke yurttaşı olan ve Türkiye'deki mallarına el konulan bireylerin mallarının kendilerine iade olunacağını belirtmektedir. Md. 95. bu konuda bir başvuru zamanı sınırı getirmiştir. Ermeni diasporasının talebi bu hükmün değiştirilmesine yöneliktir. Lozan Anlaşmasının 46-63. maddeleri Osmanlı devletinin borçlarının tasfiyesini ele almaktadır. Osmanlı borçlarının hepsi ödenmiştir. Lozan Anlaşmasına ek Genel Af bildirgesinde 150 kişi dışında, savaş sırasındaki eylemleri suç teşkil edebilecek olan kişiler hakkında genel af ilan edilmiştir. Bu 150 kişi de daha sonra af olunmuştur. Lozan Anlaşmasının 31. maddesi gereğince Türkiye'den ayrılan ve 30. maddesi gereğince otomatik olarak yeni ülkenin vatandaşlığını kazanan bireylerin, iki yıl içinde Türk vatandaşlığını geri alma haklarının bulunduğu hükme bağlanmıştır. Bu madde gereğince, Türkiye dışında bulunan Türk vatandaşlığını korumak isteyen tüm Ermenilerin, istedikleri takdirde Türkiye'ye dönme hakları tanınmıştır¹¹⁶.

Ermeni Cumhuriyeti Heyeti Başkanı A. Aharonyan, 9 Ağustos 1923 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Lozan Barış Antlaşması'nda Ermenilerin varlıklarının da kabul edilmediğini söyleyerek, Ermeni sorununun Milletler Cemiyeti'nin gündemine alınmasını rica etmiştir. Yine Ermeniler, 9 Ağustos 1923 günü Müttefik Devletlerin temsilcilerine bir protesto göndererek

¹¹⁵ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**....., cilt 2, Kitap 2, s. 99.

¹¹⁶ Pulat Tacar, "1915 Yılında Osmanlı Ermenilerine Soykırımı Suçu İşlendiği Savlarına Karşı Başvurulabilecek Hukuk Yolları", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=465>, 18 Ağustos 2008.

Lozan Barış Antlaşması'nda Ermenilerin göz önüne alınmadığından ve sanki Ermeniler yokmuş gibi imza edildiğinden yakınmışlar; bu antlaşmanın ne barışa ne de hak ve adalete yaramayacağını savunmuşlar ve bu antlaşmaya karşı olduklarını belirtmişlerdir¹¹⁷.

Ermenistan ise Sovyet Cumhuriyeti olduktan sonra dünya siyaset sahnesinden tamamen kaybolmuş, ülke şiddetli bir şekilde kolektifleştirmeye tabi tutularak Komünistler dışındaki tüm siyasi güçler ve özellikle Taşnaklar tasfiye edilmiştir.

G.Lozandan Günümüze Ermeni Sorunu

1-Lozan'dan II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Olan Dönemde Ermeniler

Uzun yıllardan beri Ermenilerin koruyuculuğu görevini yapan ve bu görevlerini yaparken de sadece hak, hukuk ve insancıl duygularla hareket ettiklerini yayan ve bunun için de Ermenilere çeşitli konularda söz veren, vaatlerde bulunan devletlerin, Ermenileri desteklemekte bir çıkarları olmayacağını anlaması üzerine, onları Lozan Barış Konferansı'nda yüzüstü bırakıp çekilmişlerdir. Lozan'dan sonra geçen yaklaşık yirmi yıl içinde Ermenilerden çok az, Ermenistan'dan ise hemen hiç bahsedilmemiştir¹¹⁸.

Lozan ile başlayan yeni dönemde Ermeni sorununun siyasi yönden de ortadan kalktığını görüyoruz. Gerçekten de, "tehcir" olarak adlandırılan Ermeni sevk ve iskânının, diğer bir deyimle başka bir yere gönderilip orada yerleştirilmelerinin sonucu olarak Ermeniler bir çok ülkeye dağılmıştı. Türkiye'den toprak talebinde bulunan Ermenistan da, bağımsız bir ülke olarak, ortadan kalkmıştı. Son olarak, Ermeni sorununun ortaya çıkmasının sorumlusu olan başta Rusya ve İngiltere ile Fransa ve Almanya gibi büyük

¹¹⁷. "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı" (Erişim)

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/index.html>, 20 Mart 2008

¹¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 446.

devletler de, Lozan'da yeni ve güçlü bir Türk devleti kurulmasından sonra Ermenilerle ilgilenmiyorlardı¹¹⁹.

Diaspora Ermenileri gittikleri ülkelere alışmak ve yerleşmek kaygısı içinde siyasi faaliyetlere nispeten az yer vermişler, ancak zaman zaman Türkiye aleyhinde çalışmışlardır. Bunun en iyi örneğini ABD'nin yeni Türk Devleti ile 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan'da imzaladığı Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın, Ermenilerin etkisi altında Kongre tarafından onaylanmaması ve bunun sonucu olarak da Amerikan Hükümeti'nin Türkiye ile diplomatik ilişki kuramamasıdır. Bu sorun Lozan'da beş yıl sonra, 1927'de çözümlenebilmiştir¹²⁰.

Ancak Lozan'dan sonra da bazı Ermeni milliyetçileri tarafından Batılı devletlerin de desteğiyle zaman zaman çeşitli isyanlar gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1926 ve 1927 yıllarında ortaya çıkan I. ve II. Ağrı İsyanı'nında Lübnan'da kurulan, Kürt ve Ermenilerden oluşan Hoybun Cemiyeti tarafından organize edilmiştir. Bu da Cumhuriyetten sonra da sorunun şekil değiştirerek devam ettiğini gösteriyor¹²¹.

2- II. Dünya Savaşı Sonundan 70'li Yıllara Kadar Olan Dönemde Ermeniler

Sorunlarının Avrupalı büyük devletlerin işe karışmalarıyla çözümlenebileceği hakkında büyük umutlara kapılan Ermeniler, Türkiye'deki bütün isteklerini yitirdiklerini anlayınca, Rusya'ya dönme gereğini

¹¹⁹ Ömer E. Lütem, “Lozandan Günümüze Ermeni Sorunu”, yay.haz. Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, 2.baskı Ankara, Asam Yayınları, 2003, s.48.

¹²⁰ Kantarcı, a.g.e., s.48.

¹²¹ “Prof. Dr. Nurşen Mazıcı ile Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Yansımaları Hakkında Bir Röportaj”, (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=536>, 17 Ağustos 2008

duymuşlardır. Ermeniler, Rusları Türklerin tarihi düşmanı saydıkları ve aralarında bir de milli soğukluk olduğu ve Rusların Doğu Anadolu üzerinden İran Körfezi'ne veya Akdeniz'e inmek amaçlarının değişmediğini hesaba katarak, Rusya'da Çarlık yönetiminin tekrar geri getirilmesi için çalışmayı uygun bulmuşlar ve Rusya'daki herhangi bir rejimin de Ermenileri koruyacağını sanmışlardır¹²². Bu düşünce üzerine bir program yapılarak şu ilkeler üzerinde çalışılması kararlaştırılmıştır:

- a. Sovyet Ermeni Cumhuriyetinin, içerideki rejimden ayrı olarak, ekonomi ve kültürünü pekleştirmek.
- b. Bütün dünyaya dağılmış bulunan Ermenilerin milli duygu, dil, din, kültür ve amaçlarını yaşatmak ve korumak.
- c. Avrupa devletlerinde ve Milletler Cemiyetinde Ermeni istek ve iddialarını sürdürmek ve bunun için fırsat kollamak.
- d. Ermeni halkı ve göçmenleri için hayır kurumlarının yardımlarını sağlamak; anasız ve babasız çocukları yetiştirmek, muhtaç ve hasta olanlara gereken yardımı yapmak,

Bu programı uygulamak ve Avrupa'da yaşayan Ermenilerin katkılarını sağlayabilmek için bir örgüt kurulması düşünüldü. Ancak buna karşı olan bazı çevreler, yine komitelerin işe karışmalarından çekinmiş ve korkmuşlardı. Buna rağmen Taşnaksutyun Komitesi, Birleşik ve Bağımsız Ermenistan isteklerini sürdürmüştür¹²³.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 17 Aralık 1925 tarihinde bir saldırmazlık paktı yapılmıştır. Bu pakt 20 yıla yakın yürürlükte kalmış, ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin

¹²² Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 447.

¹²³ “Ermeni Sorunu İddialar ve Gerçekler”, (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster/>, 7 Kasım 2007.

Moskova Büyükelçisi'ne nota vererek, anlaşmanın geçersiz olduğunu bildirmiştir¹²⁴.

Eşzamanlı olarak, ABD'deki Ermeni diasporasının bazı güçlü isimleri bu ülkenin başkanı Harry S. Truman'a bir dilekçe vermişlerdir. Taşnak komitecilerinin verdirdiği ve eski hesapların karıştırılmaya çalışıldığı dilekçede; dönemin ABD Başkanı Wilson'ın 1920'de sınırlarını çizdiği Ermenistan haritasının yeniden kabul edilmesi için ABD'nin, Birleşmiş Milletler'e öneri götürmesi istenmiştir¹²⁵.

Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenilerle ilgili yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politikaya göre; Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti'nde toplanmak üzere bütün dünyadaki Ermeniler ayaklandırılacak, Türk düşmanlığı düşüncesi yeniden alevlendirilecek ve böylece Doğu Anadolu Rusların eline geçecekti. Bu amaçla yoğun bir propaganda çalışmasına girilmiş, Sovyet Rusya rejiminin iyilikleri sayılıp dökülmüş ve Sovyet Ermenistan'ındaki, Ermenilerin mutluluğu abartılarak yayılmıştır. Yine aynı amaca uygun olarak, diaspora Ermenilerini aldatmak amacıyla bulundukları ülkelere ajanlar gönderilmiş, Ermeni dernekleri kurulmuştur. Ermeni davasının bir insanlık ve adalet sorunu olduğu ileri sürülerek, büyük devletlerden bu konuda aracı olmaları istenmiştir¹²⁶.

Bu süreçte Ermeniler tarafından yürütülen bazı çalışmalar şunlardır:

- 1945 yılı Aralık ayında ABD'nin başkenti Washington'da, Ermeniler tarafından "Adalet" isimli bir Amerikan komitesi kurulmuştur. Komünist eğilimli şahısların kurduğu bu komite, bir bildiri yayınlayarak Anadolu'nun Doğu bölgelerinin Ermenistan Cumhuriyeti'ne geri verilmesi ve Wilson tarafından çizilen Türk-Ermeni sınırının uygulanmasını istemişlerdir¹²⁷.

¹²⁴ Lütem, **a.g.m.**, s. 49.

¹²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 449.

¹²⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 317.

¹²⁷ Lütem, **a.g.m.**, s. 63.

- Eçmiyazin (bugünkü Vagrsabat: Erivan'ın batısında) Katogikosu VI. Kevork Çörekçiyen, SSCB Devlet Başkanı Stalin, ABD Başkanı Truman ve İngiltere Başbakanı Atlee'ye birer muhtıra vermiştir. Bu muhtıralarda, eski iddialar tekrarlanılarak, Doğu Anadolu vilayetlerinin Sovyet Ermenistan'ına katılması istenmiştir¹²⁸.

- Rusya'nın Suriye ve Lübnan'daki çalışmaları ise şöyledir¹²⁹: Sovyet Rusya, Suriye ve Lübnan'ın zayıf yönetiminden yararlanarak bu ülkelerdeki Ermeni çalışmalarının yoğunlaşmasını sağlamış, Ermenilere yardım perdesi arkasında onları kışkırtmıştır. Sovyet Rusya diplomatları tarafından yönetilen bu çalışmalar için Halep, Şam, Beyrut ve daha bir çok yerde merkezler açılmıştır. Aynı çerçevede, öğretmenleri Rusya Ermenilerinden oluşan birçok okul açılmış, bu okullara ajan olarak subaylar da sokulmuştur. Bütün bu çalışmaların sonucunda 30 bini Lübnan'da olmak üzere 100 bin kişilik bir Ermeni örgütü meydana getirmiştir. Sovyet Büyükelçisi Solod, Moskova eğilimli Ermeni Hrant Devyan başkanlığında bir komünist partisiyle Şam'da "Ermeni Dostlar Derneği'ni kurmuştur. Suriye ve Lübnan'daki bu örgütler, bağımsız bir Ermenistan kurmak vaadiyle Anadolu'nun doğusunu Sovyetler Birliği'ne bağlamak amacını gütmüşlerdir. 1946 yılı Ocak ayında Beyrut'a gelen bir Sovyet diplomatı, Lübnan ve Hatay Ermenileri temsilcileriyle ayrı ayrı konuşmuş ve onlara Sovyet Rusya'nın direktiflerini bildirmiştir. Lübnan Ermeni Komitesi, 16 Mayıs 1946'da BM Güvenlik Konseyi'ne bir telgraf çekerek "bir buçuk milyon Ermeni'nin öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar sırasında Türkler tarafından istila edilen topraklarımıza ve zorla alınan mallarımıza karşılık adı geçen topraklarımızın Sovyet Ermenistan'ına katılmasını istiyoruz" demiştir. Paris'te faaliyet gösteren Ermenistan savunma komitesi, 1946 yılı Haziran ayında Fransız Dışişleri Bakanlığı ile birlikte dört büyük devletin dışişleri bakanlarına birer muhtıra vererek, Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına katılmasını istemiştir¹³⁰.

¹²⁸ Binark, a.g.e., s. 83.

¹²⁹ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 482.

¹³⁰ Genelkurmay Başkanlığı, **Belgelerle...**, s. 450-451.

Sovyet Rusya, dışarıdaki Ermenileri kandırmaya çalıştığı gibi, içerideki Ermenileri de çeşitli yollardan etki altına almaya çalışmıştır. Bu çerçevede, 20 Şubat 1946'da Moskova'daki Politeknik Okulu'nun salonunda Ermeni heyeti delegelerine Ermeni İlimler Akademisi muhabir üyelerinden Civenof'un bir konferans vermesi sağlanmıştır. Civenof konferansta, Van, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Sivas ve Trabzon illerinin Ermenistan'ın sınırları içinde bulunduğunu savunarak Ermenilerin toptan öldürülmelerinden söz etmiş ve Avrupa'daki büyük devletleri bu olaya seyirci kalmakla suçlamıştır. Rusların Ermenilere gösterdiği ilgiyi öven Civenof, Sevr Antlaşması gereğince Ermenilere verilen Doğu Anadolu illerinin daha sonra Türklerin saldırısına uğradığını ve Taşnaksutyun komitecileri tarafından imzalanan Gümrü Antlaşması'yla Türklerin eline geçtiğini söylemiştir¹³¹.

- 24 Nisan 1965'te Fransa'daki Ermeni Kilisesi'nde Mon Senyör Manukyan'ın yönetiminde bir dini tören yapılmıştır. Aynı günün akşamında bir yürüyüş düzenleyen Eski Muharipler Derneği, Fransa'daki Meçhul Asker Anıtı'na bir çelenk koymuştur. Ertesi gün de Notia Dome Kilisesi'nde bir başka ayin düzenlenmiştir¹³².

- Avrupa gezisine çıkan Patrik I. Horen, Kıbrıs'ta Makarios ile görüşmüştür. Bu görüşmenin hemen ardından Kıbrıs basınında kışkırtıcı yayınlar başlamıştır. Bu sırada merkezi Lübnan'da bulunan Ermeni Ramgavar Partisi, kuruluşunun 45. Yıldönümü dolayısıyla yayınladığı bir bildiride; ulaşmak istedikleri amacın "Ermenilere ait olup, Türkler tarafından ele geçirilen toprakları saptamak; Ermenilerin bağımsızlık ve hürriyet çabalarını yine hür ve demokratik bir anlayış içinde gerçekleştirmek" olduğunu açıklamıştır¹³³.

Ermenistan'da milliyetçiliğin yeniden belirmesinin ilk meyvesi Erivan'da sözde soykırımın 50. yıldönümünde Erivan'da yüz binleri bir araya getiren büyük anma törenleri yapılması olmuştur. Ayrıca 1967 yılında ise Erivan'da

¹³¹ Lütem, **a.g.m.**, s. 50.

¹³² Güler, **a.g.e.**, s.320.

¹³³ Güler, **a.g.e.**, s.320.

bir Ermeni soykırımı anıtı törenle açılmıştır. Bu olaylar Ermeni diasporasında o zamana kadar pek görülmeyen Türkiye ve Türkler karşıtı duyguların güçlenmesine, bu da 1915 tehcirini bir soykırımı olduğunu kabul ettirmeyi amaçlayan faaliyetlerin büyük ölçüde artmasına neden olmuştur¹³⁴.

3. 70'li Yıllardan Günümüze Kadar Olan Dönemde Ermeniler

1965'ten sonra, çeşitli ülkelerdeki Ermenilerin Türkiye aleyhine başlattıkları karalama kampanyasıyla dünya ve Türkiye kamuoyunda varlığını hissettiren sözde Ermeni Sorunu önemli bir canlanma yaşamışsa da artık ana amaç olarak benimsenen 1915 tehcirinin aslında bir soykırımı olduğu görüşünün kamuoyuna benimsetilmesinde o yıllarda fazla bir mesafe alınamamış, elli-altmış yıl önce vuku bulmuş olaylar genelde bir ilgisizlikle karşılanmıştır¹³⁵. Ermenilerin eylemleri 1970'li yıllardan itibaren yurtdışındaki Türk temsilciliklerine yönelik terör eylemlerine dönüşmüştür. Gergen (Karekin) Yanıkan adlı bir yaşlı Ermeni'nin 27 Ocak 1973'de Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir'i katletmesiyle başlayan "Bireysel Ermeni Terörü", 1975'den itibaren "Örgütlü Ermeni Terörü"ne dönüşmüştür. Türkiye'nin dış temsilciliklerine yönelik Ermeni saldırıları, 1980'den sonra yoğunluk kazanmıştır. Ermeni teröristler, 21 ülkenin 38 kentinde, 39'u silahlı, 70'i bombalı, biri de işgal şeklinde olmak üzere toplam 110 terör olayı gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırılarda 42 Türk diplomatı ile birlikte 4 yabancı hayatını kaybetmiş, 15 Türk ve 66 yabancı uyruklu şahıs da yaralanmıştır. 1984'ten sonra Ermeni terörü sahneden çekilmiş; yerini, bir süredir işbirliği içerisinde oldukları bölücü terör örgütü PKK'ya bırakmıştır¹³⁶.

1984'ten sonra Türkiye'ye yönelik terör hareketlerini PKK'ya bırakan Ermeni komiteleri, sözde iddialarını Ermeni diasporası aracılığıyla sürdürmeye devam etmişlerdir ve siyasi faaliyetlere yönelmişlerdir. ABD'nin

¹³⁴ Lütem, **a.g.m.**, s. 51.

¹³⁵ Lütem, **a.g.m.**, s. 62.

¹³⁶ (Erişim), <http://www.atiturk.com/tr/showthread.php?t=598>, 22 Kasım 2007.

bazı eyaletleri ve Ermenileri destekleyen başta Fransa gibi Avrupalı ülke parlamentolarından "sözde Ermeni Soykırımı"nı kabul eden yasaların çıkmasını sağlamışlardır. Bu süreç halen devam etmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra, 23 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden bu günkü Ermenistan'ın önemli devlet belgelerine bakıldığında Türkiye Cumhuriyetinin toprak bütünlüğüne yönelik tarihi gizli emellerin açıklık kazandığı görülmektedir. Ermenistan Cumhuriyetinin, 01 Aralık 1989'da ilan ettiği "bağımsızlık bildirgesi"nin 12'nci maddesinde "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistan'da 1915 Ermeni soykırımının uluslar arası alanda kabul edilmesi için sürdürülecek çabaları destekleyecektir" ifadesine yer verilmiştir. Ermenistan anayasasının başlangıç kısmında "Ermenistan bağımsızlık bildirgesinde tespit edilen milli hedeflerin esas alındığı" belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle, soykırım iddiaları ve Doğu Anadolu bölgemizi de içine alan büyük Ermenistan emeli Ermeni anayasasının bir parçası haline getirilmiştir. Bağımsızlık bildirgesinin hemen ardından Ermenistan parlamentosu 06 Aralık 1989'da Türkiye ile Rusya arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Moskova Dostluk Anlaşmasını fesih kararı almıştır. Bu olay Ermenistan'ın bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırının tespit edildiği 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşmasını tanımadığını teyit etmektedir. Koçaryan'ın 1998'de Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra; Ermeni diasporası ve Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye'ye yönelik "sözde Ermeni soykırımının uluslar arası forumlarda onaylanmasını ve "24 Nisan" tarihinin "sözde soykırımı anma günü" ilan edilmesini bir devlet politikası haline getirmiştir¹³⁷. Ermeniler, dünya kamuoyunda zulme ve haksızlığa uğramış bir toplum imajı yaratarak, başta ABD olmak üzere belli başlı devletleri ve uluslar arası kuruluşları, Ermeni davası lehine çevirmeye çalışmaktadırlar.

Günümüzde Ermenistan-Türkiye ilişkilerini etkileyen temel faktörler, soykırım iddiaları, Ermeni diasporası, Karabağ sorunu ve güvenlik sorunudur.

¹³⁷ Önemli Sorular ve Yanıtları, <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale33.html>, 21 Mart 2008.

İKİNCİ BÖLÜM

SOYKIRIMLA İLGİLİ ULUSLAR ARASI HUKUK KRİTERLERİ

I.1948 SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ ÖNCESİNDE HUKUKİ DURUM

A.Tarihsel Süreçte Soykırımı ve Benzeri Olguların Adlandırılması

Kelime anlamı olarak "ırk öldürme " diye tanımlanan soykırımı suçu, insanlıkla birlikte ortaya çıkmıştır ve insanlığın kendisi kadar eskidir. Antik çağlarda savaş imhadır. Hatta Yunan kavimleri arasındaki savaşlar nedeniyle, Platon bile "Devlet" adlı eserinde, "barbarlar" dediği diğer kavimlerle, Yunanlılar arasındaki savaşı gerekli görmekte, sadece Yunan kavimleri arasındaki savaşlar bakımından toplu imha hareketine sınırlama getirmekte, diğer kavimlere karşı ise, galiplere tanınan sonsuz kudretin tabii sonucu olduğu görüşünü benimsemektedir¹³⁸. Ancak milattan önce beşinci yüzyılda eski Yunan'da savaş esirlerine karşı insanlık dışı davranışlarda bulunulması sebebiyle sorumlu tutulan üst düzey yönetici ve komutanların yargılanıp cezalandırıldığı bilinmektedir¹³⁹. Milattan önce Hindistan'da yazılan Manu adlı hukuk kitaplarında ise savaş hukukuna ilişkin kurallara rastlanılmaktadır. Bu kitaplarda savaş sırasında uyulması gereken bir takım sınırlamalar yer almaktadır. Ayrıca savaş hukukuna ilişkin en eski bilgileri, Moğollara Budizm dinini kabul ettiren Kund- Dga- Rgylal- Mstan yazılarında Cengiz Han'ın savaşta uyulması gereken kuralları belirlediği 13 maddelik bir emirnameyi bildirmiştir¹⁴⁰.

¹³⁸ O.Kadri Keskin, "Jenosid Suçu ve Jenosid Sözleşmesi", **Adalet Dergisi**, Eylül-Ekim 1986, Sayı:5, s.120.

¹³⁹ Muzaffer Yasin Aslan, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Ankara, Bilge Yayınevi, 2006, s.21.

¹⁴⁰ İlyas Doğan, **Devletler Hukuku**, Ankara, Seçkin, 2008, s.36.

Orta Çağda, antik çağdaki savaş - toplu imha görüşünde bazı gelişmeler olmuş ise de, dini, politik ve ırki soykırımı hareketleri, katliamlar ve imhalar sürüp gitmiştir¹⁴¹. (1572 St. Barthelemy katliamı, Haçlı Seferleri gibi.)

Savaşın denetlenmesi konusunda 1351'de Fransa'da; 1385, 1468 ve 1471'de İngiltere'de çeşitli ferman ve emirnameler yayınlanmış, İsviçre'de Kantonlar arasında sözleşmeler imzalanmış olmakla birlikte, bunlar yeterli olmamıştır¹⁴².

Akademisyenler tarafından günümüzdeki uluslararası sistemin başlangıcı olarak kabul edilen 1648 Westfalya devletler sistemine göre devlet egemenliği mutlak ilkeydi, içişlerine karışılmazdı. Azınlıklar devletlerin iç işiydi. Devletler ülke içinde vuku bulan olaylarda iç mevzuatı uyguluyorlardı¹⁴³. Her ne kadar 1648 Westfalya Barış Antlaşması, Avrupa'da devletlerin egemenlik bakımından eşitliğini kabul etse de bizzat bu antlaşma Fransa ve İsveç'e garantör devlet konumu vererek diğer devletlerin içişlerine karışma yetkisi vermekteydi. Bununla beraber ulus devletlerin üstün egemenlik anlayışı önemli oranda bu tarihi mirasın ürünüdür¹⁴⁴.

XIX. yüzyılda savaş sırasında sivillerin öldürülmesi olumsuz karşılanmaktaydı. Ancak savaş sırasında sivillerin özgürlüklerinin ellerinden alınmasına veya cezalandırılmalarına engel bir kural yoktu. Savaşın taraf isterse sivillere yönelik gerekli gördüğü her türlü önlemi alabilirdi. Ayrıca savaşın düşman personelin hayatına son verilmesi doğal bir yetki olarak görülmekteydi. Kara savaşlarında uyulması gerekli kuralları saptama amaçlı ilk girişimlerden birisi de 1863 yılında ABD topraklarında vuku bulan çatışmalarda uyulması gereken kuralları belirleyen yasadır¹⁴⁵.

¹⁴¹ Keskin, **a.g.m.**, s. 121.

¹⁴² Keskin, **a.g.m.**, s. 122.

¹⁴³ Gündüz Aktan, **"Devletler Hukukuna göre Ermeni Meselesine Bakış"**, (Erişim), <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale16.html>, 4 Nisan 2008, s.6.

¹⁴⁴ Doğan, **Devletler.**, s.42.

¹⁴⁵ Doğan, **Devletler.**, s.46-47.

Uluslararası yükümlülöklere riayetsizliğin, uluslararası mahkeme önünde kovuşturulması fikri oldukça eskidir. Bu konuda bilinen benzeri ilk uluslararası mahkeme 1474'de Almanya'nın Breisach şehrinde oluşturulan özel görevli (ad hoc) Roma Germen İmparatorluğu Mahkemesi olup, Alman İmparatoru Peter Von Hagenbach'ı yargılamış, Tanrının ve insanların kanunlarını ihlal ederek, askerlerine masum sivil halkın ırzına geçirtip öldürtmekten ve yağma ettirmekten mahkum etmiştir¹⁴⁶.

B. I.Dünya Savaşında Kullanılan Terimler

Geçmiş dönemlerde de, savaşta yenen tarafın, yenilen tarafta savaş suçlusu olarak kabul ettiği kişileri ve özellikle devlet adamlarını sorguya çekmesi ve cezalandırılması olgusuna rastlanmaktaydı. Ancak, bir tüzel kişi olan devletin ceza sorumluluğu yerine, devlet adına hareket eden gerçek kişilerin cezai sorumlulukları I. Dünya Savaşı sonunda gündeme gelmiştir¹⁴⁷. Bu dönemde devletler hukuku literatüründe soykırımı yada insanlığa karşı suç kavramı bilinmemekteydi. Ancak soykırımın yasaklanmasına zemin oluşturabilecek ilk arayışlara ve ipuçlarına La Haye Konferansları'nda zaman zaman değinilmiştir. Bu dönemde savaş suçu kavramı yeni yeni tartışılmaya başlanmıştır¹⁴⁸. 1907 La Haye kuralları bir ülkenin savaşta işlediği suçlarla ilgiliydi. IV nolu La Haye Sözleşmesine eklenmiş olan Yönetmelik bir savaş yasası niteliğini taşımakla birlikte, herhangi bir ceza müeyyidesini içermemekteydi. Söz konusu Yönetmeliğin 3. maddesi devlet bakımından sadece tazminat yükümlülüğünü doğuran bir sorumluluğu düzenlemekteydi¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Durmuş Tezcan, "Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı", **Hukuk Kurultayı** 2000, Ankara Barosu Yayınları, s.270.

¹⁴⁷ Tefik Odman, "Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", (Erişim), <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1996-45-01-04/AUHF-1996-45-01-04-Odman.pdf>, 18 Ağustos 2008. s.130.

¹⁴⁸ Doğan, **1948 Soykırımının**, s.297.

¹⁴⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.22.

C. Versailles, Leipzig ve Sevr Süreçleri

Uluslararası bir savaş suçu mahkemesi kurulması düşüncesi Lord Curzon tarafından 20 Kasım 1918 tarihli savaş kabinesinde gündeme getirildi. Burada Curzon, İngilizlerin Alman imparatoru ve diğer Alman devlet adamlarını mahkeme önüne çıkarmaları gerektiğini belirtmişti. 32 devletin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen ve I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların hazırlandığı Paris Barış Konferansı toplandığında, savaş suçlarını cezalandırma konusu gündemin ilk maddesini oluşturuyordu. Savaş suçlularının ve özellikle savaşı başlatan liderlerin cezalandırılması ihtiyacı, ilk defa bütün şiddetiyle burada dile getirilmiştir¹⁵⁰. Fakat burada savaş suçu işlediği iddiası sadece Almanya'ya ve onun yöneticilere dönüktü. Müttefikler, bu amaçla, *“Savaşa Sebep Olanların Sorumluluğu ve Cezalandırması Komisyonu”*nu kurdular. Bu komisyonda galip devletlerce belirlenen 15 üye vardı. Komisyon araştırmaları sonunda hazırladığı raporda savaş kurallarını ihlal edenler ve insanlığa karşı suç işleyenler” ibaresini kullanmıştır. Komisyon raporunda zaman zaman soykırımı yada etnik temizlik manasına gelebilecek tanımlamalara da yer verilmiştir. Ancak bütün bunlar savaş sırasında ele geçirilen bölge halklarına karşı gerçekleştirilen eylemlere ilişkindi.

Komisyonunda Amerikalı temsilciler Lansing ve Scott, yargılanma projesine itiraz ettiler. Böyle bir yargılamanın *“gerek yerel gerekse uluslararası hukuk alanında şimdiye kadar bilinmeyen ve ulusların modern uygulamalarında örnekleri bulunmayan bir sorumluluk”* anlayışı oluşturacağını öne süren Lansing ve Scott, Müttefiklerin, “siyasal müeyyide” uygulama hakkına sahip olduklarını kabul ederlerken, “hukuksal ceza” verme hakkına sahip olmadıklarını ifade ettiler¹⁵¹.

¹⁵⁰ Aslan, a.g.e., s.28.

¹⁵¹ Doğan, 1948 Soykırımının., s.299.

Konferans sonunda Almanya ile ilgili Versailles Antlaşması'nda bir uluslararası mahkeme kurulacağı belirtilmiştir¹⁵². Versailles Antlaşması, savaş suçlularının yargılanması ve cezalandırılması konularını 227 ila 250 nci maddelerinde düzenlemektedir. 18 Ocak 1919'da Versailles Antlaşması'nın 227. Maddesiyle Almanya Eski İmparatoru II. Wilhelm'in 1914'te I. Dünya Savaşı'nı başlatması nedeniyle **"Sözleşmelerin kutsal gücüne ve uluslararası ahlaka acımasız saldırı"** suçundan kurulacak beş büyük devletin (ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya) birer hakiminden oluşacak özel görevli (ad hoc) bir mahkemede yargılanması açıkça öngörülmüştür. Mahkeme, milletlerarasındaki siyasetin en yüksek prensiplerinden ilham alarak yüksek vecibelere, milletlerarası taahhütlere ve milletlerarası ahlaka hürmeti sağlamak endişesi ile faaliyette bulunacaktır. Münasip göreceği cezayı tayin etmek mahkemeye ait olacaktır¹⁵³.

Ne var ki Versailles Antlaşması'nın 227. maddesi Hollanda'nın II.Wilhelm'i iade etmemesi nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Çünkü itilaf devletleri II.Wilhelm'in teslim edilmesini onun sığındığı Hollanda'dan isterlerken, onun işlediği suçların hukuksal dayanağını göstermemişlerdi¹⁵⁴.

Versailles Antlaşması'nın 228- 230. maddelerinde savaş kurallarına aykırı hareket eden diğer Alman savaş suçlularının itilaf devletlerinin askeri mahkemelerinde yargılanacaklarına ilişkin hükümler yer almıştı. İtilaf devletleri yargılamak üzere 896 Alman savaş suçlusunun kendilerine teslim edilmesini Alman hükümetinden istemişlerdir. Ancak bu listenin olumsuz tepkiye yol açması ve Almanya'nın eğer teslim hususunda ısrar edilirse karışıklık çıkacağını ileri sürmesi üzerine Alman savaş suçlularının Leipzig'deki Alman Yüksek Mahkemesi'nde yargılanmaları için 17.12.1919 tarihli kanunla bu tür suç faillerini yargılamak için kendi mahkemelerine yetki

¹⁵² Aktan, **a.g.m.**, s.6.

¹⁵³ Odman, **a.g.m.**, s. 133.

¹⁵⁴ Aslan, **a.g.e.**, s.29.

vererek daha sonraki iade istemlerini reddetmiştir¹⁵⁵. Bundan sonrada savaş suçlusu olduğu öne sürülen komutan ve siyasetçilerini yargılamayı çeşitli gerekçelerle reddetmiştir¹⁵⁶. Bu çerçevede görülen 16 davadan altısı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır¹⁵⁷.

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmalarında insan haklarının korunmasına dönük çalışmalar hissedilebilmektedir. Ancak devletler bu konuyu daha çok azınlıkların korunması açısından ele almışlardır ve yaptıkları açıklamalarla kendi topraklarında kalan azınlıklara ne türlü haklar ve garantiler sağlayacaklarını ifade etmişlerdir¹⁵⁸.

Paris Barış Konferansı'nda, Yunan Dışişleri Bakanı, savaş suçları kategorisine yeni suç tiplerinin komisyon tarafından belirlenerek eklenmesini önermekteydi. Yunanistan'ın amacı Ermenilerin tehcirini bir devletler hukukuna aykırı eylem olarak nitelenmesini sağlamaktı¹⁵⁹. Ancak yeni bir insanlığa karşı suç ihdas edilerek Ermeni katliamının yargılanması önerisine, Başkan W. Wilson'un ex post facto¹⁶⁰ hukuk olacağı gerekçesiyle önceleri itiraz ettiği biliniyor. Amerika böyle bir suç oluşturulmasına karşıydı¹⁶¹. Bu öneriye karşı ABD tarafından öne sürülen bir muhalefet şerhinde öne sürdüğü gerekçeler; insanlık yasaları teriminin insandan insana değişken olduğu, bu nedenle mahkemelerin de değişmez bir insanlık yasası terimini objektif olarak ortaya koyamayacakları ve daha önceden böyle bir suçun kabul edilmemiş olmasıydı. ABD sadece savaş suçları ile sınırlı bir mahkeme kurulması fikri taraftarıydı¹⁶².

¹⁵⁵ Aslan, **a.g.e.**, s.29.

¹⁵⁶ Doğan, **Devletler.**, s.331.

¹⁵⁷ Tezcan, **a.g.e.**, s.272.

¹⁵⁸ Doğan, **Devletler.**, s.330.

¹⁵⁹ Doğan, **Devletler.**, s.331.

¹⁶⁰ Yeni kanunun geçmişe uygulanamaması kuralı

¹⁶¹ Taner Akçam, **İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu**, 2.baskı, Ankara , İmge Yayınevi, 2002, s.372.

¹⁶² Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.302.

Ermenilere karşı işlendiği iddia edilen eylemler de, Müttefikler tarafından kovuşturulacak ve cezalandırılacak “savaş suçları” kategorisinin dışında bırakıldı. Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olması ve o dönemde soykırımı suçunun uluslararası bir suç olarak düzenlenmemiş olması, yargılamaların Osmanlı Devletinin iç işi olması sonucunu doğurmuş ve Ermeni tehciri ile ilgili bir uluslararası mahkeme kurulmamıştır¹⁶³. Bu nedenle soykırımının I. Dünya savaşı yıllarında da devletler hukukuna aykırı kabul edildiği ve cezalandırıldığına ilişkin iddiası doğru olsa bile bu dönemde her türlü gücü elinde bulunduran galip devletler Ermeni olaylarını bu kategoride görmemişlerdir¹⁶⁴.

Ermeni tehciri nedeniyle İtilaf Devletleri 24 Mayıs 1915 tarihinde Petrograd Bildirisi ile Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri notada, "Türkiye'nin insanlık ve medeniyet aleyhine işlediği bu suçların ışığında, müttefik güçler Babiali'ye açık olarak bildirirler ki, (müttefik güçler) Osmanlı hükümet üyelerini ve onların katliama karışan elamanlarını bu suçtan dolayı kişisel olarak sorumlu tutacaklarını ve cezalandırılacaklarını beyan etmişlerdir¹⁶⁵. Ancak bu tarihte henüz tehcir başlamadığı gibi, iddia edilen ve giderek yükseltelen kitlesel ölümler gerçekleşmiş bile değildi¹⁶⁶.

Savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar ile ilgili bir düzenlemede, hiç bir zaman onaylanmayan ve yürürlüğe girmeyen, Türkiye'nin Dünya haritasından silinmesini amaçlayan, tamamen Müttefiklerin arzu ve düşüncelerini dile getiren Sevr Antlaşması'nda yer almaktadır¹⁶⁷. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nda Osmanlı Devleti, söz konusu suçlarla ilgili olarak, Osmanlı'da yapılacak bir mahkemeye razı olmuştur. Mahkemeyi oluşturmak galiplere bırakmıyor; istenen kişilerin yakalanıp mahkemeye teslimi taahhüt ediliyordu.

¹⁶³ Doğan, **1948 Soykırımının..**, s.299.

¹⁶⁴ Doğan, **1948 Soykırımının..**, s.302.

¹⁶⁵ Faruk Turhan, “Soykırım Suçunda Bir Grubu Tamamen Veya Kısmen Yok Etme Amacı ve Ermeni Tehciri Olayı”, (Erişim), <http://www.hpd.com.tr/esashakkinda.php> , 26 Nisan 2008., s.49.

¹⁶⁶ Doğan, **Devletler..**, s.332.

¹⁶⁷ Devrim Aydın, “Uluslar arası Ceza Hukukunun Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2002 Cilt 51 Sayı 4, s.140.

Savaş sonunda işgal altındaki İstanbul'da kurulan Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi, Malta'ya götürülen sanıkların, İngiliz Kraliyet savcısının kanıtları yetersiz bulması sonucunda kendilerine hiçbir suçlama yöneltmeden ve mahkemeye çıkarılmadan 1922 yılında salıverilmeleri, tüm tarihçiler tarafından bilinen hususlardır¹⁶⁸.

Sevr yerine 24 Temmuz 1923'te, Lozan Antlaşması geçmiştir. Lozan Antlaşması'nda ,1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 arasında işlenen tüm suçların affı için bir bildiri yer almıştır¹⁶⁹. Bu Sözleşme'ye ekli Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol'e göre, Türk resmi görevlilerinin affı öngörülmektedir. Söz konusu Bildiri ve Protokol'ün I. maddesi aynen, "Türkiye'de ikamet eden ya da etmiş olan hiçbir kimse ve karşılığında Yunanistan'da oturan veya oturmuş olan hiçbir kimse 1 Ağustos 1914 ve 20 Kasım 1921 tarihleri arasında askeri veya siyasi davranışlarından ya da bugünkü tarihli Barış Antlaşmasını imzalayan bir yabancı devlete ya da vatandaşlarına her hangi bir yardımda bulunmasından dolayı hiçbir nedenle Türkiye'de ve karşılığında Yunanistan'da rahatsız edilmeyecek ve kötü muamele görmeyecektir." şeklinde olup, III. maddesi de "Sözü geçen süre içersinde meydana gelmiş olan siyasi olaylara açıkça bağlı olarak o sürede işlenmiş bütün suçlar hakkında Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri tarafından karşılıklı olarak tam ve mutlak bir genel af ilan edilecektir." biçimindedir¹⁷⁰.

Bununla birlikte bu dönemde, hayata geçirilemeyen bu sözleşmeler yanında, insancıl hukukun ihlalini yasaklama yönünde birçok olumlu adımlar atılmıştır. Bunlar arasında özellikle¹⁷¹:

- Korsanlığın kaldırıldığı ve deniz savaşları ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı 1856 Paris Beyannamesi,

¹⁶⁸ Doğan, 1948 Soykırımının., s.299.

¹⁶⁹ Aktan, a.g.m., s.7.

¹⁷⁰ Odman, a.g.m., s. 135

¹⁷¹ Tezcan, a.g.e., s.272; Keskin, a.g.m., s.122.

- Savaş alanında yaralanan askerlerin durumu ile ilgili 1864 Cenevre Sözleşmesi,
- Savaşta parlayıcı maddelerin kullanılmasını yasaklayan 1868 St. Petersburg Sözleşmesi;
- Sözleşmenin hükümlerinin ihlal edilmesinin hiçbir müeyyidesi olmamakla birlikte savaş hukukunu düzenleyen 1899 ve daha sonra 1907 Lahey Konferanslarında kabul edilen Lahey Sözleşmesi
- Saldırı savaşının uluslararası dayanışmayı ihlal ettiğini vurgulayan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 1924 tarihli Cenevre Protokolü,
- Saldırı savaşının uluslararası bir suç olması sonucu uluslararası uyuşmazlıkları çözmede hiçbir zaman kullanılmayacağına ilişkin Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun 24.9.1927 tarihli kararı,
- Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için savaş açmayı yasaklayan ve sözleşen tarafların karşılıklı ilişkilerinde ulusal politika aracı olarak savaştan vazgeçmeyi içeren 27.8.1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı (veya diğer ismiyle Paris Paktı), sayılabilir.

D.II. Dünya Savaşı Öncesinde Kullanılan Terimler

II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde, savaş suçlarının cezalandırılmasının temelini devletlerin iç hukukunda bulunduğu görüşü ağırlık taşımıştır. Buna göre, savaş suçları olarak kabul edilen eylemlerin büyük çoğunluğu, bütün uygar ülkelerin iç ceza yasalarında suç olarak kabul edilen fiiller olmuştur. Bu sebeple savaş suçlarına iç hukuk kuralları uygulanmış, bir devletin ülkesinde işlenip de o devletin ceza yasalarına göre suç teşkil eden bir eylem, düşman tarafın bir mensubu tarafından işlenmiş olsa dahi o devletin yasalarına göre cezalandırılabilmiştir¹⁷².

¹⁷² Aslan, a.g.e., s.22.

İki dünya savaşı arasındaki yirmi yıllık dönemde (1919-1939), Milletler Cemiyeti tarafından cezai konularda yetkili olacak uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde, özellikle hemen savaş sonrası yıllardan başlayarak yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, konu daha sonra bir başka olay sebebiyle tekrar gündeme gelmiştir. Bu olay, 1934 yılında yapılan suikast sonucu Fransa'ya resmi ziyarette bulunan Yugoslavya Kralı I. İskender (I. Alexandre) ile Fransız Dışişleri Bakanı'nın ölümüdür. Bu olay nedeniyle Fransa'nın gayretleriyle 13 Kasım 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ile bu anlaşmanın eki durumundaki "Uluslararası Tedhiş Suçlarını Cezalandırmakla Görevli Uluslararası Ceza Divanı Kurulmasına Dair Andlaşma" kabul edilmiştir. Bu iki sözleşmenin yapılmasını izleyen aylarda, cesaretle sağlanan bir yenilik olarak nitelendirilen ve Uluslararası Ceza Hukuku'na yeni ufuklar açacağı ifade edilen bu mahkemenin, bir daimi uluslararası ceza divanı kurulması yönünde o güne kadar gösterilen sürekli gayretlerin bir sonucu olduğu vurgulanmış ise de, araya giren savaş nedeniyle gerekli ilgiyi toplayamamış, sadece Hindistan'ın onayladığı bu sözleşmeler adeta ölü bir metin olarak uzunca bir süre unutulmaya terk edilmiştir¹⁷³.

II.SOYKIRIMI KAVRAMININ ORTAYA ÇIKMASI

İnsan hakları ve soykırımı II. Dünya Savaşı sonrasında büyük önem kazanmıştır, özellikle Nazi Almanyası'nda Yahudilere karşı toplama kamplarında uygulanan ve milyonlarca kişinin insanlık dışı işkencelerle öldürülmesine yol açan toplu katliamlar, savaş sonrasında bütün insanlığın dikkatini bu meseleye çekmiştir¹⁷⁴.

1940'ların başında Nazilerin Yahudilere yaptıkları henüz tam açıklığıyla bilinmediğinden, özellikle İngiltere ve Amerika, Almanyası sınırları

¹⁷³ Tezcan, **a.g.e.**, s.272.

¹⁷⁴ Keskin, **a.g.m.**, s.123.

içinde işlenen suçların bir uluslararası mahkemede ele alınmasından yana değildiler. Buna karşılık Almanya'nın ülke dışında, işgal ettiği ülkelerde işlediği fiillerden dolayı sorumluların yargılanmasını savunuyorlardı. Böylece ulus-devlet egemenliğine saygı devam edecekti. Zira savaş sırasında ülke dışındaki sivillere karşı işlenen suçlardan dolayı bir ülke sorumlularının uluslararası yargıya tabi olmasını öngörüyordu. İnsanlığa karşı suç kavramı doktrinde tartışılmakla birlikte, ülke içinde işlenen suçları kapsayacak şekilde henüz devletler hukukuna girmemişti¹⁷⁵.

Almanların Yahudilere yaptıkları yavaş yavaş ortaya çıktıkça, ülke içinde işlenen suçlar için de sorumluların yargılanması görüşü ağırlık kazanmaya başladı. Müttefik devletlerce, sorumluların yargılanmasına yönelik bu dönemde şu çalışmalar yapılmıştır¹⁷⁶:

- 7 Ekim 1942'de ABD ve diğer 17 ülke hükümetleri (sürgündeki hükümetler dahil) Birleşmiş Milletler Savaş Suçlarını Araştırma Komisyonunun kurulmasına hazır olduklarını ortaya koyarak bir çalışma başlattılar

- İngiliz Dışişleri Bakanı 1942 de işgal altındaki Polonya'da Yahudilere karşı işlenen insanlığa karşı suçlara ilişkin bir raporu Avam Kamarasına sunmuştur.

- 1943'te Milletler Cemiyeti, ulusal mahkemeleri bulunmayan etnik gruplara karşı işlenen suçları kovuşturma amacı ile, bir uluslar arası ceza mahkemesi kurulması ve insanlığa karşı işlenen savaş suçlarının cezalandırılması amacıyla Londra'da 1943'te gayri resmi bir toplantı düzenlenmesi çağrısında bulunmuştur.

¹⁷⁵ Aktan, **a.g.m.**, s.8

¹⁷⁶ Doğan, **Devletler.**, s.333-334.

- II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik Devletlerce yapılan 30.10. 1943 tarihli Moskova Deklarasyonu ile, savaş suçlarının cezalandırılması konusunda geleceğe dönük bir beyanname yayımlamışlardır.

- Ekim 1943'te, konuya ilişkin bir komisyon kuruldu. Bu komisyon 1944 sonunda bir BM Savaş Suçları Mahkemesi Kurulması Tasarısı hazırladı. Ancak bu tasarı sadece savaş kurallarının ihlalini cezalandırmakla sınırlı bir yetki öngörmekteydi. ABD temsilcisi komisyonda "insanlığa karşı işlenen suçlar" ibaresine yer verilmesini önermişti.

- 22 Ocak 1945'te Yalta'da toplanan galip devletler toplantısında ABD, savaş sırasında işlenen suçlara aslında barış zamanında başlanmış olması gerekçesi ile, savaş öncesinde şiddeti teşvik eden Alman yöneticilerin de yargılanmasını önerdi.

- Şubat 1945'te savaş suçları mahkemesinin nasıl işleyeceğine ilişkin bir taslak metin ABD tarafından hazırlandı.

1942'de başlayan çalışmalar, 1945'te Amerika'nın Londra Konferansı'na sunduğu bir öneriyle yeni bir aşamaya ulaştı. Bunda Lahey Sözleşmelerinde yer alan Martens Hükümü'nden yararlanıldı. Böylece, bir suç önceden açıkça tanımlanmamışsa, **uygar halkların teamülü, insanlık hukuku ve kamu vicdanının emirlerinden çıkan milletlerin hukuk ilkelerinin** uygulaması öngörüldü. Ancak Martens Hükümü bir savaş hukuku kavramı olduğundan, ülke içinde işlenen suçların yargılanması, saldırı kavramıyla yani savaşı başlatmasıyla ilişkilendirildi. Böylece savaşa atıf, iç işlerine karışmanın mazereti oluyordu. Londra Konferansı'nın tutanakları incelendiğinde, Almanya'nın iç işlerine karışmanın, ilerde kendi iç işlerine de

karışmaya emsal oluşturmalarına karşı, özellikle Amerika'nın ne denli hassas olduğu görülmektedir¹⁷⁷.

II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik Devletlerce (Fransa, ABD, İngiltere ve S.S.C.B.) yapılan 30.10. 1943 tarihli Moskova Deklarasyonu ile 08.08.1945 tarihli Londra Antlaşması çerçevesinde, Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemelerinin kurulup, II. Dünya Savaşı sırasında suç işleyen üst düzey savaş suçlularının yakalanıp yargılanması ise, kimilerine göre insancıl hukuku ihlal edenlerin cezasız kalmaması yönünde atılmış olumlu bir adımı oluştururken, kimilerine göre de galiplerin mağlupları yargıladığı siyasal boyutlu bir yargılamayı oluşturmaktadır. Üstelik bugün kabul ettiğimiz anlamda bir çok ceza ve ceza usul hukuk kuralı bu mahkemede geçerli olmamıştır¹⁷⁸. Nazi rejiminin üst düzey savaş suçlularının yargılandığı Nüremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi yanında, Almanya'yı işgal eden ittifak devletlerinin askeri mahkemeleri de kendi bölgelerinde yakaladıkları savaş suçlularını yargılamıştır. Çünkü Nürnberg Mahkemesi Statüsü devletlere kendi kontrol ettikleri bölgelerde yakaladıkları savaş suçlularını yargılama imkanı vermektedir. Mahkemeye teslim edilenler daha çok ABD tarafından kontrol edilen bölgelerde ele geçirilenlerdi¹⁷⁹. Sovyet Rusya'nın kaç kişiyi yargıladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu mahkemelerin toplam yirmi bin kadar kişiyi yargıladığı düşünülmektedir¹⁸⁰.

A. Nürnberg Mahkemesi:

08.08.1945'de Londra'da, Avrupa Müttefik Devletleri, Büyük Savaş Suçlularının Takibine ve Cezalandırılmasına dair bir antlaşma imzalanmış; buna ekli bir statü ile de insanlık aleyhine işlenen suçları da yargılayacak Askeri Mahkeme'nin görev ve yetkileri tespit edilmiştir. Böylece, Nürnberg Mahkemesi adı verilen askeri mahkeme kurulmuştur¹⁸¹. Uluslar arası

¹⁷⁷ Aktan, **a.g.m.**, s.6.

¹⁷⁸ Aslan, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁷⁹ Doğan, **Devletler.**, s.336.

¹⁸⁰ Tezcan, **a.g.e.**, s.274.

¹⁸¹ Keskin, **a.g.m.**, s.123.

Hukukta, "Dört Büyük Müttefik Güç" olarak adlandırılan Devletler tarafından imzalanan Londra Anlaşması, daha sonra ondokuz devlet tarafından da kabul edilmiştir. Yargılama safhasında Amerika Birleşik Devletleri, soruşturmanın büyük bir bölümü ile ilgili olarak, diğer üç müttefike anlamlı ölçüde destek sağlamıştır¹⁸². Böylece savaş suçu işlediği iddia edilen kişilerin yargılanmasının ve cezalandırılmasının uluslar arası sözleşmelerde öngörülmesinden sonra, bunun fiilen gerçekleştirilmesi ilk kez Nürnberg Mahkemesi ile oluşmuştur¹⁸³.

Nürnberg Mahkemesinin ilk argümanı yargılamakta olduğu suçların zaten daha önce de özellikle I. Dünya Savaşı sonrası bir devletler hukuku ihlali sayıldığı ve bu konuda bir gelenek oluştuğu görüşüydü. Oysa söz konusu iddia devletler hukuku alanında sürekli ve istikrarlı bir uygulama olmaktan çok arızı bazı girişimlerle sınırlı kalmıştır¹⁸⁴. Soykırımı suçunun devletler hukuku kapsamında bir eylem olarak daha önce de yasaklandığı iddiasını öne sürenler, üyeleri galip devletlerce ve kendi vatandaşları arasından seçilen bir mahkeme olan ve galip devletlerin dikte ettiklerine bir hukuki görünümlü gerekçe bulmak zorunda olan Nürnberg mahkemesinin, karar gerekçesinde böyle bir görüş öne sürmesini kanıt olarak kullanmaktadırlar¹⁸⁵. Ancak ortada tarihsel olarak geriye yürüyen değil 1933 ten beri devam eden ve savaş sırasında yoğunlaştığı tespit edilmiş savaş suçlarının cezalandırılmasını öngören bir yargılama süreci olduğunu göz ardı etmektedirler.

Alman savaş suçlularını, bu arada Yahudi soykırımından sorumlu olanları yargılayacak Nürnberg Mahkemesi'nin aynı adla anılan ilkeleri Londra Konferansı anlayışı çerçevesinde oluşturuldu. Bu ilkelere göre¹⁸⁶;

¹⁸² Odman, **a.g.m.**, s. 137

¹⁸³ Aslan, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁸⁴ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.301.

¹⁸⁵ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.306.

¹⁸⁶ Aktan, **a.g.m.**, s.6.

Barışa Karşı Suçlar:

Statü'nün 6. maddesinin birinci fıkrasına göre, "Bir tecavüz harbinin veya antlaşmalar, garantiler veya milletlerarası anlaşmaların ihlal edilmesi suretiyle vuku bulan bir harbin idaresi, hazırlanması, çıkarılması veya idamesi veya evvelki fiillerden herhangi birinin tahakkuku için mükerrer bir plana veya bir komploya iştirak etmek" eylemleri, "Barışa Karşı Suç" kategorisine dahil edilmiştir¹⁸⁷.

Savaş Suçları:

İkinci kategoride yer alan, "Savaş Suçları" ise, 6. maddenin ikinci fıkrasında; Savaş yasalarının ve yapılageliş kurallarının çiğnenmesi" olarak ifade edilmiş ve "İşgal altında bulunan ülkelerde sivil halkın öldürülmeleri, bunlara kötü muamele ve davranışta bulunulması, zorla çalıştırılmaları, sürülmeleri, savaş esirleri ve denizdeki kişilerin öldürülmeleri veya kamu ve özel kişilere ait malların yağma edilmeleri, kent ve köylerin hiçbir neden yokken yakılmaları ve askeri zorunlulukların haklı kılmadığı yakıp-yıkma ve yok etmeler", bu suç kapsamı içine alınmıştır¹⁸⁸.

İnsanlığa Karşı Suçlar:

Barışa karşı suçlar veya savaş suçları ile ilişkili olarak işlenmesi kaydıyla, kati, yok etme, köleleştirme, göçe zorlama ve sivil bir topluma karşı işlenen diğer insanlık dışı fiillerle, siyasi, ırki veya dini nedenlerden yapılan mezalim, olarak kabul edilmiştir.

İnsanlığa karşı suç tanımından da görüleceği üzere, Yahudilere karşı işlenen suçlar Almanya'nın içinde işlenmiş olsa dahi, yargı konusu olabilecekti. Tek şart bu suçların savaşla ilişkili olarak savaş sırasında işlenmiş olmasıydı. Böylece galipler bir ülkenin iç işlerine karışmak için, o ülkeyle bir savaş olması gerekçesini aramaktan vazgeçemediler. Yahudilerin ve diğerlerinin, tarihin görmediği bir vahşetle yok edilmesi dahi, bir ülkenin içinde

¹⁸⁷ Odman, **a.g.m.**, s. 138.

¹⁸⁸ Odman, **a.g.m.**, s. 139.

işlenen suçların, kendi başına uluslararası yargıya konu olmasına yetmemiştir. O sırada sözcük bilinmesine rağmen **soykırımı** kavramı Nürnberg ilkeleri arasında sayılmadı; insanlığa karşı suçlar kavramı soykırımı da içerdi¹⁸⁹. Soykırımı henüz bağımsız bir suç kategorisi olacak kadar açıklık ve kesinlik kazanmamıştı¹⁹⁰.

Nürnberg Mahkemesi, Ekim 1945'te, 24 Nazi sanık hakkında mahkemenin geçici merkezi olan Berlin'de, iddianamenin okunmasıyla başladı¹⁹¹. Yargılama süreci oldukça karmaşıktı. Yargılama dört dilde yürütülmekteydi. Mahkeme 24 üst düzey Nazi Hükümet görevlisini yargılamış, üçyüzbin tanık dinleyip, 6300 kanıtı değerlendirerek, bir yılda 402 oturum yapmıştır. Sekiz hakim ve sekiz savcıdan oluşan bu özel görevli (ad hoc) mahkeme; barışı ortadan kaldırmaya veya tehlikeye atmaya ilişkin suçları, insanlığa karşı işlenen suçları ve savaş suçlarını yargılayarak, 24 failden 11'i hakkında ölüm, 3'ü hakkında müebbet, 7 tanesi hakkında ağır hapis ve 3'ü hakkında beraat kararı vermiştir¹⁹². Ayrıca müttefik devletler, özellikle SSCB, Fransa ve İngiltere yakaladıkları birçok savaş suçlusunu, Nürnberg Mahkemesi Statüsü'nün verdiği yetkiyle kendi mahkemelerinde yargılamışlardır. Nürnberg Mahkemesi hakkındaki en büyük eleştirilerden birisi yargılamayı yapan hakimlerin galip devletlerce belirlenmiş olmasıdır¹⁹³. Savcı yargılama sırasında zaman zaman soykırım sözcüğünü kullanmış; ama Mahkeme kararında bu suça atıf yapmamıştır¹⁹⁴.

Nürnberg Mahkemesi'nde sanıklar soykırımı suçundan değil, ağır savaş suçlarından ve saldırı suçundan hüküm giymişlerdir. Nürnberg statüsü dediğimiz mahkemenin yargılama yapması, çalışma usulleri ve yargı alanındaki suç tiplerini belirleyen uluslararası yetki metni ayrı bir soykırımı

¹⁸⁹ Turhan, **a.g.m.**, s. 49.

¹⁹⁰ Aktan, **a.g.m.**, s.10.

¹⁹¹ Doğan, **Devletler.**, s.336.

¹⁹² Tezcan, **a.g.e.**, s.274.

¹⁹³ Doğan, **Devletler.**, s.336.

¹⁹⁴ Aktan, **a.g.m.**, s.11.

suçu şeklinde bir suç tipi belirlememiş. Zaten o zamana kadar böyle bir suç tipi ne ulusal ne uluslararası belgelerde yer almış değildir. Ancak soykırımı suçu olan bir çok eylem, Statü'nün madde 6 (b) ve (c) hükümlerinde düzenlenilen savaş suçları ya da insanlığa karşı suçlar olarak yargılanmıştır¹⁹⁵.

Burada insanlığa karşı suçlara yapılan bu atıflara rağmen soykırımı sözcüğü kullanılamamıştır. Görülüyor ki soykırımı, Nürnberg'de hukuk terminolojisine girememiştir. Ancak Nürnberg Şartı'nın en büyük katkısı belki de 1946 yılında alınan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 95 no'lu kararında ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Nürnberg Divanı Prensipleri üzerine Raporunda belirtildiği gibi uluslararası alanda bireysel sorumlulukların kabul edilmesidir¹⁹⁶. Bunun sonucu olarak “uluslar arası hukuka aykırı eylemleri işleyenlerin kişisel sorumluluktan kurtulamayacakları” vurgulanarak savaş hukuku bakımından çığır açılmıştır¹⁹⁷. Mahkeme; bireylerin savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlar nedeniyle cezai sorumluluk taşıdıklarını ve sadece soyut varlıkların (hukuk tüzel kişileri ve devletler) değil, ancak uluslararası hukuku çiğneyen bireylerin de cezalandırılmaları halinde uluslararası hukukun yaptırım gücünün olabileceğine karar vermiştir. Nürnberg Mahkemesi başkanı Yargıç Jackson, ABD Başkanı Truman'a yazdığı mektupta soyut birer örgütlenme olan devletlerin cinayet işleyebilmesinin ancak fertler aracılığıyla söz konusu olabileceğini ve soyut örgütlenmelerin değil ancak devleti idare eden bireylerin cezalandırılması ile uluslararası barışın korunabileceğini ifade etmiştir. Öte yandan Nürnberg Mahkemesi savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlar işleyen bireylerin devlet yöneticisi veya hükümet üyesi olmalarının bir sorumsuzluk, cezasızlık nedeni olamayacağına ve cezayı hafifletici bir neden sayılamayacağına da karar vermiştir¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Yusuf Aksar, “Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, (Erişim), <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=348&ln=TR>, 22 Ağustos 2008.

¹⁹⁶ Bülent Bakar, Necdet Öztürk, Süleyman Beyoğlu, **Tarihi Gerçekler ve Bilim Işığında Ermeni Sorunu**, 1.baskı, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2008, s. 425.

¹⁹⁷ Doğan, **Devletler.**, s.336.

¹⁹⁸ Aydın, **a.g.m.**, s.142.

2. Tokyo Mahkemesi

19 Ocak 1946 tarihinde Pasifik Savaş Alanı ile ilgili Müttefik Kuvvetler Başkomutanı olarak General Douglas MacArthur kendi yetkisine dayanarak resmi şekilde yayımladığı özel bir kararname ile Tokyo Uluslararası Uzak-Doğu Askeri Mahkemesini kurmuştur¹⁹⁹. Burada da Nürnberg Mahkemesi'nde olduğu gibi galip olan müttefik devletler mahkemeyi biçimlendirmiş ve yönlendirmişlerdir²⁰⁰.

İnsanlık aleyhine işlenen suçlar da bu mahkemenin görev alanındadır²⁰¹. Tokyo Askeri Mahkemesi, Mayıs 1946'dan Ekim 1948'e kadar üst düzey görevli 25 Japonu yargılayıp 7 kişiyi ölüm, 7 kişiyi müebbet, diğerlerini de ağır hapis cezasına mahkum etmiştir²⁰². Nürnberg yargılamasının aksine, Japon İmparatoru ve sanayicileri bu mahkemede yargılanmıştır.

Savaş suçlularının daha sonra da yakalandıkça çeşitli ülkelerde yargılanmalarına devam edilmiştir. Bu davalar arasında Arjantin'den gizlice İsrail'e kaçırılıp yargılanan Eichmann yargılaması, Fransa'daki Barbie davası gibi ünlü davalar sayılabilir²⁰³.

Görüldüğü gibi 1948 Sözleşmesi'nin kabul edilmesinden önce uluslararası hukukta konuyla alakalı sayılabilecek normlar "insanlığa karşı suçlar" ve "savaş suçlarıydı. Ama bu normlar da sadece belli bazı dönemlerde belli fiilleri yasaklıyordu. 1948 yılında Sözleşme'nin kabulünden önce savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları yasaklayan normlar sadece uluslararası silahlı çatışma durumlarında uygulanıyordu. Zamanla bu normların uluslararası silahlı çatışma dışındaki durumları da kapsayacak şekilde genişletilmesi eğilimi egemen oldu.

¹⁹⁹ Odman, **a.g.m.**, s. 137.

²⁰⁰ Doğan, **Devletler.**, s.337.

²⁰¹ Keskin, **a.g.m.**, s.123.

²⁰² Doğan, **Devletler.**, s.337.

²⁰³ Tezcan, **a.g.e.**, s.272.

Savaş suçları, örneğin bir savaş sırasında sivillerin öldürülmeleri, katledilmeleri gibi eylemlerdir ve savaş suçlarını engellemeyi öngören normlar düşman askerlerinin bu tür eylemleri işlemesini önlemeyi ve cezalandırmayı amaçlar. Bu yasaklar bir yönetimin kendi vatandaşlarına, sivil nüfusuna karşı eylemlerini ve savaş dışındaki eylemlerini kapsamamaktadır. Nürnberg Şartı yazılırken ABD insanlığa karşı suçların da bir kategori olarak savaş suçlarından ayrı bir şekilde Şart'ta yer almasında ısrar etmiştir. Amaç bir devletin kendi sivil nüfusuna karşı girişebileceği eylemlerin de kapsam altına alınmasıydı. Ama 6 Ekim 1945'de kabul edilen Protokolle Nürnberg Mahkemesi'nin sadece savaşla ilintili suçlar için yetkili olduğu belirtildi²⁰⁴. Yani II.Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda insanlığa karşı suçları yasaklayan normlar barış zamanına ilişkin değildi.

C.Raphael Lemkin'in Soykırımı Terimini ve Boyutlarını Ortaya Atması

İlk soykırımı ifadesi Polonya'da yaşayan Yahudi olan ve savaş esnasında ABD ne göç eden ve burada Öğretim Üyeliği yapan Hukukçu Raphael Lemkin'dir²⁰⁵. Lemkin bu konuda bir uluslararası anlaşma yapılmasını önerenlerin de başında gelir. Rafael Lemkin, II.Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altındaki ülkelerdeki işgal politikasını değerlendirdiği "İşgal Altındaki Avrupa'da Miğfer Yönetimi" kitabında "soykırım" kelimesini yaratmıştır²⁰⁶. Lemkin, Yunanca ırk, kabile anlamına gelen "*genos*" ile Latince öldürmek anlamındaki "*cide*" kelimelerinin kombinasyonundan bu terimi çıkarmıştır²⁰⁷. Yunanca ulus anlamındaki "*ethnos*" ile Latince "*cide*"nin bileşiminden oluşan "*ethnocide*" kelimesinin de soykırımla aynı anlamı ifade edeceğini belirtmiştir. Lemkin tanımlamasında sık sık "uluslar" ve "ulusal

²⁰⁴ Aktan, **a.g.m.**, s.11.

²⁰⁵ Ferit Hakan Baykal, "Ermeni Soykırımı İddiaları - Türkiye Sorumlu Tutulabilir Mi?" (Erişim), <http://www.hukukgrubu.org/makale5.htm>, 18 Mayıs 2008

²⁰⁶ Verda Neslihan Akün, "Uluslar arası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu", **Prof.Dr. Sevin Toluner'e Armağan**, 1. baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2004, s. 54.

²⁰⁷ Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, 2.baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2004, s. 582.

gruplar" kelimelerini kullanmayı- tercih etse de, kafasında oluşturduğu suç için "*ethnocide*" terimi yerine "*genocide*" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Lemkin, soykırımı basitçe bir grubun üyelerinin öldürülmesinden daha öte bir şey olarak ele almıştır; çünkü grubun üyelerinin öldürülmesinin ötesinde başka yollarla da grubun ortadan kaldırılması mümkündür²⁰⁸.

Lemkin'e göre soykırımı sürecinde iki temel evre vardır: birinci evrede baskıcı grup bastırılan grubun ulusal modelini ortadan kaldırmayı hedefler; ikinci evredeyse kendi ulusal modelini bastırılan gruba empoze etmeyi hedefler.

Lemkin'in bu tanımlamaları, onun başlangıçta sadece ulusal grupların ortadan kaldırılmasıyla ilgilendiği izlenimini yaratabilir. Ama Lemkin henüz 1933 yılındayken, çalışmalarında, toplulukların bastırılması ve ortadan kaldırılması eylemlerinden bahsetmeye ve kendisinin barbarlık ve Vandalizm (sanat eserlerinin yakıp yıkılması, tahrip edilmesi) olarak adlandırdığı iki saldırı türünün de uluslararası hukuka göre suç sayılmasını önermeye başlamıştı. Lemkin barbarlık suçunu, ulusal, dini veya ırksal bir grubun üyeleri olmaları sıfatıyla bireylere yönelik baskı kurucu ve yıkıcı eylemler olarak; vandalizm suçunu da; bu tür grupların yaratıcı dehalarını temsil ettikleri için sanat ve kültür eserlerinin ortadan kaldırılması olarak tanımlamıştır. Lemkin'in tanımladığı bu iki suç, daha sonraları yine onun tanımladığı soykırımı suçuna dahil olmuştur, Bu değişim Lemkin'in, soykırım suçunun kurbanları olarak ulusal gruplardan başka grupları da düşündüğünün göstergesidir²⁰⁹.

Lemkin soykırımı suçu üzerine BM'nin uluslararası bir antlaşma hazırlamasını önerdi. Soykırımı suçunu işleyen, bu yönde emirler veren veya bu emirleri uygulayan, soykırımı her ne yolla olursa olsun teşvik eden bireylerin cezai sorumlulukları olacaktı. Soykırımı iddialarının yargılanması

²⁰⁸ İnsanlık Suçları, (Erişim),

http://www.tesav.org/dosya/%C4%B0NSANLIK_SU%C3%87LARI.doc, 27 Nisan 2008.

²⁰⁹ Schabas ve Çeviri Manevraları, (Erişim), <http://ulumulhikme.azbuz.com/read>, 26 Nisan 2008.

için uluslararası bir mahkemenin kurulması ve savaş sırasında gerçekleşebilecek soykırım olaylarının engellenmesi için Kızıl Haç benzeri bir yardım kuruluşunun oluşturulması da Lemkin'in önerileri arasındaydı²¹⁰.

D.Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 96 (1) Sayılı Kararı

Nümburg'den sonra BM yasa oluşturma sürecinde 1946'dan, 1948'e kadar iki yıl geçirdi. Küba, Panama ve Hindistan delegasyonlarının girişimde bulunup, soykırımı konusunun Genel Kurul'un 1946'daki ilk olağan döneminde gündeme alınmasını önermeleriyle çalışmalar başladı. Komite'de taslak karar metni üzerinde yapılan tartışmalardan sonra, Genel Kurul benzeri pek görülmeyen şekilde hiçbir tartışma olmaksızın 11 Aralık 1946'da 96(1) sayılı kararı kabul etti. Bu karar soykırım konusundaki temel normu oluşturdu, Sözleşme için temel standartları ortaya koydu. 96 (I) kararı soykırım sözleşmesinin kabul edilmesi sürecindeki ilk önemli adımdır²¹¹. Ayrıca soykırımın yer aldığı ilk hukuki nitelik taşıyan belgedir²¹².

Ayrıca bu kararın amacı, sonuncu işlem paragrafında belirtildiği gibi, soykırımı konusunda ECOSOC'un bir yıl içinde bir sözleşme taslağı hazırlamasının istenmesiydi. Ancak bu arada, Genel Kurul soykırımdan ne anladığını da açıkladı.

Soykırımı, insan gruplarının, grup olarak tümüne yaşama hakkı tanımamaktır. Bu, kişiye yaşama hakkı tanımamaya benzetildi. Yaşama hakkına yapılan bu atıf, daha sonra insan haklarıyla soykırımı arasında bir bağ oluşturdu. Zira soykırımda esas olan kişilerin katledilmesiydi.

Soykırıma tabi tutulan gruplar, ırki, dini, siyasi ve diğer gruplar olarak sayıldı. Böylece tüm insan gruplarının soykırıma uğrayabilecekleri kabul

²¹⁰ İnsanlık Suçları, (Erişim),

http://www.tesav.org/dosya/%C4%B0NSANLIK_SU%C3%87LARI.doc ,27 Nisan 2008.

²¹¹(Erişim), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/sozlesme.htm> , 27 Nisan 2008.

²¹² Akün, **a.g.m.**, s. 54.

edilmiş oldu. Soykırımı, bir grubun tümünün olduğu gibi, bir kısmının yok edilmesini de kapsadı.

Kararın belki de en önemli yanı, soykırımın devletler hukukuna göre bir suç sayılmasıydı. Bu, bir ülke içinde işlenmiş olmasının, devlet egemenliği ilkesi çerçevesinde iç işleri olarak sayılmasına, ve uluslararası kovuşturmadan kurtulmasına imkan vermemeyi amaçlıyordu. Soykırımı suçunu işleyenlerin, özel veya kamu memuru ya da devlet adamı olmasına bakılmadan cezalandırılması kabul edildi²¹³.

Soykırımı hukuku henüz gelişmemiş olduğundan, kaynak olarak 'ahlaki hukuka aykırılığı vurgulandı ve uygar devletlerin soykırımı kınadığı bildirildi.

Soykırımın gerekçesi ya da soykırım yapanın amacı olarak, soykırımı maruz gruplarla örtüşmek üzere, "dini, ırki, siyasi ve diğer nedenler" sayıldı. Bu açıdan Nuremberg ilkeleri arasındaki insanlığa karşı suç çerçevesinde yer alan 6(c)'deki tanım "diğer nedenler" in ilavesiyle daha da genişletilmiş oldu.

Bu kararda, siyasi gruplarının soykırımı uğrayabileceği hükmü, siyasi mücadele yapan, örneğin sol ideolojik amaçla silaha başvuran veya bağımsızlık için mücadele eden gruplarının içindeki sivillerin, kısmen dahi olsa, önemli sayıda katledilmesi halinde soykırımı işlenmiş olacağını gösteriyordu. Bu haliyle Nuremberg ilkeleri içindeki insanlığa karşı suç kavramı hemen tümüyle soykırımı sayılmış olmaktaydı: Ancak, insanlığa karşı suçların aksine, bu karar soykırımla savaş arasındaki bağı ortadan kaldırıyordu. Yani soykırımın savaş sırasında olduğu gibi barış döneminde de işlenebileceği kabul ediliyordu. Öte yandan, soykırımı, savaşan ülkenin işgal ettiği yerlerde işlenebileceği gibi, o ülkenin kendi sınırları içinde de

²¹³ Akün, a.g.m., s. 54.

işlenebiliyordu. Böylece hangi nedenle, zamanda ve yerde olursa olsun, ciddi sayıda insan ölümü soykırımı suçu sayıldı²¹⁴.

E.Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi

ECOSOC' un hazırladığı taslak üzerinde süren uzun müzakereler neticesinde Paris'te toplanan BM Genel Kurulu'nun 09.12.1948 tarih ve 260 A (III) sayılı kararıyla ve hazır bulunan 56 üye tarafından oybirliği ile kabul ettiği ve 12.1.1951 tarihinde yürürlüğe giren **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi** açıkça bu eylemin bir uluslararası hukuk suçu olduğunu bildirmektedir (mad.I)²¹⁵. Ancak, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 28.5.1951 tarihli **Soykırım Sözleşmesine Çekinceler** konusundaki danışma görüşünde, anılan Sözleşmenin temelindeki ilkelerin devletleri her türlü sözleşme bağının dışında da bağlayan, uygar uluslarca tanınan ilkeler olduğunu bildirmek suretiyle, soykırımın yasaklanmasının bir hukuk genel ilkesi olduğunu teyit etmiş olmaktadır²¹⁶. UAD aynı görüşünü 5.2.1970 tarihli Barcelona Traction (ikinci Aşama) Davası'na ilişkin kararında da tekrarlamıştır²¹⁷. Türkiye, 29 Mart 1950 tarihinde 5630 sayılı kanunla Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne taraf olmuştur²¹⁸. Fakat soykırımı suçu ve faillerine verilecek cezalar ancak 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu ile tespit edilerek, iç hukukumuzun bir parçası haline getirilebilmiştir²¹⁹.

²¹⁴ Aktan, **a.g.m.**, s.12.

²¹⁵ Doğan, **Devletler.**, s.338.; Akün, **a.g.m.**, s. 54.

²¹⁶ Doğan, **Devletler.**, s.338.

²¹⁷ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 6. baskı, II Kitap, Ankara , Turhan Kitabevi, 1999, s.177-178.

²¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, 2000, Der Yayınları, s. 631.

²¹⁹ Yusuf Aksar, "Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu", (Erişim), <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=348&ln=TR>, 30 Mart 2008.

Söz konusu savaş suçlularının yargılanıp cezalandırılması, öğretide kimi açılardan kuramsal birtakım eleştirilere yer vermiştir. Eleştiriler özellikle iki hukuk genel ilkesi üzerinde yoğunlaşmıştır: 1) **Yasanın öngörmediği suç ve ceza olamayacağı yolundaki hukuk genel ilkesi; 2) Bir kişinin kendi davasında yargıç olamayacağı konusundaki hukuk genel ilkesi.** Böylece, ilk eleştiri ile sonradan yapılan bir antlaşma ile önceki eylemlerin cezalandırılmayacağı görüşü savunulurken, ikinci eleştiri ile de yargılayanların da davacının da aynı devletler olmasının hukuksal sakıncaları belirtilmektedir. Bu eleştirilere rağmen BM Genel Kurulu 11.12.1946 tarih ve 96 (I) sayılı kararı ile Nüremberg Mahkemesi ilkelerini uluslararası hukuk ilkeleri olarak teyid ettiğini oybirliğiyle açıklamıştır. Yine, Genel Kurul, 21.11.1947 tarih ve **177** (II) sayılı bir karar ile, anılan ilkelerin bir BM belgesi olarak değerlendirilmesi için Uluslararası Hukuk Komisyonunu görevlendirmiştir. Komisyon bu görevini 1950 yılında tamamlayarak "Nüremberg İlkelerinin İfade Edilmesi" başlıklı bir raporu kabul etmiştir. Öte yandan, BM Genel Kurulunun 26.11.1968 tarih ve 2391 (XXIII) sayılı kararı ile kabul edildikten sonra, gerekli imza ve onayları toplayarak 11.11.1970 "de yürürlüğe giren **Savaş Suçları ve insanlığa Karşı Suçların Zamanaşımına Uğramaması Konusundaki Sözleşme** de, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar tanımlarını Nüremberg Askeri Mahkemesi Statüsüne gönderme yaparak vermektedir²²⁰.

F.Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Sonrası Gelişmeler

Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Mahkemelerinden sonra son yıllarda savaş suçlularının cezalandırılması amacına yönelik olarak önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede, uluslararası uygulamada ilk kez örneği görülen, BM Güvenlik Konseyinin 3.5.1993 tarih ve 808 sayılı ye 25.5.1993 tarih ve 827 sayılı kararlarıyla **"Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991'den İtibaren**

²²⁰ Pazarcı, a.g.e., II.Kitap, s. 176.

işlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır ihlallerinden Sorumlu Suç Faillerinin Yargılanması için Uluslararası Mahkeme" kurulmuştur. Bunu, Güvenlik Konseyinin 8.11.1994 tarih ve 955 sayılı kararı ile kurulan Ruanda **Uluslararası Ceza Mahkemesi** izlemiştir²²¹.

Anılan Mahkemelerin Statülerinde 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmelerine, genel olarak uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun yapılageliş kurallarına, 1948 Soykırım Sözleşmesine ve Nürnberg Mahkemesi kararlarıyla insanlığa karşı suç oluşturduğu kabul ve ilgili Güvenlik Konseyi kararları ile teyit edilen silahlı çatışmalar sırasında sivillere karşı girişilen öldürme, işkence, köleleştirme, ırza geçme v.b. suçları kapsayan uluslararası kurallara aykırı olarak işlenen suçların faillerinin yargılanarak cezalandırılması öngörülmektedir. Anılan mahkemelerin statülerinde aynı suçla ilgili olarak hem bir ulusal mahkemenin hem de uluslararası mahkemenin kendini yetkili görmesi durumunda, ilgili uluslararası mahkemenin yetkisinin üstünlüğü kabul edilmekte ve ulusal mahkemenin davaya bakmaya son vererek bütün bilgi ve belgeleri uluslararası mahkemeye aktarması gerekmektedir. Yine anılan mahkemelerin statülerinde, gerek ulusal mahkemelerce gerekse uluslararası mahkemece bir davaya bakılmış ve karar kesinleşmişse, Non bis İn idem ilkesi gereğince, bu davaya yeniden bakılamayacağı öngörülmektedir²²².

1998 yılına gelene kadar kurulan bütün mahkemeler soykırımı konusunda doğrudan ve sürekli olarak faaliyet göstermemekteydi²²³. Bu konudaki son ve en önemli gelişme, BM çerçevesinde 15.6.1998 ve 17.7.1998 tarihleri arasında Roma'da gerçekleştirilen bir diplomatik konferans sonunda 120 devletin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 21 devletin çekimser oyu

²²¹ Pazarcı, **a.g.e., II.Kitap**, s. 176.

²²² Pazarcı, **a.g.e., II.Kitap**, s. 177.

²²³ Doğan, **Devletler.**, s.338.

ile, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün kabul edilmesi olmuştur²²⁴. UCD'nin kuruluş gerekçelerini kısaca özetlemek gerekirse bunlar:

- a)Uluslar arası barış ve adaletin sağlanması
- b)Herkese adalet dağıtmak
- c) Cezasızlığa son vermek
- d)Çatışmalara son vermek
- e)Ad Hoc Mahkemelerinin eksiklerini kapatmak

f)Milli mercilerin harekete geçmeye istekli veya yetenekli olmadıkları hallerde devreye girmektir. UCD'nin görev alanı soykırımı suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve barışa karşı işlenen suçlardır²²⁵.

Görüldüğü gibi II. Dünya Savaşı sonrası dönemde insanlığa karşı suçları önlemek için fazla sayıda çok taraflı sözleşmeler imzalanmıştır. Bu sözleşmelerin ortak noktası, uluslararası hukukta insanlığa karşı suçlara ilişkin birey sorumluluğunu belirtmeleridir. Bu sorumluluktan dolayı bireylerin yargılanması, ulusal mahkemelerin yanı sıra uluslararası cezaî sorumluluk çerçevesinde uluslararası ceza mahkemelerinde de söz konusu olabilmektedir. Uluslararası hukuk uyarınca, resmi devlet görevlileri bu suçlardan dolayı cezaî sorumluluğun dışında bırakılmamış; gerek kişisel gerekse devlet sorumluluğu bağlamında işlenen suçlardan dolayı sorumlulukları kabul edilmiştir²²⁶.

1948 yılı sonunda BM Genel Kurulu'nca kabul edilen Soykırımının Önlenmesi Sözleşmesinin yürürlüğe girmesi üzerinden geçen süre içerisinde soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması gereken bir suç olduğu noktasında genel, tutarlı ve kesintisiz bir milletlerarası uygulama hukuken mevcut olduğu görülmektedir. 9 Ekim 2001 tarihi itibarıyla 133 devletin sözleşmeye taraf olmasının yanı sıra 41 devlet imzacı durumdadır. Öte yandan soykırımı ya-

²²⁴ Doğan, **Devletler**, s.342.

²²⁵ Uluslararası Ceza Mahkemesi kapsamındaki suçlar ve Türkiye,(Erişim), <http://www.avrupahukuku.com/2005/01/uluslararası-ceza-mahkemesi-> , 28 Nisan 2008.

²²⁶ Ezeli Azarkan, Uluslar arası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar, (Erişim), <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2003-52-03/AUHF-2003-52-03-Azarkan.pdf> , 30 Nisan 2008.

sağının bir örf-âdet kuralı olduğu çeşitli mahkeme kararları(Akayesu Davası ve Krstić davası gibi) ile de ortaya konmuştur²²⁷. Ancak Soykırım Sözleşmesinin öngördüğü ceza mahkemesi uzunca bir süre kurulamamıştır. Bu sebeple soykırımdan dolayı ilk iddianame, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde kabul edilmiş, ilk yargılama ve cezalandırma ise yine bir ad hoc mahkeme olan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yapılmıştır²²⁸.

III. 1948 SOYKIRIMIN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ HÜKÜMLERİNE GÖRE SOYKIRIMI SUÇU

A.Genel

Sözleşmenin maddelerine kısaca göz atarsak:

Mad.1’de taraf devletler, ister savaş zamanında ister barış zamanında olsun soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu kabul eder ve bu suçu önlemek ve cezalandırmak yükümlülüğünü alırlar.

Mad.2’ye göre soykırımı, sayılan eylemlerin ulusal, ırksal, etnik veya dini bir grubu, bu haliyle tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle birlikte işlenmesidir:

- (a) Grup üyelerini öldürme
- (b) Grup üyelerine ağır bedensel veya zihinsel zarar verme
- (c) Grubu, fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları alana kasten koyma
- (d) Grup içinde doğumları engellemeye yönelik önlemler dayatma
- (e) Grubun çocuklarını zorla bir başka gruba nakletme

Mad. 3’e göre şu eylemler cezalandırılır.

- (a) soykırım

²²⁷ Akün, **a.g.m.**, s. 55.

²²⁸ Aslan, **a.g.e.**, s.112.

- (b) soykırım işlemek üzere anlaşma
- (c) soykırım işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma
- (d) soykırım girişimi
- (e) soykırım suçuna katılma

Mad.4'e göre, soykırımı işleyenler veya Mad.3'de sayılan eylemlerden herhangi birini gerçekleştirenler anayasal bağlamdan sorumlu yöneticiler, kamu görevlileri veya da özel kişiler olmalarına bakılmaksızın cezalandırılacaklardır.

Beşinci ve onuncu maddeler arasındaki maddeler prosedüre ilişkin maddelerdir. Mad.5'e göre taraf devletler Sözleşme'nin hükümlerini kendi ulusal yasalarına uygun hale getirecekler, soykırımdan veya da mad,3'deki diğer eylemlerden suçlu olanlar cezalandırılacaklardır.

Mad.6 suçun işlendiği ülkenin devletine ya da taraf devletlerin yetkili kabul ettikleri uluslararası ceza mahkemesine yargı yetkisini vermektedir.

Mad.7 soykırımı suçunun siyasal suç sayılamayacağını, bu nedenle tarafların iade yükümlülüklerinin kalkmayacağını belirtmektedir. Mad.8'e göre taraf devletlerden biri, soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması için BM organlarını BM Antlaşması'na uygun şekilde hareket etmeye davet edebilir. Mad.9'a göre taraf devletler sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması konusundaki anlaşmazlıklarını Uluslararası Adalet Divanı'na götürebileceklerdir. Onuncu maddeden ondokuzuncu maddeye kadar olan maddeler ise teknik maddelerdir²²⁹.

²²⁹ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi,(Erişim), <http://www.ihm.8m.com/x1soysos.htm> , 28 Nisan 2008.

B.Soykırımı Suçunun Tanımı ve Unsurları

1. Tanım

Soykırımı, sözlük karşılığı olarak bile farklı özellikleri vurgulanarak tanımlanmaktadır. Sözlüklerde; “bir etnik grubun metodik biçimde yok edilmesi”, “bir grup insanın yok edilmesi biçiminde ifade bulan insanlık suçu” ve “bir etnik grubun sistematik olarak yok edilmesi” biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanımlar yanında soykırımın; her zaman etnik özellik göstermeyen, başka özellikleri ile de tanımlanabilen bir “grup”a karşı işlenen metodik ve sistematik insanlık suçu olarak tarif edilmiştir²³⁰.

Soykırımı suçunun tanımı ve unsurları Sözleşmenin 2. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Soykırımı, bir grup insanın tamamını veya bir kısmını yok etmeyi amaçlayan birtakım eylemlerin her biridir. Bu tanım Ruanda, Eski Yugoslavya ve en son olarak da 1998 Roma Konferansında kabul edilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nde de aynen benimsenmiştir. Bu mahkemelerin yargı yetki alanına sokulan “soykırımı” suçunun tanımı ve bu bağlamda cezalandırılacak suç eylemleri, yine 1948 tarihli Soykırımı Sözleşmesi'ndeki hükmün (m.2,3) aynen yenilenmesi şeklinde düzenlenmiştir²³¹. 1948'den bu yana soykırımı dair bütün hukukî düzenlemelerde aynı tanım benimsenmiş olup, milletlerarası mahkemeler içtihadında bu tanım yorumlanarak sonuçlara varılmıştır²³². Sözleşmenin getirdiği ve tüm uluslararası hukuk metinlerinde aynen kabul edilen bu tanımdan yola çıkarak soykırımın unsurlarını belirlemek mümkün olabilmektedir²³³.

²³⁰ Cemil Çelik, “Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi”, **KHUKA**, Mart 2006, s.37.

²³¹ Çelik, **a.g.m.**, s.38.

²³² Toluner, **a.g.e.**, s.584.

²³³ Sadi Çaycı, “Hukuksal Açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni Ayaklanmaları ve Alınan Önlemler”, Sayı 369, Temmuz 2001, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, s.28.

Soykırımı suçunun özelliği, savaş sırasında olduğu gibi, barış döneminde de işlenebilmesidir. Bu suçlar, neticeleri itibarıyla, tiksindirici ve haince bir yapıya sahiptirler. Bu suçlar bütün devletlerin menfaatlerini ilgilendirmekte ve uluslararası toplumun temelini oluşturan yapı taşlarını zedeliyor bunların esasını teşkil eden değerleri tehdit etmektedir. Soykırımı, insan gruplarının yok edilmesine dayanan bir fiil olarak, insanoğlunun varlığını tehdit eden bir suçtur²³⁴.

2.Soykırımı Suçunda Sanık

a.Gerçek Kişiler

Soykırımı suçunun işlenmesinde kişilerin tek başlarına hareket ederek başarıya ulaşmaları mümkün görünmemektedir. Soykırımı iradesi Sözleşme'de sayılan insan gruplarına yönelik olacağı için, bir ya da birkaç kişinin iradesiyle bu grupların yok edilebileceğini düşünmek mantıklı değildir. Bir soykırımın gerçekleştirilebilmesi için bireylerden daha üst düzeyde bir örgütlenme modelinin, genellikle iktidarların iradelerini bu yönde ortaya koymaları gereklidir. Devlet düzeyinde bir örgütlenme olmadan bu türden bir eyleme girişilmesi pek de olası değildir. Ama devletlerin yaklaşık olarak üç asırdan beri uluslararası hukukun birincil sujeleri olmalarının yanında, cezai sorumlulukları yoktur. Nürnberg Askeri Mahkemesi'nin belirttiği gibi, uluslararası suçlar gerçek kişiler tarafından işlenirler, soyut kurumlar tarafından değil ve ancak bu gerçek kişilerin cezalandırılmalarıyla uluslararası hukukun amaçları yerine getirilebilir. Bunun için Sözleşmenin 4. maddesine göre sanık gerçek kişidir. İster idare eden, ister özel şahıs olsun, buradaki sorumluluk ferdi sorumluluktur. Bu sebeple de üst merciin emrini yerine getirmiş olmak; o şahsı, yani faili işlediği soykırım suçundan

²³⁴ R. Murat Önok, **Tarihi Perspektifi ile Uluslar arası Ceza Divanı**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2003, s.149.

kurtaramaz²³⁵. UCM Roma Statüsü madde 33 (2) açıkça, bir üstün emirlerine uymayı soykırımı suçlamasına karşı yasal bir savunma nedeni olarak kabul etmemiştir²³⁶.

Hangi mevkide olursa olsun herkes soykırımı suçuyla yargılanabilir. Bu demektir ki, sadece soykırımı planlayan ve yapılmasını emreden bir devlet başkanı ya da hükümet başkanı değil, suçu işleyen sıradan bir asker veya kapı komşusu da soykırım suçunun sanığı olabilir.

b.Devlet ve Hükümet Görevlileri

Sözleşmede devlet veya tüzel kişiliği olan diğer gruplar cezalandırılacak kişiler arasında sayılmamıştır. Eğer soykırımı , bir devletin veya bir grubun planlı bir faaliyeti olarak uygulanmış ise, o devletin veya grubun yöneticileri ve suça iştirak edenler soykırım suçunun sanığı olacaklardır.

Soykırımı suçunda devlet, bu suçun sanığı olamayacaksa , hiçbir sorumluluğu yok mudur? Elbette ki hayır. Devletlerin bu suça ilişkin sorumluluğu, kişi veya grubun eylemi devlete bağlanabildiği taktirde, devletlerin haksız fiillerden doğan uluslararası sorumluluğu çerçevesinde maddi ve manevi zararı tazmin şeklinde ortaya çıkmaktadır. UCM Roma Statüsünün 25(4) maddesinde bu husus "Bu statüdeki bireysel cezai

²³⁵ Keskin, **a.g.m.**, s. 128 ; Sözleşme Madde 4 : Kişilerin cezalandırılması: "Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır."

²³⁶ (Erişim), http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_Ceza_Mahkemesi, 22 Ağustos 2008. UCM Roma Statüsü Madde 33 : Üst emirleri ve hukukun emri: I- Mahkemenin yargı yetkisi içindeki bir suçun bir kimse tarafından hükümet veya asker veya sivil bir üstün emirlerine uyularak işlenilmiş olması gerçeği bu kimseyi cezai sorumluluktan kurtaramaz. Ancak;

- a) Kişi hükümetin veya söz konusu üstlerinin emirlerine uymak için kanuni bir yükümlülük altında olduğunda;
- b) Kişinin verilen emrin kanunsuz olduğunu bilmediğinde ve;
- c) Emrin açıkça kanunsuz olmadığında,

2- Bu maddeye mahsus olarak , soykırım yapma emri veya insanlığa karşı suçlar açıkça kanunsuzdur.

sorumlulukla ilgili hiçbir hüküm devletlerin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu etkilemeyecektir." denilmek suretiyle açıklanmıştır. Görüldüğü üzere, soykırımı aynı zamanda devletin işlediği bir suç görünümündedir. Tehcir, etnik temizlik veya diğer zorla nakil gibi eylemlerin ise yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak gerçekleştirilmesinin yanı sıra, uluslararası hukukun izin verdiği askeri gereklilik gibi nedenlerin dışındaki sebeplerle yapılmış olması da gerekmektedir²³⁷.

Uluslararası ceza yargılamasında prensip olarak devlet başkanları görevleri dahilinde yaptıkları şeylerden dolayı başka devletlerce yargılanması mümkün değildir. Başta Soykırım sözleşmesi ve UCM Roma Statüsü olmak üzere bir çok uluslararası belge devlet başkanlarının ve devlet yetkililerinin evrensellik prensibine konu olan suçlardan biri söz konusu olduğunda bu sıfatları dolayısıyla yargı muafiyetine sahip olmadıklarını kabul etmektedir²³⁸.

Soykırımı kendiliğinden oluşan , işlenen bir suç değildir. Soykırımı planlı ve organize bir suçtur. Ayrıca , plan veya soykırımı ilişkin koşullar, suçlanan kişilerce bilinmelidir²³⁹. Kişiler ancak bu durumda soykırımdan sorumlu tutulabilirler.

2. Soykırımı Suçunun Mağduru

Her suçun asli ve zorunlu mağdurunun devlet olduğu kabul edilir²⁴⁰. Ancak uluslararası suçlar söz konusu olduğunda ilk ve zorunlu mağdurun devletler olduğu söylenemez. Soykırımı suçu ile uluslararası toplumun ortak değerleri zarara uğratılmaktadır. Ancak soykırımı suçunun mağduru ile

²³⁷ Aslan, **a.g.e.**, s.114.

²³⁸ Arzu Alibaba, "Uluslararası Ceza mahkemesinin Kuruluşu", **AÜHFD.**, sy. 1-4, 2000. s. 183.

²³⁹ Çaycı, **a.g.m.**, s.22.

²⁴⁰ Timur Demirbaş, **Ceza Hukuku, Genel Hükümler**, 2. Basım, , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005, s.177.

hukuki konusu birbirine karıştırılmamalıdır. Pasif özne veya mağdur, suçu oluşturan fiilden doğrudan tecavüze uğrayan kimse veya kimselerdir²⁴¹. Soykırımı suçu, Sözleşme'de sayılan insan gruplarına yönelik olduğundan, suçun mağduru da bu insan gruplarına üye olan bireylerdir.

Sözleşmenin 2. maddesine göre soykırımı suçu milli, etnik, ırki, veya dini bir gruba karşı işlenebilmektedir. Soykırımı teriminin mucidi olan Lemkin'in soykırımı anlayışı çok geniştir. Azınlıkların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, moral, fizik, biyolojik olarak yok edilmesini soykırımı olarak tanımlıyordu.. Sonradan gelişen hukuk, her grubun değil, sadece bazı grupların ve sadece fizik ve biyolojik olarak yok edilmesi amacıyla işlenen fiilleri soykırımı saydı. Yani Lemkin'in tanımı suçun kapsamını çok daralttı²⁴². Raphael Lemkin, siyasi grupları Sözleşmenin koruması altına almak istemişse de, metni hazırlayanlar bu öneriyi reddetmiş ve Lemkin'in katılımını saf dışı bırakmışlardır. Burada güdülen amaç soykırımı suçunun savaş sırasında savaş taraflarını ve savaşımayan tarafları etkileyen diğer suçlarla karıştırılmamasıydı²⁴³.

Birleşmiş Milletler Genel Kurul'un 96(1) kararı geçmişteki soykırımı örneklerine atıfta bulunurken "ırksal, dini, siyasi ve diğer grupların" yok edilmesinden bahsediyordu. Ama Sözleşme'nin 2.maddesi korumanın konusu olarak "ulusal,etnik, ırksal ve dini gruplar" ı tanımlıyordu. Aradaki önemli fark 2.maddede siyasi gruplara değinilmemesidir. Yazarlar aslında sözleşmenin siyasi gruplara yönelik eylemler için de geçerli olmasını düşünmüşlerdir, hatta siyasi gruplara 2.maddede yer verilmişti, tüm hazırlık aşamasında da siyasi gruplar 2.maddeye dahildi²⁴⁴. Ama siyasi gruplar kelimesi maddeden, sözleşme üzerindeki tartışmaların sonlanmasına az bir süre kala çıkarıldı. Pek çok ülke bu duruma önem

²⁴¹ Nevzat Toroslu, **Ceza Hukuku**, 4.Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 1998, s.288.

²⁴² Aktan, **a.g.m.**, s.13.

²⁴³ (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=515>, 17 Ağustos 2008.

²⁴⁴ Aktan, **a.g.m.**, s.14.

vermedi, sözleşme bu haliyle de büyük ölçüde onaylandı. Aslında denilebilir ki siyasal grupların maddeden çıkarılması devletlerin Sözleşme'yi onaylamalarını daha da kolaylaştırmıştır²⁴⁵.

Sözleşme ile siyasal gruplar hem de diğer gruplar Sözleşme dışı tutuldu. Tarihte en sık görülen ve en çok sivil ölümüne neden olan mücadeleler siyasal amaçlar güden gruplar arasında cereyan etmektedir, örneğin, Kamboçya'da Pol Pot rejiminin yaptığı ve 2 milyona yakın sivilin hayatına mal olan katliamlar Sözleşme'deki soykırım tanımının dışında kalmaktadır. Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi çerçevesindeki ölümler de soykırımı sayılmamaktadır. Çünkü bu eylemler siyasal gruplara karşı işlenmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin birçok kararına göre, bazı istisnai fiiller hariç, Bosna-Hersek'te Sırp'ların etnik temizliği bile soykırımı suçu dışında tutulmuştur. Siyasal mücadelede sivil öldürme yine suçtur, ancak bu suç soykırımı değildir²⁴⁶. Görüldüğü üzere uluslararası toplum, soykırımı ile kıyaslandığında, insanlığa karşı işlenen suçlara karşı aynı duyarlılığı göstermemektedir²⁴⁷.

Sözleşme'de siyasal gruplara karşı yapılan eylemlerin ve azınlıkların kültürünün zorla yapılan asimilasyon sonucu yok edilmesinin soykırımı suçu sayılmaması, Sözleşme'nin uygulama alanını iyice daraltmıştır. Bu nedenle Sözleşme'nin kabul edildiği 1951'den 1992'ye kadar geçen süre içinde, birkaç fazla önemsiz istisna dışında uygulanamaması sert tepkilere yol açmış, Sözleşme'nin hiçbir işe yaramadığı yönünde eleştiriler olmuştur. Buna karşılık, çoğunluğu tarihçi, sosyolog veya düşünürler, Sözleşme metnindeki soykırım tanımı geniş yorumlama yoluna gitmişler, araştırdıkları olaylarda önemli sayıda sivil nüfusun ölmüş olması halinde soykırımı işlendiğini iddia etmişlerdir. İkinci bir grup bilim adamıysa, Sözleşme'nin 2. maddesini genişletmek için yeni tanımlar önermiştir. Her iki taraf da Sözleşme ile soykırımı karşı korunan

²⁴⁵ Akün, **a.g.m.**, s. 57.

²⁴⁶ Aktan, **a.g.m.**, s.15.

²⁴⁷ Aslan, **a.g.e.**, s.111.

dört grubun dışında kalan gruplara dönük katliamların zaten insanlığa karşı suç kavramı çerçevesinde korunmakta olduğunu görmezden gelmişlerdir. Zira uluslararası toplum, soykırımdan farklı olarak insanlığa karşı işlenen suçlara karşı aynı duyarlılığı göstermiyordu. Onların korunması için Nürnberg türü uluslararası mahkemeler kurmaya hazır değildi, özetle, bu grupların barışta insan hakları hukuku, savaşta da insani hukuk ya da savaş hukuku çerçevesinde etkin korunması sağlanamamaktaydı²⁴⁸.

Bu durum Bosna - Hersek ve Ruanda'da cereyan eden olaylardan sonra kurulan uluslararası ceza mahkemesinin çalışmalarıyla büyük ölçüde değişti. İnsanlığa karşı suçlarla, savaş suçları işleyenler cezalandırılmaya başladı. Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Roma Statüsü ise, hukuktaki tüm boşlukları kapattı. İnsanlığa karşı suçların barış zamanında işlenebileceğine ilave olarak, bu suçların ve savaş suçlarının sadece devletlerarası savaşlarda değil, iç çatışmalarda da işlenebileceği kabul edildi. Roma Statüsü soykırıma ilişkin Sözleşme'nin 2. Maddesini aynen alıp kendisinin 6. Maddesi yaptı. Buna karşılık yeniden yazımdan geçen insanlığa karşı suçlara ilişkin Roma Statüsü'nün 7. maddesiyle, Eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan uluslararası mahkemelerin statülerindeki ilgili maddeler, Sözleşme'nin kapsamadığı diğer gruplara karşı işlenen katliam, mezalim ve tehcir vb. suçlarını da içerdi²⁴⁹.

Sözleşmenin 2. maddesinde bir grubun, kısmen veya tamamen, yok edilmesi amacıyla işlenen fiillere soykırımı denmektedir. Yani bu fiillerin soykırımı oluşturması için, bir grubun tümünü yok etmek gerekmemekte , grubun bir kısmını yok etmek yeterli görülmektedir. Sözleşmenin yapıcıları, bu hükümle, muhtemelen, bir grubun tümünün yok edilmesini beklemeden, uluslararası toplumun soykırımı yapıldığı sonucuna varmasını ve birinci

²⁴⁸ Aktan, **a.g.m.**, s.15.

²⁴⁹ Aktan, **a.g.m.**, s.16.

maddede öngörülen soykırımın engellenmesi, ve cezalandırılmasını zamanında sağlamayı amaçlamışlardır²⁵⁰.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonunun 12-30 Haziran 2000 tarihinde, New York'taki beşinci oturumunda Roma Statüsünün 6 . maddesinde tanımlanan soykırımı suçunun unsurlarını tartışılmış ve bunlar üzerinde bir fikir birliğine varılmıştır. Roma Statüsünün 6. maddesi, Soykırımı Önleme Sözleşmesinin 2. maddesini aynen benimsemiştir. Komisyonun kabulüne göre soykırımı suçunun mağduru olan kişi veya kişiler ancak , belirli bir ulusal, etnik, ırki veya dini gruba ait olmalıdır²⁵¹. Diğer gruplar burada da soykırım koruması içerisinde değerlendirilmemiştir.

Kültürel Soykırım literatürde; Kültürel, ekonomik, askeri vb. diğer alanlarda, diğerlerine göre daha güçlü olan bir kültürün, bünyesinde yaşadığı insanların kültürlerinin unutulmasına yönelik yaptığı çalışmalara verilen sıfat olarak tanımlanmıştır. Diğer etnik dillerin yok edilmeye çalışılması, diğer etnik gruplara ait tarihi kalıntıların tahribatı, tarihi saptırma gibi faaliyetler kültürel soykırımın işlevleri olarak görülebilir. Kültürel soykırımda amaç, bir milletin milli duygularını yıkmak, tarihi, kültürel ve sosyal iç dinamiklerini bozmak, bu doğrultuda kendi etnik grubuna katılmasını sağlamaktır²⁵². Ancak Sözleşmede, taslakların aksine kültürel soykırımdan söz edilmemesi kültürel soykırım kavramının da Sözleşme dışında kaldığını göstermektedir.

4. Soykırım Suçunun Maddi Unsuru (Cezalandırılan fiiller)

Soykırım suçunda cezalandırılan fiiller Sözleşmenin 3. maddesinde sayılmıştır. Buna göre ;

a-Soykırımda bulunmak,

b-Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak,

²⁵⁰ Aktan, **a.g.m.**, s.15.

²⁵¹Uluslararası Ceza Mahkemesi, (Erişim), <http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?option=com> , 25 Nisan 2008.

²⁵² (Erişim), http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClt%C3%BCrel_soyk%C4%B1r%C4%B1m , 23 Ağustos 2008.

- c-Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak,
- d-Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek ,
- e-Soykırıma iştirak etmek, sözleşmeye göre cezalandırılması gereken eylemlerdir.

Maddenin birinci fıkrasında sayılan eylemler soykırımın maddi unsurlarını oluşturmaktadır. Suçun maddi unsuru oldukça geniş bir şekilde ifade edilmiştir. Böylece suçun manevi unsurunu oluşturan amaca ulaşmak için mevcut ve muhtemel bütün yollar ceza tehdidi altına alınarak kapatılmak istenmiştir. Ulusal, etnik, ırka dayalı veya dinsel bir grubun bireyleri, o grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla öldürülür, maddi ve manevi vücut bütünlüklerine zarar verilir, grubun çoğalması engellenir, grubun yaşam şartlarına o grubun ortadan kalkmasına yol açacak şekilde müdahale edilir veya o grubun çocukları zorla başka bir gruba aktarılırsa, bu fiiller soykırımı oluşturacaktır.

Soykırımın maddi unsurunu oluşturan fiillerin üç ortak unsurunun bulunduğu görülmektedir:

- (1) Mağdur veya mağdurların belli bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba mensup olmaları gerekmektedir.
- (2) Failin bu ulusal, ırksal, etnik veya dinsel grubu kısmen veya tamamen yok etme kastını taşıması gerekmektedir.
- (3) Eylem o gruba yöneltilmiş benzer hareketlerden oluşan aşikar bir davranışlar bütünü bağlamında işlenmeli veya hareketin bizzat kendisi böyle bir yıkıma yol açmalıdır²⁵³.

Maddede sayılan eylemlerden (a) maddesi dışındakiler suçun özel görünüş biçimleridir. Soykırım işlemek üzere anlaşma için, iki veya daha fazla kişinin soykırım yapmak üzere belli bir plan üstünde anlaşmaları gerekir. Soykırımı işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma denilirken kastedilen konusu suç olan bir eylemi işlemek üzere kamunun tahrik edilmesi, kışkırtılmasıdır. Tahrik içeren açıklamaların, maddeye göre

²⁵³ Önok, a.g.e., s.155.

doğrudan hedef kitleye yönelmesi gerekir. Bu gibi açıklamaların kamuya açık bir biçimde dile getirilmesi gerekmektedir. "Aleni" teriminden kamuya açıklık anlaşılır.

Failin, işlemek istediği suçun, icra hareketlerinin tamamlanamaması veya sonucun meydana gelmemesi nedeniyle yarıda kalmasına "suça teşebbüs" denir²⁵⁴. İcrasına başlanmış soykırımı eylemleri, bir biçimde tamamlanamadan yarım kalmış ise, soykırımı girişiminden (teşebbüsten) söz edilir. Sözleşme'de, teşebbüsün adından başka bir belirleme yoktur. Zira neticesi harekete bitişik bir suç söz konusu olduğu için, tam teşebbüsün mümkün olmadığı kabul edilmektedir. Suça iştirak ise suçun birden çok kişinin katılmasıyla veya katkıda bulunmasıyla işlenmesi durumudur²⁵⁵. Soykırımı suçuna katılma için de Sözleşme'de açıklama yapılmamıştır.

a. Soykırım Eylemleri

Soykırımда bulunmak eyleminin hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğini sözleşmenin 2. maddesinde aramak gerekir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonunun 12-30 Haziran 2000 tarihinde, New York'taki beşinci oturumunda hangi eylemlerin soykırım suçunu oluşturduğu beş ayrı başlık altında tartışılmıştır²⁵⁶.

-Öldürme Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birine ait bir veya daha fazla kişiyi öldürmesidir. Öldürmek terimi ölüme neden olmayı da kapsamaktadır. Bu suç fiili, soykırımı suçunun en açık, en belirgin halidir. İnsanlık aleyhine suçlardan kök kazımanın soykırımdan ayrıldığı nokta, kök kazımada toplu,

²⁵⁴ Nur Centel, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, İstanbul, Beta, 2002, s. 405.

²⁵⁵ Centel, **a.g.e.**, s.464.

²⁵⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesi, (Erişim), <http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?option=com> , 25 Nisan 2008.

kitlesel yok etme unsuru olmasına rağmen, kök kazımda hedef alınan bireyler grubunun hiçbir ortak özellikleri mevcut değildir²⁵⁷.

-Ciddi Surette Bedensel ve Zihinsel Zarar Verme Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birine ait bir veya daha fazla kişiye, işkence, tecavüz, cinsel taciz veya insani olmayan alçaltıcı davranışlarla bedensel ve zihinsel zararlar vermesidir. Ancak bu zarar verme şekilleri işkence, tecavüz, cinsel taciz, alçaltıcı davranışlarla sınırlandırılmaz.

Ruanda Savaş Suçluları Mahkemesi, ciddî bedensel zarar kavramının açık olduğunu, ancak iç ve haricî organlara, duylara verilen hasara yahut bozulmaya sebep olan, sağlığı ciddî derecede bozan zarar şeklinde anlamaktadır. Mahkeme, ciddî zihinsel zararın her somut olayda ayrı incelenmesi ve fiziksel bir zararın sonucu olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Ayrıca, ağır korku, tehdit veya sindirme gibi bedensel olmayan saldırıların ciddî zihinsel zarar oluşturabileceği iddia edilmiştir²⁵⁸.

-Hayat Şartlarını Kasten Değiştirmek Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birinin tamamının veya bir kısmının fiziksel varlığını ortadan kaldıracağını hesaplayarak, hayat için gerekli, yiyecek veya vazgeçilmez kaynaklarından zorunlu yoksun bırakma, sağlık hizmetinden yoksun bırakma, sistematik evlerinden kovma veya başka yöntemlerle yaşama şartlarını ciddi şekilde zorlaştıran, imkansız hale getiren eylemleridir.

²⁵⁷ Akün, **a.g.m.**, s. 61.

²⁵⁸ Akün, **a.g.m.**, s. 61.

Sözü edilen gruplardan birini tamamen olmasa da kısmen imha kastının varlığı doğrulanırsa, soykırımı vardır. Ne zaman kısmen imha kastının varlığına hükmedilebilir? Bu 2. maddede açıklanmış değildir. Gruba mensup kişilerin teker teker öldürülmeleri suretiyle çok sayıda kişinin öldürülmesi bu duruma girmezse de, bütün ülkedeki veya o gruba dahil bütün kişilerin imha edilmesi, yerine göre, soykırımı hükmedilirken aranmayabilir: "belirli bir bölgedeki veya yerli bir topluma dahil esaslı sayıda kişilerin hedef alınması", "grubun sayıca esaslı bir bölümünün" veya, gruptan geriye kalanının akıbeti çerçevesinde soruna yaklaşıldığında "siyasî, idarî, entelektüel veya iş dünyası liderlerinin hedef alınması" durumlarında soykırımın bulunduğu ileri sürülmüştür²⁵⁹. 1998 tarihli *Akayesu* davasında, 1994'te Ruanda'da sadece Tutsi kadınlarını hedef alan alenî ve sistematik tecavüz ve cinsel taciz olayları, Tutsi kadınlarının, ailelerinin ve toplumlarının fiziksel ve ruhsal imhasını sonuçlanmasından ötürü, soykırımı kastının varlığını doğrulayan eylemler olarak değerlendirilmiştir²⁶⁰. *Krystic* davasında, 13-19 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenica'da sayıları 7000-8000 bini bulan askerlik çağındaki Müslüman Boşnak erkeklerinin, asker veya sivil olup olmadıklarına bakılmaksızın, yedi gün içinde sistematik olarak katledilmeleri ve geriye kalan sayıları 25.000'ni bulan halkın zorla başka yere göç ettirilmeleri olayını değerlendiren Mahkeme, belirli bir bölgedeki grubun Sırp kontrolüne geçen ülkeyi geri almaya çalışacak olan kısmının imhası, kadın, çocuk, yaşlıların göçe zorlanmaları olgusuyla da birleşince aile yapısı ataerkil olan Müslüman Boşnaklar üzerinde üç kuşak sürecektir etkisinin, Srebrenica'da Müslüman Boşnak halkın fiziksel olarak ortadan kalkması sonucunun, Bosnalı Sırp kuvvetleri tarafından bilindiği gerekçesiyle, "Boşnak Müslüman grubun kısmen imhası"nin vuku bulduğuna ve bundan ötürü soykırımın varlığına hükmetmiştir.

²⁵⁹ Akün, **a.g.m.**, s. 58.

²⁶⁰ Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Nolu 3 - Soykırım Suçunun Yargılanması, (Erişim), <http://www.amnesty.org.tr/v1005200203.si> , 29 Nisan 2008.

-Doğumları Engellemek Yoluyla Soykırımı: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle, grubun bir veya daha fazla üyeleri üzerinde doğumları engelleyici tedbirler almaktır. Bunlar çeşitli tıbbi müdahaleler, genetik yöntemler ve başka surette yapılan kısırlaştırma eylemleridir. Bu sayede grubun yeni üyeleri meydana gelemeyeceğinden belirli bir zaman sürecinde grup yok olacaktır²⁶¹.

-Çocukları Zorla Bir Başka Gruba Nakletmek Yoluyla Soykırım: Burada çözülmesi gereken bir konu, çocuk teriminden ne anlamak gerektiğidir. Bir başka ifadeyle kimler çocuktur? Soykırım sözleşmesinde çocuğun tanımı yapılmamıştır. Bu sorunun yanıtını diğer uluslararası belgelerde aramak gerekir. BM Genel Kurulunun 1989 tarihli 44/25 sayılı kararıyla kabul edilen ve 02.09.1990 tarihinde yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesinde çocuğun tanımı; " Çocuğa uygulanabilecek olan kanun rüştün daha erken yaşta kazanılmasını öngörmemiş ise on sekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır" şeklinde yapılmıştır²⁶².

Sözleşme, soykırımı, millî, ırkî, dinî veya etnik bir grubun, grup olarak, tamamen veya kısmen imhası niyetiyle işlenen fiiller olarak tanımlarken, söz edilen grupların maddî imhasını kastetmiştir. Ancak suç fiilinin bu şekilde karşımıza daha farklı bir yaklaşım çıkmaktadır. Bu suç fiili ile amaçlanan, grubun çocukları ailelerinden kopararak, o grubun dışında yetişmesi, ait oldukları grubun kültüründen, geleneklerinden ve yaşam alışkanlıklarından uzaklaştırmak, başka bir grubun özelliklerine baskın bir ortamda bunları benimseyerek o kimliği taşımalarıdır. Ruanda Savaş Suçluları Mahkemesi, *Akayesu Kararı'nda*, doğrudan zorla fiziksel bir transfer fiiline değil, aynı zamanda grubun çocuklarının başka bir gruba zorla transferine yol açacak tehditleri de bu kapsamda değerlendirmektedir²⁶³.

²⁶¹ Akün, **a.g.m.**, s. 63.

²⁶² Çocuk Hakları Sözleşmesi,(Erişim), <http://tr.wikipedia.org/wiki>, 29 Nisan 2008.

²⁶³ Akün, **a.g.m.**, s. 63.

5.Soykırımı Suçunda Manevi Unsur (Kast)

Bir hareket tipik ve hukuka aykırı olsa bile, bu hareket failine isnat edilemiyorsa, failin ceza hukuku açısından sorumluluğundan söz edilemez. Kusurluluk, failin hukuka uygun hareket edebilme olanağına sahipken, hukuka aykırı hareketi seçmiş olması nedeniyle kınanabilmesini ifade eder. Kast genel ve özel kast olarak ikiye ayrılır. Genel kast bir suçun tanımında geçen objektif unsurların bilerek veya istenerek yapılmasıdır. Özel kast ise genel kastın belirli bir saike dayanarak yapılan nitelikli bir halidir²⁶⁴. Bu duruma, yani suç tanımında failin belli bir amaçla hareket etmesinin arandığı suçlarda failin kastına Alman Hukuku'nda, doğrudan kastın bir türü olarak amaç veya birinci dereceden doğrudan kast denmektedir²⁶⁵.

Soykırımı suçunda genel kast, yani genel nitelikte yasaklanmış fiillerin bilerek işlenilmesi yeterli değildir. Ayrıca özel kast, yani sözleşmede belirtilen "milli, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etmek niyeti " şarttır. Bu kast olmadan gruplara karşı bu tip fiiller işlense bile soykırımı suçu değil, adi suç veya insanlığa karşı suç oluşacaktır²⁶⁶.

Bu suçun manevi unsuru, en önemli ve belirleyici unsurdur. Bir grubu "kısmen veya tamamen yok etme kastı"nın mevcut olması gerekir. Bu kilit ibare savaşımlara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer adam öldürmelerden, soykırımı ayırt eder. UCM, Akayesu kararında belirtildiği üzere; basit adam öldürme suçu ile soykırımı suçunu birbirinden ayırmada kullanılabilecek ölçüt, soykırımı suçunda özel yok etme amacının gerekliliğidir. Özel kast soykırımı suçu kapsamına giren bütün fiillerde bulunması gerekir ve kasten öldürmeden farklı olarak bu özel kastın fiilin işlenmesine başlanmadan önce kararlaştırılmış (failde mevcut) olması

²⁶⁴ Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, , **Uygulamalı Ceza Hukuku**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2006, s. 182.

²⁶⁵ Turhan, **a.g.m.**, s. 49.

²⁶⁶ Mümtaz Soysal, "Orly Saldırı Davası İle İlgili Uzman Tanık Beyanları", (Erişim), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/soysal.htm>, 15 Mart 2008.

gerekir²⁶⁷. Fiillerin işlenmesi sırasında da sonradan eklenen özel kastın, soykırımı suçunu oluşturmaya yeteceği yönünde görüşler de mevcuttur²⁶⁸. İçtihatlarda bunu doğrular niteliktedir. UCM, Kristic kararında; failin soykırımı suçunu oluşturan fiilleri işlemeye başladığı anda yok etme özel kastının bulunmamasına rağmen, fiillerin icrası sırasında yok etme özel kastının varlığını yeterli saymıştır²⁶⁹.

Adam öldürme fiili ulusal, etnik ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu grubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yok etmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşür. Sayılarının büyüklüğü, ancak gruba yönelik böyle bir kastın belirtisi olarak ele alınabilirse anlam kazanır²⁷⁰.

Sözleşme'nin en önemli özelliklerden biri, soykırımı suçunun oluşması için soykırımı fiillerinin ancak dört gruptan birini yok etme iradesiyle işlenmesi gereğidir. Failin amacı, suç kurbanlarının sırf belli bir gruba mensup olması nedeniyle grubu yok etmek olduğu için, failde, "ayrımcılığa dayalı bir kastın" bulunması gerekir. Öyle ki, suç fiillerinin belli bir grubun üyelerine karşı ve özellikle de bu kişilerin belli bir grubun mensubu olmaları nedeniyle işlenmiş olması gerekir. Fail için önemli olanın, tek bir fiilin işlenmesi amacını aşan, nitelik (grubun üyelerinin büyük bir bölümünü) veya nicelik (grubun temsilcileri) olarak, grubun önemli bir kısmının yok edilmesidir²⁷¹.

UCM, Jelisic Davası'nda soykırımı suçunun manevi unsurunu, ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu, bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastı olarak kabul etmiştir. Daireye göre, soykırımı suçuna özelliğini veren ve onu adi suçlardan olduğu gibi, uluslararası insani hukuka karşı diğer suçlardan da ayıran manevi unsurdur. Bu özel kastın iki ögesi vardır. İlk

²⁶⁷ Turhan, **a.g.m.**, s. 49.

²⁶⁸ Toluner, **a.g.e.**, s.586.

²⁶⁹ Olgun Değirmenci, **TBB Dergisi**, Sayı:70, Aralık, 2006, s.50.

²⁷⁰ Soysal, **a.g.m.**, s.2.

²⁷¹ Turhan, **a.g.m.**, s.51.

olarak, mağdurların belirli bir grubun üyesi olması gerekir. Diğer bir deyişle, fail, mağdurları, yok etmek istediği bir grubun üyesi oldukları için seçer. Bu tür bir grup, pozitif bir yaklaşımla, yani failin, bir grubu, ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir gruba özgü olduğunu düşündüğü karakteristiklerle ayırmak biçiminde olabileceği gibi, negatif bir yaklaşımla, yani failin üyesi olduğu bir gruptan olmama biçiminde de belirlenebilir. Bu yönüyle soykırımı, Statünün 5. maddesinde sayılan insanlığa karşı suçlardan biriyle, zulüm suçuyla yakından bağlantılıdır. Daire, Jelisic davasında sanığın, eylemlerinin yanı sıra, açıklama ve hareketlerinin de bu anlamda bir ayrımcı kastı kanıtladığı kanısına varmıştır. Sanığın Müslümanları Sırp şarkılarını söylemeye zorlayarak aşağılaması, onları "balija" ve "Türk" diye adlandırması bu bağlamda değerlendirilen örnekler arasındadır²⁷².

Soykırımını yapanlar yok etme iradesini genellikle açıklamamaktadırlar. Bu sebeple soykırımı kapsamına giren fiillerin fail tarafından grubu yok etme amacıyla işlendiğinin ispat edilmesi gerekir. Failin yok etme amacıyla hareket ettiğini ispat etmek ise, oldukça zordur. Bu nedenle, failde yok etme amacının varlığı, doğrudan ispat yoluyla veya belirti yoluyla ispat usulü kullanılarak fiilin işlenişine ilişkin durumlardan çıkarılabilir. Bu konuda grubun can ve mallarına karşı hedef gözeterek saldırma, onlar hakkında kullanılan aşağılayıcı sözler, kullanılan silahların cinsi ve bu silahlarla neden olunan yaralanmaların niteliği, fiillerin planlı ve sistematik bir şekilde işlenmiş olması ve kurbanların oldukça fazla sayıda olması suçun ispatını kolaylaştıran belirtiler olarak kabul edilmektedir²⁷³.

Soykırımı kanıtlamak için iradeye ilişkin yazılı ve sözlü açık kanıtlar bulunmaması halinde, ciddi sayıdaki ölümün dışındaki bazı unsurları da göze almak gerekir²⁷⁴. Soykırımı suçu çoğunlukla devletlerin ya da devlet gibi yaygın örgütlerin iradesiyle işlendiğinden, "özel kast" şartının yerine gelmesi için

²⁷² Gökçen Alpkaya, *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2002, s.125.

²⁷³ Turhan, *a.g.m.*, s.51.

²⁷⁴ Bakar, *a.g.e.*, s. 431.

suçun örgütlü bir güç tarafından işlenmiş olup olmadığına bakılmaktadır. Soykırımı bir grup gibi çok sayıda kişinin yok edilmesi olduğundan bu örgütlü gücün çok önceden bir plan hazırlayıp hazırlamadığı önemlidir. Ayrıca bu örgütlü gücün planını örgütleyerek, eşgüdüm içinde, sistematik ve kitlesel biçimde uygulanması gereklidir²⁷⁵.

Soykırımı için gerekli yok etme iradesinin varlığını, soykırımı fiillerinin uygulanmasından önceki döneme bakıp, bu iradenin oluşmaya başlayıp başlamadığını araştırmak gerekir. Örgüt, plan ve örgütlü uygulamanın mevcudiyeti, yok etme kastının mevcudiyetine karine sayılmaktadır²⁷⁶.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılama Dairesi suçun soykırımı olarak nitelenebilmesi için grubun ne oranda yok edilmiş olması gerektiği sorununu ele alırken, soykırımı kastının iki şekilde dışa vurulabileceğini belirtir. Kitlesel soykırımda grubun çok geniş sayıda üyesini toplu olarak yok etme kastı aranırken, seçici soykırımda, ortadan kaldırılmaların, grubun o haliyle hayatta kalmasını etkileyeceği için, seçilen daha az sayıda kişinin yok edilmesi amaçlanmaktadır²⁷⁷.

Diğer taraftan yok etme kastı sadece sınırlı bir coğrafi alana yönelik olsa dahi, yine de soykırımı suçunun işlenmiş sayılması mümkündür. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılama Dairesine göre, işlenen cinayetler soykırımın maddi unsurunu kanıtlamak için yeterli olduğunda, herhangi bir örgütlenmenin üyelerinin desteği olmadan da bütün bir grubu yok etme planının geliştirilebileceği kabul edilmektedir²⁷⁸. Yargılama Dairesi, Jelisic Davası'nda, bu veriler ışığında Brcko'da ya da herhangi bir yerde Müslüman grubu yok etmeye yönelen ve sanığın cinayetlerinin içinde yer aldığı bir planın varlığının kanıtlanamadığı kanısına varmış, bu nedenle

²⁷⁵ Aktan, **a.g.m.**, s.17.

²⁷⁶ Aktan, **a.g.m.**, s.17.

²⁷⁷ Alpkaya, **a.g.e.**, s.126.

²⁷⁸ Aslan, **a.g.e.**, s.116.

sanığın sadece fail olarak soykırımı suçundan suçlu bulunup bulunamayacağını araştırmaya girişmiştir²⁷⁹.

Suçun amacı yanında bu amacın nedeni de soykırımı suçunda hayati önemi haizdir. Buna saik denir. Nurenberg İlkeleri 6(c) 'de tanımlanan insanlığa karşı suçların "sivil halklara karşı siyasi, ırki ve dini nedenlerle" işlenmesi öngörülüyordu. 96(1) sayılı kararda ise soykırımın "dini, ırki, siyasi ve diğer herhangi bir nedenle" işlenebileceği kaydediliyordu. Bu haliyle soykırımın saiki, insanlığa karşı suçun saikinden bile geniş tutulmuştu. Bir başka ifadesiyle, bir grupta mevcut dini veya siyasi ya da akla gelebilecek herhangi bir ihtilaf nedeniyle (saik) çıkabilecek bir silahlı mücadelede önemli sayıda sivilin öldürülmesi hem soykırımı hem insanlığa karşı suç olabiliyordu²⁸⁰.

1948 Soykırımın Önleme Sözleşmesi müzakerelerinde yok etmenin nedeni konusu uzun tartışmalara yol açmıştır. Bir çok ülke temsilcisi saikin kanıtlanmasının çok zor olduğunu; böyle bir şart aranması halinde mahkemelerin soykırımı suçuna karar vermelerinin imkansızlaşacağını; önemli olanın yok etme iradesiyle fiillerin işlenmesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak özel (Ad hoc) komitede Lübnan temsilcisi saikin önemini vurgulamış ve soykırımın "ırkçı nefretle " bir grubu yok etme olduğunu söylemiştir. Ardından VI. Komite'de yapılan müzakerelerde İngiliz ve Amerikan delegelerinin itirazlarına karşılık, Sovyetler Birliği'nin ısrarı, çoğunluğun desteği ve Venezuela'nın aracılığıyla, **dört gruptan birinin, başkaca bir neden olmadan , sadece o grup olması nedeniyle yok etme** amacına dönük fiillerin soykırımı olduğu ibaresi Sözleşme'nin 2. Maddesine eklenmiştir²⁸¹. Ancak bu ibare genelde tarihçiler tarafından hep ihmale uğramakta soykırımı geniş yorumlanmaktadır.

²⁷⁹ Alpkaya, **a.g.e.**, s.126.

²⁸⁰ Aktan, **a.g.m.**, s.17.

²⁸¹ Aktan, **a.g.m.**, s.18.

Soykırımı suçunu işlerken saikin kolektif veya bireysel olma niteliğini göz önüne almak gerekir. Bir birey suç işlerken hedef grubun bir mensubunu sadece o gruba ait olduğu için öldürmeyebilir. Parasını ve malını almak, haset duymak, siyasi ihtirası olmak gibi saiklerle de hareket edebilir. Ancak soykırımı kolektif bir suçtur. Soykırımın örgütleyicileri ve plancılarının, ırkçı saikle hareket etmeleri, yani soykırımı saikine sahip olmaları gereklidir. Eğer bunlar gruba karşı ırkçı nefretle değil de başka saiklerle hareket emişlerse , işledikleri suça soykırımı denemez. Sonuç olarak, soykırımı suçunun başarıyla kovuşturulabilmesi için sanıkların bir grubu grup olarak yok etmek nedeniyle nefret duyduklarının kanıtlanması gerekir. Bu bağlamda klasik soykırımlara Nazilerin Yahudi soykırımı ile Raunda soykırımı örnek gösterilebilir²⁸².

XX. yüzyılın en bariz soykırımlarından birisinin, Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan soykırım olduğundan şüphe duyulmamaktadır. Zira, 1963 yılı Noelini takip eden günlerde adada yaşayan Türkler, Rumların silahlı saldırısına uğramış, kadın ve erkek, çocuk ve ihtiyar farkı gözetilmeksizin, yüzlerce Türk vahşi bir şekilde öldürülmüştü. Bu dehşet ve vahşet günlerini takip eden günlerde ise ulaşım yollarını ellerinde tutan Rumlar, Türkleri tam bir ekonomik ablukaya almış, zaman zaman her türlü gıda maddesinin nakledilmesini önlemiş ve hatta içme sularını dahi kesmişlerdir²⁸³.

6.Tipiklik

Suçun kanuni unsuru veya tipe uygun fiil için iki önemli unsur vardır: İşlenen fiil ceza hukukunda kaynak niteliğini taşıyan bir kanunda önceden tanımlanmış olmalı ve bu fiil söz konusu tanıma uygun olmalıdır²⁸⁴. Tipiklik yapılan bir fiilin kanundaki tanıma uygun olmasıdır. Soykırımı suçu açısından tipiklik, Sözleşme'de belirtilen ve diğer Uluslararası Ceza Mahkemelerinin

²⁸² Aktan, **a.g.m.**, s.18.

²⁸³ Aslan, **a.g.e.**, s.128.

²⁸⁴ Demirbaş, **a.g.e.**,s. 177.

Statülerinde tekrarlanan suç tipine oturmalıdır. Sözleşme'de tanımlanan suç tipi, suçun maddi ve manevi unsurundan oluşmaktadır.

C.Soykırım Sözleşmesinde Zamanaşımı

Ceza hukukunda geçerli olan zamanaşımı kuralına rağmen, suç fiillerinde görülen korkunçluk sebebiyle, dar anlamda savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları için zamanaşımına tabi tutulmama ilkesi kabul edilmiş bulunmaktadır. Buna göre, söz konusu fiiller ulusal yasalarda zamanaşımına uğramış olsa dahi, yargılanıp cezalandırılmaları mümkündür.

Soykırım Sözleşmesinde zamanaşımı ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. BM Genel Kurulu'nun 26 Kasım 1968 tarihli ve 2391 sayılı kararıyla kabul edilen ve 11 Kasım 1970 tarihinde yürürlüğe giren **Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlar Bakımından Kanuni Sınırlamaların Uygulanmayacağına Dair Sözleşme** ve 25 Ocak 1974 tarihli, **İnsanlığa Karşı Suçlar Ve Savaş Suçlarında Zamanaşımı Uygulanmamasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin** , özellikle Avrupa sözleşmesinin V, VI, ve VII. Maddelerinin birlikte yorumlanmasından, soykırımı suçunun kovuşturulmasında zamanaşımı sınırlaması bulunmadığı sonucuna varılmaktadır²⁸⁵.

UCM Roma Statüsünün 29. maddesinde de mahkemenin yetki alanında bulunan suçlara ilişkin herhangi bir sınırlama getirilemeyeceği düzenlenmiştir. Soykırım suçu da bu mahkemenin yetki alanı içerisindedir²⁸⁶.

Bu konuya ilişkin en yakın örnek Yahudi soykırımı ile suçlanan ve yıllar sonra Arjantin'den İsrail'e kaçırılan Eichmann davasıdır. İsrail'de, İsrail yerel mahkemesinde yapılan yargılama sırasında , Arjantin yasalarına göre

²⁸⁵İnsan Haklarının Uluslararası Genel Belgeleri,(Erişim), <http://ihami.anadolu.edu.tr/belge>, 30 Nisan 2008.

²⁸⁶ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, (Erişim), <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak>, 30 Nisan 2008.

Eichmann işlediği soykırımı suçunun zamanaşımı süresinin 15 yıl olduğu ve davanın görülemeyeceği ileri sürülmüş , İsrail mahkemesi kendi ulusal yasalarına ve uluslararası normlara dayanarak bu talebi reddetmiştir²⁸⁷.

Türkiye, Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesini, bu sözleşme yürürlüğe girmeden önce onaylamıştır, Soykırımı Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmesini ise, bugüne değin imzalamamıştır²⁸⁸.

D.Soykırım Suçunun Diğer Uluslar Arası Suçlarla İlişkisi ve Ermeni İddialarının Değerlendirilmesi

1.Soykırımı ve Savaş Suçları

Tarihsel süreç içerisinde uluslararası suçlar arasında, gerek suç ve cezaların yasallığı ve gerekse yargılama yetkisi bakımından en sağlam temele sahip olan suç kategorisi, "savaş suçları" olarak da adlandırılan, "savaş hukukunun ihlalleri" olmuştur. Ancak uzunca bir süre savaş suçları, kural olarak, uluslararası kamu düzenini doğrudan etkilemediği için gerçek anlamda bir uluslararası suç olarak kabul edilmemiştir²⁸⁹.

Savaş suçu, askeri veya sivil, kişi veya kişilerin, savaş kanunları ihlâli için uluslararası ceza hukuku çerçevesinde cezalandırılabilen suçtur. Devletler arası çatışmalarda savaş kanunlarının her ihlâli bir savaş suçu sayılmaktadır, ama devlet içi çatışmalarda yer alan ihlâller savaş suçu sayılmayabilir²⁹⁰. Bu kapsamda, savaşı da içine alan bütün silahlı çatışmaları çeşitli kıstaslara göre sınıflandırmak mümkündür. Silahlı çatışmaya katılan

²⁸⁷(Erişim), http://www.acikradio.com.tr/default.aspx?_mv=a&aid=15362&cas=943, 30 Nisan 2008.

²⁸⁸Muzaffer İlhan Erdost, "Soykırım"ın Öteki Gerçeği", (Erişim) <http://www.afyonbirlik.org/makale.asp?mid=117>ıs, 30 Nisan 2008.

²⁸⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.129.

²⁹⁰ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.297.

tarafların hukuksal kişilikleri esas alındığında silahlı çatışmalar şöyle sınıflandırılabilir:

- (1) Devletler arasındaki silahlı çatışmalar,
- (2) Taraflardan birisinin uluslararası örgüt olduğu silahlı çatışmalar,
- (3) Bir devletin hükümet kuvvetleri ile hükümete karşı gelen silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar,
- (4) Bir devlet içerisinde değişik silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar²⁹¹.

Yapılan bu ayrıma rağmen, kural olarak, uluslararası örgütler silahlı çatışmaların tarafı sayılmamaktadır. Uluslararası örgütlerin silahlı çatışmaların tarafı olarak kabul edilmemesi neticesinde, silahlı çatışmada birbiriyle çatışan amaçların kuvvet kullanmak suretiyle kabul ettirilmesinin söz konusu olması sebebiyle, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, "bir uluslararası yaptırım uygulamak üzere" uluslararası örgütlerin katıldığı silahlı çatışmalar, hukuksal bakımdan taraflar arasındaki silahlı çatışmalar kapsamına girmemektedir²⁹².

Savaş suçları, Orta Çağdan beri ulusal mahkemeler tarafından cezalandırılabilmiştir. Ancak bu dönemlerde savaş suçları, savaşın daha insani koşullarda cereyan etmesini dileyen dini ve ahlaki çevrelerin görüşleri olarak dile getirilmiş, çoğu kez devletler uygulamasına bu temenniler yansımamıştır. Bu dönemlerde savaş suçu işleyenlerin cezalandırılması istisnai durumdaydı. Savaş suçu kavramından daha çok askeri ve siyasi bakımdan zor durumda kalan devletler söz etmekteydiler²⁹³. Savaş suçlarının ilk kez kapsamlı bir kanun halinde toplanması, Amerikan İç Savaşı sırasında Başkan Lincoln tarafından 1863'te çıkarılan Lieber Kuralları'nda gerçekleştirildi. O tarihten bu yana bu konuda 1907 tarihli IV nolu Lahey Sözleşmesi ve onun yönetmelikleri, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve

²⁹¹ Pazarcı, **a.g.e., IV.Kitap** , s. 137.

²⁹² Aslan, **a.g.e.**, s.129.

²⁹³ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.297.

onların 1977 tarihli protokolleri de dahil olmak üzere pek çok uluslararası insancıl hukuk sözleşmesi hazırlanmıştır²⁹⁴.

Savaş suçlarının uluslararası hukukta kabulü 1906 tarihli Kara Savaşında Yaralılara ve Hastalara İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne kadar varmaktadır²⁹⁵. Savaş suçu kavramı ilk kez Openheim tarafından 1906' da kullanılmıştır. 1907 Lahey sözleşmelerinde ise bazı davranışlar savaş hukukunun ihlali olarak öngörülmüştür; fakat bu eylemleri cezalandırma yetkisi devletlere yüklenmiş değildir²⁹⁶. Ayrıca savaş suçlarının uluslararası düzeyde yargılanmasını düzenleyen özel görevli (Ad Hoc) mahkemelerin kurucu statüleri dışında, uygulanan uluslararası hukuk savaş suçu kabul etmekle birlikte ulusal mahkemelerin yetkisine bıraktığı ya da yetkili mahkemeleri belirtmediği birtakım önemli antlaşmalara sahiptir. Bunların başlıcaları 1949 Cenevre Sözleşmeleri (I. Söz., mad. 50; II. Söz., mad. 51; III. Söz., mad. 130; IV. Söz., mad. 147), 1954 La Haye Kültür Varlıkları Sözleşmesi (mad. 28), 1976 Çevrenin Askeri ya da Başka Düşmanca Amaçlı Değiştirilmesi Tekniklerinin Yasaklanması Sözleşmesi (mad. 4) ve 1977 I. Protokolü (mad. 11/4 ve 85) olmaktadır²⁹⁷.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 8. Maddesi bu anlaşmalarda ve uluslararası örf ve adet hukukunda tanımlanmış uluslararası silahlı çatışma esnasında işlenen savaş suçlarının büyük bir bölümü üzerinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne yetki verir. Bu iç savaşlar gibi günümüzün en yaygın çatışmaları olan uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenmiş savaş suçlarını yargılama yetkisinin de Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne verilmesi yoluyla uluslararası hukuktaki en son gelişmeleri de teyit

²⁹⁴ Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 5 - Savaş Suçlarının Kovuşturulması , (Erişim), www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois0905200203.shtml , 30 Mart 2008

²⁹⁵ Yusuf Aksar, "Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu", (Erişim), <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=348&ln=TR>, 30 Mart 2008.

²⁹⁶ Doğan, 1948 Soykırımının., s.297-298.

²⁹⁷ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, IV.Kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, 2000, s. 326.

etmektedir²⁹⁸. İnsanlığa karşı suçlardan farklı olarak bir savaş suçu tek, ayrı, dağınık ya da rasgele bir eylem olabilir. Bu eylemlerin yaygın ve sistematik olmasına yönelik herhangi bir koşul yoktur²⁹⁹. Soykırımı suçu ise planlı sistematik organize bir eylemdir.

Savaş suçlarının uluslararası hukukta ilk defa düzenlenmesi ise, 6 Temmuz 1906 tarihli Kara Savaşında Yaralıları ve Hastalara İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile gerçekleştirilmişse de; 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Sözleşmesine kadar bu gibi suçların cezalandırılması ulusal mahkemelere bırakılmıştı³⁰⁰. Savaş suçlarının söz konusu suçlardan dolayı uluslararası düzeyde bireysel cezai sorumluluğun tesisi Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri uygulamalarıyla gerçekleşmiştir³⁰¹. Savaş suçu faillerinin, uygulanan uluslararası hukuk hükümlerinde kabul edildiği gibi, Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri Statülerinin sırasıyla 6/b ve 5/b maddeleri uyarınca savaş sırasında bu suçları işlemesi koşulu üstü kapalı bir biçimde aranmaktadır. Aynı biçimde silahlı çatışmalar sırasında bu suçun işlenmesi koşulu Eski Yugoslavya Mahkemesi Statüsünün 2-3, Ruanda Mahkemesi Statüsünün 4. maddelerinde üstü kapalı olarak teyit edilmiş bulunmaktadır. Bu koşul 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün 8. maddesinde de öngörülmektedir³⁰². Soykırımı suçunun işlenmesinde zaman bakımından bir sınırlama yoktur. Bu durum sözleşmenin 1. maddesinde "ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin", demek suretiyle ortaya konmuştur³⁰³.

1977 I. Protokolü 85/2. maddesinde dar anlamdaki savaş suçları mağdurlarının kapsamını genişletmiştir. Anılan Protokol ile geleneksel

²⁹⁸ Aksar, **Uluslararası Suçlar...**, s.3.

²⁹⁹ Uluslararası Af örgülü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 5 - Savaş Suçlarının Kovuşturulması, (Erişim), www.amnesly-lurkiye.org/arsiv/vifois0905200203.shtml 30 Nisan 2008.

³⁰⁰ Aslan, **a.g.e.**, s.143.

³⁰¹ Aksar, **Uluslararası Suçlar...**, s.3.

³⁰² Pazarcı, **a.g.e.**, **IV.Kitap** , s. 343.

³⁰³ Sözleşme Madde I : Önleme ve cezalandırma görevi : "Sözleşmeci devletler, isler barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder."

mağdurlara düşmanın düzenli kuvvetler mensubu olan ya da olmayan savaşçılar (mad. 44-45), sığınmacılar ve vatansızlar (mad. 73) ve düşman kuvvetlerine bağlı sağlık ya da din hizmetleri personeli de eklenmiştir³⁰⁴.

1993 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 3. maddesinde, uluslararası ya da uluslararası olmayan niteliği üzerinde durmadan, savaş yasalarının ve yapılageliş kurallarının ihlallerini anılan Mahkemenin yetkisine giren dar anlamda savaş suçları olarak belirtmektedir. Mahkeme, 7.5.1997 tarihli Tadic Davası'na ilişkin kararında, Statüsünün 3. maddesinde sözü edilen savaş yapılageliş kurallarının 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddesinde belirtilen temel insanlık gereklerini de kapsadığını belirtmek suretiyle anılan kuralların uluslararası olmayan silahlı çatışmalara da uygulanacağını kabul etmiştir. Böylece, Mahkeme uluslararası olmayan silahlı çatışmalar çerçevesinde de karşı kuvvetler mensuplarının savaş yapılageliş hukuku kurallarının korunan kişilere ilişkin hükümlerinden yararlanacağını açıkça öngörmek suretiyle, dar anlamındaki savaş suçları mağdurları arasına hükümete karşı çatışan kuvvetler mensuplarını da, uygulanan uluslararası hukukta ilk kez, eklemiş bulunmaktadır. 1994 Ruanda Uluslararası Mahkemesi Statüsünün 4. maddesinde, Ruanda'da ya da komşu ülkelerdeki silahlı çatışmalarda 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi ve 1977 II. Protokolüne aykırı hareket eden kişilerin yargılanmasının öngörülmesi nedeniyle, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda zarar gören kişilerin dar anlamdaki savaş suçlarının mağduru olmasını kabul ettiğini söylemek de doğru görünmektedir³⁰⁵. Çünkü temelde bir silahlı çatışma durumunda öncelikle bireylerin ve özellikle sivil halkın en temel hakkı olan yaşama hakkının güvence altına alınması ve korunması söz konusu olduğundan, uluslararası silahlı çatışma ile bu nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanacak kuralların farklı olması kabul edilebilir bir düzenleme ve anlayış olamaz³⁰⁶.

³⁰⁴ Pazarcı, a.g.e., IV.Kitap , s. 344.

³⁰⁵ Pazarcı, a.g.e., IV.Kitap , s. 345.

³⁰⁶ Aksar, Uluslararası Suçlar..., s.5.

1998 Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 8/2, c maddesinde uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda savaş suçu mağdurları olarak açıkça çatışmalara doğrudan katılmayan kişileri ve bir kuvvete mensup olup da silah bırakan ya da hastalık, yaralanma, gözaltında bulunma v.b. nedenlerle çatışma dışı kalmış kişileri saymaktadır³⁰⁷. Yine, Statünün 8/2, e maddesinde, sivil halkın ve sivillerin, sağlık personelinin, insancıl yaşından küçük olup da silahlı kuvvetlere katılan çocukların, bilimsel ve tıbbî denek olarak kullanılanların, malları savaş gerekliliği dışında yok edilen ya da el konularının uluslararası olmayan silahlı çatışmaların mağdurları olacağını belirtmektedir³⁰⁸.

Savaşta belirli kurallara uyulması ve bunlara aykırılık teşkil eden eylemlerin savaş suçu olduğu uzun yıllardan bu yana kabul edilmiştir. Bu sebeple, savaş suçları kavramı kural olarak savaş sırasında uyulması gereken kuralların çiğnenmesinin müeyyidesini ifade etmektedir. Savaş suçları teamül ve sözleşmelerle savaşın yürütülmesini düzenleyen uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden eylemlerden oluşmaktadır. Bunlar özellikle, işgal edilen ülkelerde sivil halkın öldürülmesi, kötü muameleye tabi tutulması veya zorla çalıştırılması, savaş esirlerinin öldürülmesi ya da kötü muameleye tabi tutulması, rehinelerin öldürülmesi, kamu ve özel kişilerin mallarının yağmalanması, gereksiz yere şehirlerin yakılıp yıkılması gibi eylemleri kapsamaktadır. Böylece dar anlamda savaş suçlarının, "silahlı bir çatışma sırasında asker veya sivil kişilerin savaş hukukunu ihlal eden eylemleri" şeklinde tanımlanması mümkün olmaktadır³⁰⁹.

Savaş suçlarının mağdurlarına gelince, uygulanan uluslararası hukukun kurallarının bu konuda zaman içinde birtakım değişiklikler gösterdiği gözlenmektedir. Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri

³⁰⁷ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Divanı, (Erişim), <http://savicibey55.wordpress.com/2007/04/12/uluslararasi-ceza-divani-roma-statusu/>, 4 Mayıs 2008.

³⁰⁸ Pazarıcı, **a.g.e., IV.Kitap**, s. 345.

³⁰⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.141.

Statülerinde mağdurların kimliklerine ilişkin doğrudan herhangi bir hüküm içermemekle birlikte, savaş suçlarının yalnızca İtilaf devletleri uyruğundaki ya da hizmetindeki kişiler olduğunun öngörülmesi nedeniyle, mağdurların üstü kapalı olarak itilaf devletlerinin uyruğu olmayacağı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim, öğreti de geleneksel olarak bu görüşü teyid etmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri de dar anlamında savaş suçlarını öngören ilgili maddelerinde bu suçların korunan kişilere karşı işlenemeyeceğini belirtmek suretiyle mağdurların suç faillerinin uyruğundan olmayan kişiler olduğunu üstü kapalı bir biçimde yinelemektedir. Böylece, geleneksel olarak dar anlamda savaş suçları mağdurları düşman devlet kuvvetleri mensubu yaralıları, hastaları, deniz kazazedeleri ile çatışan devletlerden birinin yetkisi altında bulunan ancak onun uyruğundan olmayan savaş tutsakları ve siviller olmaktadır³¹⁰.

Bu açıklamalardan da görüleceği üzere savaş suçları mağdurları ile soykırım suçunun mağdurlarının farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Soykırım suçu ancak milli, etnik, ırki, veya bir gruba karşı işlenebilmektedir. Savaş suçları bu gruplara karşı işlenebileceği gibi bunların dışındaki gruplara ve bireylerine karşı de işlenebilir.

Savaş suçlarının failleri de, soykırımı ve insanlığa karşı suç failleri için olduğu gibi, uluslararası hukukta sadece gerçek kişiler olabilir. Gerek düzenli kuvvetlere mensup savaşçılar ve gerekse düzensiz kuvvetlere mensup savaşçılar, gerek sivil ve gerekse asker kişiler, kısacası herkes savaş suçunun faili olabilmektedir. Burada failler, askeri, siyasal veya ekonomik durumları ne olursa olsun, savaşın yapılmasını doğrudan doğruya düzenleyen savaş yasaları ve teamülleri ile uygar uluslar tarafından kabul edilmiş kurallara aykırı düşen fiilleri işleyen kimselerdir. Söz konusu suçları işlemeyi azmettiren, teşvik eden, emir veren veya işbirliği yapan, hatta bu fiilin işlenmesini bildiği

³¹⁰ Pazarcı, a.g.e., IV.Kitap , s. 343.

veya bilebilecek durumda olduğu halde engel olmayan kimseler de savaş suçu faili olarak kabul edilebilecektir³¹¹.

2.Ermeni İddialarının Savaş Suçu Açısından Değerlendirilmesi

Konu Ermeni tehciri açısından değerlendirildiğinde ise; Birinci Dünya Savaşı sırasında yürürlükte olan 1907 tarihli La Haye Sözleşmeleri, kural olarak bir ülkenin savaş sırasında düşman devlet mensuplarına yönelik davranışlarını düzenlemek amacını taşıyordu. Söz konusu sözleşmelerin bir devletin kendi ülkesinde işlediği iddia edilen eylemler için uygulanması öngörülmemiştir³¹². Osmanlı Devleti tarafından göç sırasındaki önlemler ve devlet yetkililerinin Ermenilerin hayatını koruma konusunda göstermiş oldukları gayretler sebebiyle müttefik devletler tarafından 1919 Paris Barış Konferansı'nda kovuşturulacak ve cezalandırılacak suçlar dışında bırakılmıştır. Ermenilerin Osmanlı Devleti vatandaşı olması ve o dönemde soykırımı suçunun uluslar arası bir suç olarak düzenlenmemiş olması, yargılamaların Osmanlı Devletinin iç işi olması sonucunu doğurmuş ve Ermeni tehciri ile ilgili uluslararası bir mahkeme kurulmamıştır. Bu nedenle soykırımının I.Dünya savaşı yıllarında da devletler hukukuna aykırı kabul edildiği ve cezalandırıldığına ilişkin iddiası doğru olsa bile bu dönemde her türlü gücü elinde bulunduran galip devletler Ermeni olaylarını bu kategoride görmemişlerdir.

Sevr Barış Konferansı sırasında Yunanistan Dışişleri Bakanı, yeni bir insanlığa karşı suç ihdas edilerek, Ermeni katliamından dolayı Osmanlı yöneticilerinin yargılanmasını teklif etmişti. Ancak bu teklife zamanın Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, önceleri itiraz etmiştir. Daha sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşmasında, Osmanlı imparatorluğu söz konusu suçlarla ilgili olarak, yapılacak bir yargılamaya razı

³¹¹ Aslan, **a.g.e.**, s.169.

³¹² Aslan, **a.g.e.**, s.119.

edilmişti. Mahkemeyi oluşturmak yetkisi itilaf devletlerine bırakılmış ve İngiltere, Osmanlı başkentini işgal ettikten sonra, aralarında Osmanlı siyasi ve askeri liderleriyle önde gelen aydınların da bulunduğu 143 kişiyi Ermeni olaylarında savaş suçu işledikleri iddiası ile tutuklayarak Malta Adası'na tutuklu olarak götürmüşlerdir. Fakat zamanın İstanbul Hükümeti ve İngilizler, Malta'daki tutuklular hakkındaki suçlamaları kanıtlayacak delilleri mahkemeye sunamadıkları için, Malta'daki tutuklular kendilerine hiçbir suçlama yönetilmeden ve mahkemeye çıkartılmadan 1922 de serbest bırakılmıştır³¹³.

Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan Milli Mücadele Hükümeti ile Ermenistan ansında imzalanan 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması ile Ermeni halkın göç ettirilmesiyle ilgili olarak her hangi bir sorumluluk kabul edilmediği gibi, Ermeni sorununun siyasi ve hukuksal bakımdan ortadan kalktığı da açıkça belirtilmiştir. Dahası Osmanlı Devletinin hukuksal ve siyasi varlığına fiilen son veren Sevr Anlaşması, Yunanistan dışında hiçbir devlet tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş olması sebebiyle, Osmanlı Devleti bakımından da hukuken geçerli olamamıştır³¹⁴.

3. Soykırımı ve İnsanlığa Karşı Suç

İnsanlığa karşı suçlar, insanlık kadar eski olmasına rağmen, bu kavramın ortaya çıkışının tarihi çok eski değildir. Kavram olarak ilk kez Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından George Williams tarafından kullanılmıştır. George Williams 1890 yılında Kongo'ya yaptığı seyahat neticesinde Dışişlerine gönderdiği mektupta, Kral Leopold yönetiminin “insanlığa karşı suç” işlediği nitelendirmesini yapması ile ortaya çıkmıştır³¹⁵.

³¹³ Doğan, 1948 Soykırımının., s.299-300.

³¹⁴ Aslan, a.g.e., s.120.

³¹⁵ Çelik, a.g.m., s.38.

İnsanlığa karşı suçlar devletin insana yönelik geliştirdiği insanlık dışı eylemlerine atıf yapılarak belirtilen bir kavramdır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu bireylerin bu suçtan yargılanmaya başlanılmış, fakat II.Dünya Savaşı sonrasına kadar çok etkin olamamıştır. İnsanlığa karşı suç kavramı ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Türkiye'deki Ermenilerin katlettikleri iddiasıyla 28 Mayıs 1915'te yayınladıkları deklarasyonda yer almıştır³¹⁶. Bu deklarasyonda insanlığa karşı suçların savaş suçlarından ayrı olarak ele alınması gerektiğine ilişkin öneriler devletlerin itirazıyla karşılaşmıştır. Bu karşı çıkışın temel dayanağını, 1907 tarihli kara hukuk savaşı, hukuk ve teamüllerine ilişkin La Haye 4. Sözleşmesi oluşturmuştur. Bu Sözleşme, aynı zamanda, insanlığa karşı suç kavramının çıkış noktasını teşkil etmiştir³¹⁷. İnsanlığa karşı suçlar 1945'deki Nürnberg Mahkemesi Şartı'na kadar uluslararası bir belgede toplanamamıştır. Nürnberg Şartı'nda tanımlandığı haliyle insanlığa karşı suçlar, takip eden yıllarda BM Genel Kurulu tarafından uluslararası hukukun bir parçası olarak tanındı ve Eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin statüsü de dahil olmak üzere, daha sonraki uluslararası belgelerin kapsamına alındı. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 17 Temmuz 1998'de kabul edildiğinde insanlığa karşı suçlar ilk kez uluslararası bir anlaşmada tanımlanmış oldu³¹⁸.

Uluslararası suçları, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı suçlar teşkil etmektedir. İnsanlığa karşı suç, herhangi bir devletin egemenlik kudretini kötüye kullanarak bir kişiyi, kişiler topluluğunu yada toplumu, ırk, milliyet, din, yada düşünce dolayısıyla, insan olmakla sahip olunan, temel haklardan mahkum bırakmaktır. Adam öldürme , insanları yok etme köleleştirme, sürgün, gayri insani hareketler siyasi ırk ve dini sebeplerle yapılan zulümler, temel haklardan mahrum bırakma, şekillerini teşkil etmektedir. Kişinin yaşama hakkı vücut bütünlüğü ve sağlık hakkı kişi

³¹⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesi kapsamındaki suçlar ve Türkiye, (Erişim), http://www.avrupahukuku.com/2005_01_30_, 30 Nisan 2008.

³¹⁷ Azarkan, **a.g.m.** s.5.

³¹⁸ Uluslararası Af örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 4 - İnsanlığa Karşı Suçların Kovuşturulması (Erişim), www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifoisl405200201.shtml, 4 Mayıs 2008.

özgürlüğü, aile kurabilme hakkı, çalışma özgürlüğü, mesleğini ilerletebilme ve dini yada felsefi düşünceleri icra edebilme, insanlığa karşı suçun konusu olan temel hakları oluşturmaktır³¹⁹.

İnsanlığa karşı suçların ilk unsurunu, "insan haklarına" insanın temel hak ve özgürlüklerine, tecavüz teşkil etmektedir. Bu tecavüz, insanların "milliyetleri, ırkları, dinleri, düşünceleri" öngörülerek yerine getirilmektedir. Suçun icrasında, "devletin egemenliğinin kullanılması" ikinci unsur oluşturmaktadır. Gerçekten insan yığınlarının yaşama haklarına kadar varan temel haklarına tecavüz edilmesi, devletin üstün gücüne bağlı kuruluşlar tarafından, bu koşullardaki görevliler, yetkililer tarafından, yerine getirilmiştir. Bu suçun meydana gelebilmesi için savaş halinin varlığı zorunlu değildir. Suç savaş esnasında, yada savaş dışında meydana gelebilir³²⁰.

İnsanlığa karşı suç ile soykırımı eş anlamda olup olmadıkları üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Erem'in düşüncesine göre, insanlığa karşı suç, soykırımı göre daha geniş bir kapsama sahip bulunmaktadır. BM Soykırımın Önlemesi Ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin tanımı bu düşünceye hak verdirecek bir nitelik taşımaktadır. Buna karşılık, Planzer, Gürelli ve Tosun ; dini, ahlaki, fiziki, biyolojik, kültürel, iktisadi ve siyasi alanlarda soykırımın olabileceği, her adi suçun bu suçu işlemek için vasıta olarak kullanabileceğini belirtirken, soykırımı kavramının kapsamını genişletmekle adeta insanlığa aykırı suçla eş anlamda kabul etmektedirler. Bayraktar'a göre de her iki kavramda kişinin yada topluluğun , ırk, din, milliyet, düşünce nedeniyle varlığını sürdürmeye hakkı olmasını, hoş görülmesini ve buna bağlı fiillere tabi tutulmasını ifade etmektedir ve bu yönden iki kavram aynı anlama sahip bulunmaktadır³²¹. Çaycı'ya göre soykırımı suçu , insanlığa karşı suçun daha hafif ve özel bir şekli olarak kabul edilmektedir³²². Aktan ise soykırımı suçunu , insanlığa karşı suçların mezalim

³¹⁹Köksal Bayraktar, **Siyasal Suç**, İstanbul Fakülteler Matbaası,1982, s. 150.

³²⁰ Bayraktar, **a.g.e.**, s. 150.

³²¹ Bayraktar, **a.g.e.**, s. 152.

³²² Çaycı, **a.g.m.**, s.22.

kategorisi içinden çıkmakla birlikte onlardan ayrıldığını ve suçlar hiyerarşisi içerisinde en yüksek veya en aşağı yeri aldığını söylemektedir³²³.

İnsanlığa karşı suç kavramı, ilk olarak Nürnberg Mahkemesi'nin statüsünde tanımlanmıştır. Sivil halkın öldürülmesi, imhası, köle yapılması veya bunlara karşı insanlık dışı diğer eylemlerin işlenmesi, insanlığa karşı işlenmiş suç sayılmıştır. Bunlar da devletler hukuku kapsamındaki suçlardır³²⁴. Günümüzde , sınır dışı etme, öldürme veya siyasi, ırkla ilgili yahut dinsel nedenlerle zulüm, filleri insanlığa karşı suç sayılmaktadır. İnsanlığa karşı suç kavramı , 17 Temmuz 1998 tarihli UCM Roma Statüsünün 7/1- h maddesi hükmü ile de suç sayılmaktadır³²⁵.

UCM Roma statüsünün 7. maddesinde İnsanlığa karşı suçlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir¹¹⁷. Bu suçlar, sıradan suçlardan Roma Statüsünün sahip olduğu yargılama yetkisinden dolayı üç biçimde ayrılır³²⁶:

Birincisi, cinayet gibi suç oluşturan eylemler "geniş ölçekli ve sistematik bir saldırının parçası olarak işlenmiş" olmak zorundadır. Bununla birlikte, buradaki saldırı kelimesi askeri bir saldırı anlamına gelmez ve sınır dışı etmek ve zorla yerinden etmek gibi kanunları ve idari önlemleri kapsayabilir.

İkincisi, eylemler "sivil bir nüfusa karşı yöneltmek" zorundadır. İnsanlığa karşı suç düzeyine yükselmeyen tek başına, izole, ayrı ya da rasgele eylemler bu sıfatla kovuşturulamaz. Sivil nüfusun arasında çok az sayıdaki bir askerin varlığı, onları sivil karakterlerinden mahrum etmek için yeterli değildir.

Üçüncüsü, eylemler "bir Devlet ya da organizasyonla ilgili politikaya" uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş olmak zorundadır. Bu yüzden, suçlar

³²³ Aktan, **a.g.m.**, s.20.

³²⁴ Azarkan, **a.g.m.** s.5.

³²⁵ Çaycı, **a.g.m.**, s.22.

³²⁶ Uluslararası Af örgülü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 4 - İnsanlığa Karşı Suçların Kovuşturulması (Erişim), www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifoisl405200201.shtml, 5 Mayıs 2008.

devlet görevlileri ya da kişilerin teşvik ettiği eylemler yoluyla ya da onların ittifakı veya rızasıyla işlenebilir, örneğin ölüm mangaları gibi. İnsanlığa karşı suçlar, aynı zamanda hükümetle hiçbir bağlantısı bulunmayan, asi gruplar gibi organizasyonların politikalarına uygun olarak işlenebilir.

Nürnberg Mahkemesi Statüsü , insanlığa karşı suç eylemlerinin ancak savaş halinde işlenebileceği noktasında hareket etmiştir, öte yandan mahkeme, Yahudilere karşı eylemlerden dolayı Alman sanıklar hakkında soykırımı değil , insanlığa karşı suçlardan dolayı hüküm tesis etmiştir. Günümüzde ise insanlığa karşı suç eylemlerinin barışta da, savaşta da, işlenebileceği kabul edilmektedir³²⁷.

Nürnberg İlkelerinde tanımlanan insanlığa karşı suçların "sivil halklara karşı siyasi, ırki ve dini nedenlerle" işlenmesi öngörülüyordu . Birleşmiş Milletlerin 96(1) sayılı kararında ise soykırımın "dini, ırki, siyasi ve diğer herhangi bir nedenle" işlenebileceği kaydediliyordu . Bu haliyle soykırımın saiki insanlığa karşı suçun saikinden bile geniş tutulmuştu. Bir başka ifadeyle, bir grupta mevcut dini veya siyasi ya da akla gelebilecek herhangi bir ihtilaf nedeniyle (saik) çıkabilecek bir silahlı mücadelede önemli sayıda sivilin öldürülmesi hem soykırımı hem insanlığa karşı suç olabiliyordu.

Soykırımı suçunda özel kast önemli bir unsurdur. Buradaki özel kast , ulusal etnik, ırksal veya dinsel bir gurubu salt bu nedenle tamamen veya kısmen yok etme niyetini ifade eder. Soykırımı suçunun aksine , insanlığa karşı suçta genel suç kastından başka bir de özel kast gerekmektedir³²⁸.

³²⁷ Çaycı, **a.g.m.**, s.22.

³²⁸ Çaycı, **a.g.m.**, s.23.

4.Ermeni İddialarının İnsanlığa Karşı Suç Açısından Değerlendirilmesi

Yukarıda açıklandığı gibi insanlığa karşı suçu oluşturan fiillerin, bir topluluğa karşı yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olması da gerekmektedir. Tehcir veya diğer zorla nakillerin, yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak gerçekleştirilmesinin yanı sıra, uluslararası hukukun izin verdiği askeri gereklilik gibi sebeplerin dışındaki nedenlerle yapılmış olması gerekmektedir.

Ermenilere karşı Osmanlı güvenlik güçleri bir saldırıda bulunmamışlardır. Bir başka ifadeyle, Ermeniler saldırı teşkil eden fiillere birlikte ve yoğun bir şekilde maruz kalmamışlardır. Ermenilerin çeşitli nedenlerle, grup olarak kimliklerini hedef alan bir zulüm ise hiç söz konusu olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı başlayınca ve doğu cephesinde tehlikeli bir durum ortaya çıkıncaya kadar, Ermeniler temel haklardan diğer herkes gibi yararlanmaya devam ettikleri gibi, tehciye kadar da bu haklardan yoksun bırakılmaları söz konusu olmamıştır. Tehcir sırasında dahi temel haklara olabildiğince riayet edilmiştir. Yaygın ve sistematik saldırıların mevcut olmadığı bir ortamda grup mensupları arasında meydana gelen ölümler, böyle bir saldırının bulunduğunu göstermemektedir. Çetelerin kendilerine katılmayan ve tehcir edilen Ermenilere yönelik saldırıları tamamen bir "kıtal" ve asayiş olayı şeklinde kabul edilmek durumundadır. Kaldı ki, karşılıklı öldürmelerin söz konusu olduğu durumlarda taraflardan birisinin soykırıma tabi tutulduğunu söylemek mümkün değildir.

Tehcir, Ermenilere yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak yapılmamıştır. Üstelik tehcirin kendisi de böyle bir saldırı niteliğini taşımamıştır. Bu gerçek, Ermeni tehcirinin insanlığa karşı suç olmadığını açıkça göstermektedir.

Ayrıca insanlığa karşı suç olgusu I. Dünya Savaşı yıllarında devletler tarafından kabul edilmemiştir. I.Dünya Savaşı sonrası savaş suçlarını araştırmak amacıyla kurulan komisyonca ifade edilen insanlığa karşı suç kavramının ABD tarafından açıkça reddetmiştir. Hazırlanan bu rapora karşı ABD tarafından öne sürülen bir muhalefet şerhinde öne sürdüğü gerekçe "insanlık yasaları" teriminin insandan insana değişken olduğu, bu nedenle mahkemelerin de değişmez bir insanlık yasası terimini objektif olarak ortaya koyamayacakları ifade edilmekteydi. Böylece ABD insanlığa karşı suçlar hakkında yargılama yapacak bir mahkemenin kurulmasını engellemiştir Bir teamülün varlığından söz edebilmek için itirazsız ve sürekli bir uygulama gerekir. I. Dünya Savaşı yıllarında devletler hukuku ailesinde insanlığa karşı suç işlenmesi kavramı hakkında böyle bir uzlaşmanın mevcut olmadığı ortaya çıkmaktadır³²⁹. Bu durumda o tarihlerde böyle bir suçun teamül olarak ta cezalandırılabilir bir eylem olarak kabul edilmediğini doğrulamaktadır. Yukarıda yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde insanlığa karşı suç eylemi ancak II. Dünyü Savaşı yıllarında ve devamında devletlerin üzerlerinde uzlaştıkları bir hukuk normu haline gelmiştir.

IV.ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİ:

A. I,Dünya Savaşına Kadar Olan Dönemdeki Gelişmeler

Uluslararası Ceza Mahkemeleri tarihi incelendiğinde bu mahkemelerin kuruluş fikrinin sanıldığıının aksine XX. yüzyılın çok öncelerine gittiği görülmektedir. Bu anlamda uluslararası karakterdeki ilk yargılama 1474 yılında Breisach, Almanya'da gerçekleşmiştir. İmparatorluğa mensup olan her devletten bir yargıcın katılmasıyla Kutsal Roma İmparatorluğunun kurduğu bu yirmi yedi yargıçlı mahkemede sanık Peter Von Hagenbach,

³²⁹ Doğan, 1948 Soykırımının., s.303.

Tanrı'nın kanunlarına ve günümüzde savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlarla eşdeğer olan insanlığın kanunlarına karşı gelmekten suçlu bulunmuş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır³³⁰. Ayrıca 1872 yılında, 1864 Cenevre Sözleşmesi'ni ihlâl edenlerin yargılanması için bir mahkeme kurulması teklif edilmiş, ancak, bu düşünce uygulamaya geçirilememiştir³³¹.

B.I. Dünya Savaşı Sonrası Olan Gelişmeler

I. Dünya Savaşı sonrasında uluslar arası bir ceza mahkemesi kurma konusunda ilk girişim, İngiltere'nin Alman Kralı II. Wilhelm'i savaşa yol açmakla suçlamasıdır. Bu fikri İngiliz Bakan Lord Curzon, 20 Kasım 1918'de bir savaş kabinesi toplantısı sırasında ifade etmiştir. Bu toplantıda İngiliz bakan Alman liderlerinin böyle bir mahkemede yargılanmalarını gerektiğini söylemiştir³³². Savaş sonrası imzalanan Versailles Antlaşması'nda, eski Alman İmparatoru II. Wilhelm için ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan beş yargıçtan kurulu bir mahkeme öngörülmüştü, diğer savaş suçluları ise askeri mahkemelerde yargılanacaktı. Antlaşma'nın 227. maddesi, özel bir uluslar arası ceza mahkemesi kurulmasını ve II. Wilhelm'in bu mahkemede yargılanmasını öngörmektedir. 227. madde aynen, şu şekildedir³³³. "Müttefik ve müşarik devletler eski Alman İmparatoru II. Wilhelm Hohenzollern'i milletlerarası ahlaka ve antlaşmaların mukaddes otoritesine (ağır tecavüzden) dolayı alenen itham ederler, sanığa temel müdafaa garantileri tanınarak onu muhakeme etmek için özel bir mahkeme kurulacaktır." Hollanda itilaf devletlerinin iade talebin "devlet başkanlarının sorumsuz oldukları ve uluslar arası ahlaka ve antlaşmaların kutsallığına

³³⁰ Timuçin Köprülü , "Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardımlaşma", (Erişim), www.adalet.org/bekran.php?idno=228&id=1409, 5 Mayıs 2008. ; Tezcan, **a.g.e.**, s. 272

³³¹ Elif Uzun, "Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü", (Erişim), http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-2/sos_bil.2.pdf, 31 Ağustos 2008.

³³² Doğan, **Devletler.**, s.330.

³³³ Odman, **a.g.m.**, s. 133.

yönelik bir suç olmadığı" gerekçesiyle reddedince bir ceza yargılaması gerçekleştirilememiştir³³⁴.

Sevr Barış Antlaşmasında ise, savaş yasalarına ve yapılageliş kurallarına aykırı eylemlerde bulunmakla suçlanan kişilerin askeri mahkemelerde yargılanması, "1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen toplu öldürmelerden sorumlu olan kişilerin" ise, bunları yargılamak üzere kurulacak bir mahkemeye çıkarılması öngörülmüyordu ve mahkemenin Milletler Cemiyeti tarafından kurulması bekleniyordu³³⁵. Ancak sonradan Kurtuluş Savaşı'nın beklenmedik şekilde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin doğumuna neden olması sonucu, Müttefikler fikirlerini değiştirmek zorunda kalmışlar ve Sevr hükümleri hiç bir şekilde uygulanmamıştır³³⁶.

Bunlara karşılık, gerek Almanya, gerekse Osmanlılar, kendi vatandaşlarını kendi mahkemelerinde yargılamışlardır. Almanya'da Leipzig Mahkemesi, Müttefiklerin verdiği ilk kırk beş kişilik listeden sadece on iki sanığı yargılayıp ve bunlardan altısını mahkum etmiştir. İstanbul'da 1919'da Divan-ı Harb-i Örfide başlayan yargılamalar hakkında ise daha sağlıklı veriler aktarmak mümkün değildir. Ama en azından, Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in Şubat 1919 başında başlayan davada, Yozgat ve çevresindeki Ermeni tehcirinden suçlu bulunarak 10 Nisan'da idam edildiği konusunda tartışma bulunmamaktadır³³⁷.

1926 yılında Uluslararası Ceza Hukuku Derneği, Uluslararası Hukuk Derneği ve Parlamentolar Birliği, birlikte kalıcı nitelikte uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması için önemli ve etkili bir biçimde girişimde bulundu.

³³⁴ Doğan, **Devletler.**, s.330.

³³⁵ Tezcan, **a.g.e.**, s. 273

³³⁶ Odman, **a.g.m.**, s. 134.

³³⁷ Alpkaya, **a.g.e.**, s.2.

Fakat, bu çabalar bir sonuç vermedi. Zira, Dünya öyle parçalanmıştı ki, bu nedenle böyle bir uluslararası kuruluşun oluşturulmasına henüz hazır değildi. 1927 yılında Milletler Cemiyeti'nin Romanya Delegatesi ve Uluslararası Ceza Hukuku Derneği Başkanı Vespasian Pella, Terörizm ile ilgili Konvansiyonun yürürlüğe konulması için özel bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması gerektiği ilkesini ortaya attı. Milletler Cemiyeti üyeleri, terörizm ile savaşı kökünden söküp atmak konusunda oldukça arzuluydular. Fakat, üyelere çok azı kolektif girişimde bulunmak istiyorlardı. Bu nedenle, üyelerin arasında uyuşmazlık çıktı ve sadece Hindistan, bu belgeyi onayladı. Böylece, sürekli ve kalıcı nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması girişimleri yine sonuçsuz kalmış oldu³³⁸.

İki dünya savaşı arasındaki yirmi yıllık dönemde (1919-1939), Milletler Cemiyeti tarafından cezai konularda yetkili olacak uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde, özellikle hemen savaş sonrası yıllardan başlayarak yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, konu daha sonra bir başka olay sebebiyle tekrar gündeme gelmiştir. Bu olay, 1934 yılında yapılan suikast sonucu Fransa'ya resmi ziyarette bulunan Yugoslavya Kralı I. İskender (I. Alexandre) ile Fransız Dışişleri Bakanının ölümüdür. Bu olay nedeniyle Fransa'nın gayretleriyle 16 Kasım 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ile bu anlaşmanın eki durumundaki Uluslararası Tedhiş Suçlarını Cezalandırmakla Görevli Uluslararası Ceza Divanı Kurulmasına Dair Antlaşma kabul edilmiştir. Bu iki sözleşmenin yapılmasını izleyen aylarda, cesaretle sağlanan bir yenilik olarak nitelendirilen ve Uluslararası Ceza Hukukuna yeni ufuklar açacağı ifade edilen bu mahkemenin, bir daimi uluslararası ceza divanı kurulması yönünde o güne kadar gösterilen sürekli gayretlerin bir sonucu olduğu vurgulanmış ise de, araya giren savaş nedeniyle gerekli ilgiyi toplayamamış, sadece Hindistan'ın onayladığı bu

³³⁸ Odman, **a.g.m.**, s. 136.

sözleşmeler adeta ölü birer metin olarak uzunca bir süre unutulmaya terk edilmiştir³³⁹.

Bununla birlikte, bu dönemde, hayata geçirilemeyen bu sözleşmeler yanında, insancıl hukukun ihlalini yasaklama yönünde birçok olumlu adımlar atılmıştır. Bunlar arasında özellikle : Saldırı savaşının uluslararası dayanışmayı ihlal ettiğini vurgulayan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 1924'tarihli Cenevre Protokolü, Saldırı savaşının uluslararası bir suç olması sonucu uluslararası uyuşmazlıkları çözmede hiçbir zaman kullanılmayacağına ilişkin Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun 24.9.1927 tarihli kararı, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için savaş açmayı yasaklayan ve sözleşen tarafların karşılıklı ilişkilerinde ulusal politika aracı olarak savaştan vazgeçmeyi içeren 27.8.1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı (veya diğer ismiyle Paris Paktı), sayılabilir³⁴⁰.

C.II. Dünya Savaşı Sonrası Olan Gelişmeler(Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri)

Bu konudaki öncü uygulamanın Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri olarak anılan II. Dünya Savaşı sonrası yargılamalarıyla atıldığını görüyoruz. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, A.B.D. önderliğinde müttefikler bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması için çalışmalarda bulundular. 02.05.1945 tarihinde, Başkan Truman bir basın toplantısı düzenleyerek, Yüksek Mahkeme yargıçlarından Robert H.Jackson'ı savaş suçluları ile ilgili davayı hazırlamakla görevlendirdiğini açıkladı. Yargıç başkanlığındaki komisyonun çalışmaları 08.08.1945 tarihinde A.B.D., İngiltere, Fransa ve S.S.C.B. arasında Londra Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu antlaşmaya göre, Nürnberg'de bir Uluslararası Askeri Mahkeme 'nin kuruluşu

³³⁹ Tezcan, **a.g.e.**, s. 273.

³⁴⁰ Tezcan, **a.g.e.**, s. 273.

karara bağlandı. Bu antlaşma daha sonra ondokuz devlet tarafından kabul edilmiştir³⁴¹.

Londra Antlaşmasına ek Uluslararası Askeri Mahkeme Statüsü ile, Mahkeme barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar olarak üç uluslararası suçu yargılamaya yetkili kılınmıştır. Bunların, yapılageliş kuralı niteliğini kazanmış kuralların ihlallerinden oluştuğu kabul edilmiş ve yargılamalar bu temelde yapılmıştır. Mahkeme, 23 kişiyi yargılamış, bunlardan 19'unu suçlu bulmuş ve idam da dahil çeşitli cezalara çarptırmıştır. Mahkeme ayrıca, altı grup ve örgütü yargılamış ve bunlardan üçünü (Gestapo, SS ve Nazi partisinin yönetim kurulları) suç örgütü olarak ilan etmiştir. BM Genel Kurulu da, daha sonra Nürnberg İlkelerini uluslararası hukuk ilkeleri olarak doğrulamıştır³⁴².

Bu mahkemenin kuruluşunu takiben, Pasifik Savaş Alanı ile ilgili olarak Müttefik Devletler Başkomutanı sıfatıyla ve kendi yetkilerine dayanarak, General Douglas MacArthur, 19.01.1946 tarihli bir kararnameyle Tokyo Uluslararası Uzak-Doğu Askeri Mahkemesi 'ni kurmuştur. Bu mahkemenin görev alanı Pasifik Okyanusu ve çevresinden oluşan “Pasifik Savaş Alanı”dır³⁴³.

Galiplerin mahkemesi olan bu iki mahkeme yine de ilk uluslararası mahkemelerdir ve özellikle Nürnberg Askeri Mahkemesi, önemli bir miras bırakmıştır. Nürnberg’de yargılanan suçlar barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardır. Nürnberg sayesinde daha önce normatif düzeyde tanımlanmış ve yasaklanmış bu eylemlerin uluslararası düzeyde bireysel cezai sorumluluk konusu olduğu geri dönülmez biçimde teyit edildi. Ayrıca bu mahkemelerin, uluslararası ceza yargılama usulü bakımından da

³⁴¹ Uzun, **a.g.m.**, s.26.

³⁴² Alpkaya, **a.g.e.**, s.5.

³⁴³ Uzun, **a.g.m.**, s.26.

önemli katkıları olmuştur³⁴⁴. Her iki mahkeme de amaç itibariyle birbirine benzese de, Tokyo'daki mahkemenin uluslararası hukuk ilkelerini uygulamaktan çok askeri mahkeme sıkıyönetim mahkemesi niteliği ağır basan bir kurum olduğu söylenebilir³⁴⁵.

A.Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi

25 Ocak 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilân etmelerinin ardından, Yugoslavya topraklarında, Avrupa tarihinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gördüğü en kanlı olaylar meydana gelmiştir. Olaylar sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı yüz binlerle, mültecilerin sayısı ise milyonlarla ifade edilmektedir. Kamplarda toplanan insanlar yiyeceksiz ve ilaçsız bırakılmış, pek çok yerde sistematik bir şekilde kadınlara tecavüz edilmiştir. Yugoslavya'daki vahşetin medya aracılığıyla tüm dünyaya duyurulması, milletlerarası toplumun tepkisini çekmiştir³⁴⁶.

BM'nin olayları kınamasıyla başlattığı süreç, Güvenlik Konseyinin 25 Mayıs 1993 tarihli 827 Sayılı Karar ile, BM Şartı'nın VII. Bölümüne dayanılarak, Milletlerarası Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Mahkemenin statüsü 14.12.1995 tarihli Dayton Antlaşması ile de tanınmıştır. Bu antlaşmayı takiben Bosna ve Hırvatistan bu mahkemenin yetkisini tanıyan ve suçluların takibine ilişkin birer yasal düzenleme yapmışlardır³⁴⁷.

³⁴⁴Uluslar arası Ceza Yargılamaları, (Erişim), <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/alpkaya/diyarbakir.htm> , 5 Nisan 2008.

³⁴⁵ Günel Kursun, "Uluslar arası ceza mahkemesi hayal ve ötesi", (Erişim), http://www.rightsagenda.org/makale/2005_uluslararası_ceza_mahkemesi.htm, 5 Nisan, 2008.

³⁴⁶ Uzun, **a.g.m.**, s.30.

³⁴⁷ Doğan, **Devletler.**, s.338.

Güvenlik Konseyinin 827 (1993) sayılı kararı, Eski Yugoslavya'da işlenen ağır uluslararası insani hukuk ihlallerinden sorumlu kişilerin kovuşturulması için bir uluslararası mahkeme kurulmasını öngören 808 (1993) sayılı kararın uygulanmasından ibarettir. Nitekim, Genel Sekreter, raporunda, Uluslararası Mahkemenin yetkisinin, 808 (1993) sayılı kararın 1. maddesinde verilen görevden türediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, 808 (1993) sayılı karar, sadece bir uluslararası mahkeme kurulmasını öngörüyordu. Mahkemenin kuruluş yöntemi, yargı yetkisinin kapsamı ve diğer özellikleri konusunda suskundu. Bu nedenle, Uluslararası Mahkemenin kurucu belgesi, 827 (1993) sayılı karardır³⁴⁸.

827 Sayılı Karar'ın eki olarak kabul edilen Eski Yugoslavya Milletlerarası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne göre, 1991'den itibaren eski Yugoslavya topraklarında işlenen mahkemenin kovuşturacağı suçlar, dört gruptan oluşmaktadır. Bunlar, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlâli; savaşta uyulması gerekli kuralların ihlâli; soykırımı ve insanlığa karşı suçlardır. Bu suçları kovuşturma yetkisi ve bireysel cezai sorumluluk, Nürnberg Mahkemesi ile yerleşmiş ilkelere dayanmaktadır³⁴⁹.

Statü, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlâli suçunu tanımlarken, önemli bir gelişmeye imza atarak, bu hükümlerin iç çatışmalarda da uygulanabileceğini söylemiştir. Nürnberg'de ise sanıklar, ancak Almanya'nın savaşa girmesinden sonra, yani milletlerarası çatışma durumunda suçlanmışlardır³⁵⁰.

Statü'ye Nürnberg'in mirası olarak giren insanlığa karşı suçların kapsamında da bir genişleme olmuştur. Bosna Hersek'teki Müslüman kadınların maruz kaldığı sistemli tecavüzlerin cezalandırılması için, tecavüz eylemi ve 1984 İşkence ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı

³⁴⁸ Alpkaya, **a.g.e.**, s.28.

³⁴⁹ Alpkaya, **a.g.e.**, s.114.

³⁵⁰ Alpkaya, **a.g.e.**, s.122.

Davranışı, ya da Cezaya Karşı Sözleşme'ye dayanan işkence, suç kapsamına dahil edilmiştir. Bunlara ek olarak, md. 5'le, Nürnberg'de olduğu şekliyle, bu eylemlerin mahkemenin yetkisindeki bir başka suçu işlemek için veya başka bir suçla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi durumunda suç kabul edilmesinden de vazgeçilmiştir³⁵¹.

Mahkeme, sadece gerçek kişilerin ceza sorumluluğundan bahsederek, örgüt veya kurumların cezalandırılmaması ve cezaların hapis cezası ile sınırlı olduğunun kabul etmiştir.

Yugoslavya Mahkemesi başlangıçta etkisizdir. Kurulan bu mahkemede, eski Yugoslavya'da meydana gelen olaylardan dolayı haklarında dava açılan, 12.07.1996 tarihinde haklarında tutuklama kararı çıkarılan, o tarihlerde Pale'deki Bosna-Sırp Yönetimi Başkanı Radovan Karadziç ile Bosna-Sırp Yönetimi Silahlı Kuvvetler Komutanı Radko Mladiç'in tutuklanmaları ve yargılanmaları, ancak Yugoslavya'daki iktidarın değişmesinden ve yeni iktidarın haklarında iddialar bulunan bu kişileri iadeyi kabul etmesinden sonra gerçekleşebilmiştir³⁵². Başka nedenleri de olsa, kurulan bu mahkemenin bazı noktalarda işlevsizliğinin ana nedeni, bütün BM üyesi ülkelerin imzaladığı bir antlaşmaya dayanmayıp BM Güvenlik Konseyi'nin tavsiye niteliğindeki kararlarına dayalı olarak kurulmasıdır. Gerçekten de, "yetkisini kabul ve verdiği kararı icra ettirmek imkanından yoksun bulunan bir organın gerçek anlamda bir mahkeme olarak fonksiyonunu yapabilmesi pek güç olur." Bu sorun, daha sonra uluslararası baskı gibi siyasi birtakım yaptırımlarla mahkemenin icrai kararları desteklenerek aşılabılmıştır³⁵³.

Mahkeme, Eski Yugoslavya ülkesinin yerlisi sanıklar arasında ayırım gözetmemiştir, Sırp kadar Hırvatlar ve Müslümanlar da kovuşturulmuştur;

³⁵¹ Alpkaya, **a.g.e.**, s.126.

³⁵² Kurşun, **a.g.m.**

³⁵³ Odman, **a.g.m.**, s. 133.

kovuşturmalar başlangıçta alt düzeydeki sanıklara ilişkindir, giderek generaller ve nihayet Miloseviç yargı önüne çıkmıştır. Ancak Miloşeviç, 11 Mart 2006'da savaş suçlarından yargılandığı sırada, hüküm giymeden ölmüştür³⁵⁴. Bosna savaşı sırasında Müslüman ve Hırvatlara yönelik katliamların baş sorumlularından Bosnalı Sırp lider Radovan Karadžić, Temmuz 2008'de yakalanarak uluslararası savaş suçları mahkemesine teslim edilmiş ve yargılanmasına başlanmıştır. Ama bu mahkemenin (daha doğrusu Savcının) eski Yugoslavya ülkesinde islenen bütün suçları kovuşturduğunu söylemek mümkün değildir. Srebrenica basta olmak üzere, çeşitli katliamlarda BM görevlilerinin rolü ve NATO müdahalesi sırasında yapılanlar dava konusu olmamıştır, dolayısıyla uluslararası ceza adaletini sağlama bakımından başarılı olduğunu söylemek zordur.

B.Ruanda Savaş Suçları Mahkemesi

Ruanda'daki Tutsi ve Hutu kabileleri 20. yüzyılın başlarına kadar birlikte yaşamışlardır. Ancak Ruanda'nın Belçika hakimiyetine girmesinden sonra bu iki kabile arasındaki problemler artmaya başlamıştır. Özellikle Fransa'nın da sömürgeci politikalarının etkisiyle bu iki kabile arasındaki problemler çatışmaya dönmüştür. Bundan dolayı Fransa BM nezdinde Ruanda'da bir ad hoc mahkeme kurulmasını sonuna kadar engellemeye çalışmıştır³⁵⁵. Ruanda soykırımı, 1994 yılında, yaklaşık yüz gün içinde, 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu'nun, esiri uç Hutular tarafından öldürülmesi olayıdır. Katliam, Tutsi destekli isyancı, Ruanda Vatansever Cephesi lideri Paul Kégame'ye bağlı güçlerce, Hutu ağırlıklı hükümetin düşürülmesi ile son buldu³⁵⁶.

1 Temmuz 1994'te, Güvenlik Konseyi'nin görevlendirdiği uzmanların, Ruanda'da sistematik bir soykırımla birlikte insancıl hukukun ağır bir şekilde

³⁵⁴ (Erişim), <http://www.ntvmsnbc.com/news/364802.asp>, 31 Ağustos 2008.

³⁵⁵ Doğan, **Devletler.**, s.340.

³⁵⁶ Ruanda Soykırımı, , (Erişim), http://tr.wikipedia.org/wiki/Ruanda_Soykırımı 5 Nisan 2008.

ihlâl edildiğini rapor etmeleri sonucunda, 16 Kasım 1994 tarihli 955 Sayılı Karar ile Ruanda Milletlerarası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Mahkemenin kurulmasının yasal dayanağı, Yugoslavya Mahkemesi'nde olduğu gibi, BM Şartı'nın VII. Bölümü olmuştur³⁵⁷.

Ruanda Milletlerarası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi, Eski Yugoslavya Milletlerarası Ceza Mahkemesi gibi, faillerin suç işleme tarihi, suçun işlendiği yer ve işlenen suçun tipi bakımlarından sınırlanmıştır³⁵⁸. Bu durum Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinde görülmeyen bir özelliktir³⁵⁹. 955 Sayılı Karara Ek Statü'nün 1. maddesine göre, mahkemenin yargı yetkisinin kapsamı, 1 Ocak 1994 ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında işlenen suçlarla sınırlanmıştır. Ancak, yeni kurulan Ruanda hükümeti bu sınırlamaya karşı çıkarak, 1990'dan itibaren işlenmiş suçların da yargı yetkisi kapsamına alınması gerektiğini belirtmiştir. Eski Yugoslavya Milletlerarası Ceza Mahkemesi'nden farklı olarak, mahkemenin, komşu devletlerdeki ihlâllerden sorumlu Ruanda vatandaşlarını yargılaması öngörülerek, insancıl hukukun milletlerarası olmayan çatışmalarda uygulanabilmesine yeni bir boyut kazandırılmıştır³⁶⁰.

İç çatışmalarda uygulanacak milletlerarası insancıl hukuku uygulamaya yetkili olan Ruanda Milletlerarası Ceza Mahkemesi'nin yetkisi, Soykırım Sözleşmesi'nin, Nürnberg Şartı ve Cenevre Sözleşmesi ile Ek Protokol II'nin Ortak 3. maddesinin tanımladığı şekliyle insanlığa karşı suçları kapsamaktadır. Statü md. 3 ile, insanlığa karşı suçların, Nürnberg'den farklı olarak, Ruanda'daki iç çatışmaya uygulanması ile milletlerarası insancıl hukukun alanı genişletilmiş olmaktadır.

Mahkemenin karara bağladığı en çarpıcı dava, Ruanda eski Başbakanı Jean Kambanda davasıdır. Mahkemede 1 Mayıs 1998'de yapılan

³⁵⁷ Cemil Çelik, “Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi”, KHUKA, Mart 2006, s.30.

³⁵⁸ Çelik, **a.g.m.**, s.30.

³⁵⁹ Doğan, **Devletler.**, s.340.

³⁶⁰ Uzun, **a.g.m.**, s.31.

yüzleştirmede, Kambanda soykırımı suçlusu olduğunu kabul etmiştir. Böylece tarihte ilk kez, bir suçlu soykırımı suçunu itiraf etmiştir. Kambanda, Mahkemenin 1. Dairesi tarafından 4 Eylül 1998’de ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu da ilk kez, bir kişinin soykırımı suçu nedeniyle cezaya çarptırılması anlamına geliyordu³⁶¹. Akayesu Davası ise eski bir belediye başkanı olan Jean-Pierre Akayesu, 2 Eylül 1998 de Tutsilere karşı soykırımı, tecavüz, işkence ve insanlık dışı eylemleri nedeniyle, yine Mahkemenin 1. Dairesi tarafından ömür boyu hapse mahkum edilmiştir³⁶².

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargılama süreci halen devam etmektedir. 13 Aralık 2005 tarihi itibarıyla karar bağlanan dava sayısı 27 olmuştur. Yargılamaların tümünün 2010 yılında bitirilmesi planlanmaktadır³⁶³.

C. 1998 Roma Uluslar arası Ceza Mahkemesi Statüsü

BM çatısı altında bir uluslararası ceza mahkemesi kurmaya dönük sözleşme¹⁵ Haziran 1998 – 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında, Birleşmiş Milletler öncülüğünde toplanan konferansın sonucunda, adına kısaca “Roma Statüsü” denen bir metin üzerinde, 120 devletin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 21 devletin de çekimser oyu ile kabul imzalanmıştır. Metin 18 Temmuz 1998 tarihinde tüm devletlerin imzasına açılmış ve Temmuz 2001 tarihi itibarıyla Statünün yürürlüğe girmesi için gerekli 60 devletçe onay tamamlanmıştır. Bunun üzerine Mahkeme yargıçları atanarak 11.3.2003 tarihinde işlemeye başlamıştır. UCM merkezi Hollanda’nın Lahey şehridir (m.3). Roma Statüsünü Türkiye’nin de dahil olduğu ABD gibi bazı devletler henüz onaylamamışlardır³⁶⁴.

³⁶¹ Aksar, **a.g.m.**

³⁶² Çelik, **a.g.m.**, s.40.

³⁶³ Çelik, **a.g.m.**, s.42.

³⁶⁴ Doğan, **Devletler.**, s.341.

Roma Statüsü'nün 5nci maddesi, Mahkeme'nin soykırımı suçunu, insanlığa karşı suçu, savaş suçunu ve saldırı suçunu yargılama yetkisine sahip bulunduğu belirtilmiştir. Bu suçlardan biri veya daha fazlasının işlendiğinin tespiti halinde, mahkeme yargılama hakkını haizdir. Statüsü'nün 3 ncü maddesinde de belirtildiği üzere, mahkemenin yeri Hollanda'nın La Haye şehridir. Mahkeme, 18 yaşından küçük failler üzerinde yargılama yapamaz. Mahkemenin finansal kaynağı ise Birleşmiş Milletler bütçesinden sağlanacaktır. Antlaşmada ayrıca istinaf işleminin şekli de belirtilmiştir ³⁶⁵. Mahkeme' nin bağımsız çalışan bir savcılık makamı vardır ve yetkisine giren bu suçları işleyen veya işlenmesini emreden yada azmettirenleri şahsi olarak cezai sorumluluğuna karar vermeye yetkilidir³⁶⁶.

UCM, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve işleyen Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nden çok önemli iki noktada ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, kurulan bu yeni mahkemenin geçici, olaya özgü, özel yani ad hoc değil kalıcı ve sürekli nitelikte bir mahkeme oluşudur. Bundan önceki Uluslararası Ceza Mahkemesi çalışmalarının hepsinin ortak özelliği de, vuku bulan bir olaydan sonra o olaya özgü olarak, bir özel mahkeme statüsüyle kurulmuş olmalarıdır. Oysa yeni kurulan bu mahkeme, sürekli çalışacak ve belli konudaki bir davayı sonuçlandırdıktan sonra faaliyeti sona ermeyecektir. İkinci önemli farklılık ise, bundan önceki mahkemelerin hepsinde galip gelen tarafın mağlup tarafı yargılamış olmasıdır. Kurulan bu yeni mahkeme ile, bu duruma bir son verilerek uluslararası ceza hukuku suçu işleyen tarafın adil yargılanma hakkına saygı gösterilip tarafsız bir yargılama merciinde yargılanması sağlanmaktadır. Bu durum, dünya tarihinde belki de ilk defa yetkisi kabul edilmiş ve verdiği kararlar sürekli olarak icra edilebilen bir uluslararası mahkeme anlamına gelmektedir³⁶⁷.

³⁶⁵ Odman, **a.g.m.**, s. 138.

³⁶⁶ Doğan, **Devletler.**, s.342.

³⁶⁷ Odman, **a.g.m.**, s. 140.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETİN ULUSLAR ARASI SORUMLULUĞU

I. MİLLETLERARASI HUKUKTA SORUMLULUK KAVRAMI

Devletlerin sorumluluğu hukuku esas olarak bir devletin uluslararası bir yükümlülüğün ihlalinin nasıl ve ne zaman sorumlu tutulması gerektiği konusunda konulmuş ilkelerden meydana gelmektedir. Devletlerin sorumluluğu kuralları belli bazı yükümlülükler ortaya koymaktan çok bir uluslararası yükümlülüğün ne zaman ihlal edildiğini ve bu ihlalin sonuçlarını belirler.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukuk anlayışına göre, uluslararası sorumluluk, bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı fiillerin ya da uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli birtakım zararların etkilerini, zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumudur. Böylece, uluslararası sorumluluk kurumu aracılığıyla verilen bir zararın uluslararası düzende giderilmesi sağlanmaktadır³⁶⁸.

Sorumluluğun, milletlerarası hukukun doğasında bulunduğunu, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı, Chorzów Fabrikası Davası'nda, "bir taahhüdün yerine getirilmemesinin onarma yükümlülüğü doğurması, milletlerarası hukukun, hatta genel olarak hukuk düşüncesinin bir ilkesidir" sözleriyle ve "...onarma, bir sözleşmenin uygulanmamasının ayrılmaz bir parçasıdır ve sözleşmede ifade edilmesine gerek yoktur" şeklinde ifade

³⁶⁸ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri** III. Kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, 1.b, 2000, s.151

etmektedir. Yine Fas'taki Fosfatlar Davasında', bir devletin başka bir devlete karşı milletlerarası hukuka aykırı bir eylemde "bulunduğu anda, iki devlet arasında" milletlerarası sorumluluk kurumunun ortaya çıktığını belirtmiştir³⁶⁹.

Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukuk sjeliğinin bir gereği ve sonucudur. Böylece, devletler ve uluslararası örgütler uluslararası alanda sorumlu tutulabilmektedir. Devletler hukuku düzeninde de, bu hukukun kişiler kendilerine yüklenmiş olan sorumluluklara, bağlı bulundukları hukuk kaidelerine riayet etmedikleri zaman, bu şahışların uluslararası sorumluluğu doğar. Devletler, birbirleriyle münasebetlerinde olduğu kadar, ülke ve şahışlar üzerindeki yetkilerini de devletler hukuku kurallarına uygun olarak kullanmak zorundadırlar. Devletin, devletler hukukunu her ihlali, uluslararası sahada bir haksız fiil teşkil etmektedir. Devletler Hukukuna göre bir haksız fiil işleyen Devlet, bu fiilden doğan zararları tamir etmek mecburiyetindedir³⁷⁰.

Gerçek kişilere milletlerarası hukukta sorumluluk yüklenmesi, cezaî sorumluluk çerçevesinde mümkün olmaktadır. Bu suçlar, deniz haydutluğu, köle ticareti, savaş suçları, soykırımı, uçaklara saldırı ve kaçırma, terörizm ve ırk ayrımıdır. Ancak milletlerarası hukukun doğrudan cezaî sorumluluk yaratan ve bunları yaptırıma bağlayan milletlerarası belge ve kurumu az sayıdadır. Sadece kurulma gerekçelerini oluşturan olaylar için yargılama yapan ad hoc mahkemelerin yanında, bu suçlardan savaş suçlarının bir kısmı, köleleştirme ve ırk ayrımını da içerir şekilde insanlığa karşı suçlar ile soykırımı, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi içerisinde bulunmaktadır³⁷¹.

Devletin sorumluluğuna ilişkin esasların dayanağı günümüzde de uluslararası örf ve adet kurallarıdır. Bu doğrultuda devletler, genel hukuk

³⁶⁹ Elif Uzun, **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden dolayı Devletin Sorumluluğu**, İstanbul, Beta, 2007, s.5.

³⁷⁰ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara , AÜSBF Yayınları, cilt.1,1968, s. 625.

³⁷¹ Uzun, **a.g.e.**,s.11.

ilkeleri ışığında hukuka aykırı olarak ortaya çıkan sonuçları gidermekle yükümlü olduğu hem öğretide hem de teamül hukukunda kabul görmektedir³⁷². Bu bakımdan, uluslararası mahkemelerin kararları sorumluluk konusunda mevcut kaidelerin büyük ölçüde ispat vasıtalarını teşkil etmektedir³⁷³.

Sorumluluk konusunda kodifikasyon çalışmaları henüz bir sonuca ulaşmamıştır. Bu konuda mekanizmanın nasıl işleyeceğini tespit eden bir sözleşme yürürlüğe girmiş değildir. Fakat Milletler Cemiyeti döneminde ve Birleşmiş Milletlerin çalışmaları ile birkaç sözleşme taslağı hazırlanmıştır. En son olarak BM tarafından hazırlanan Devletlerin Sorumluluğu Sözleşmesi tasarısı BM Genel Kurulunun 12.12.2001 gün ve 56/83 sayılı kararı ile kabul edilmiş olmakla beraber henüz yürürlüğe girmiş değildir³⁷⁴. Tasarayı hazırlayan komisyon, bu tasarıdan yola çıkılarak milletlerarası bir antlaşma yapılabilmesi için milletlerarası bir konferansın toplanmasını teklif etmiştir. Taslak Maddeleri 2001'de Hükümetlerin dikkatine sunan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2004'te Genel Sekreterden Hükümetlerin görüşlerini almasını istemiş ve konuyu 2007 gündemine almıştır³⁷⁵.

II. ULUSLAR ARASI SORUMULUĞUN DOĞMASININ KOŞULLARI

Uluslar arası sorumluluğun doğması için, uluslar arası hukuka aykırı bir fiil, zarar ve illiyet bağı bulunmalıdır.

³⁷² Doğan, **Devletler.**, s.311.

³⁷³ Meray, **a.g.e.**, s.626.

³⁷⁴ Doğan, **Devletler.**, s.311.

³⁷⁵ Uzun, **a.g.e.**, s.29.

A.Sorumluluk Doğuran Fiil

Devletin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için birinci koşul, milletlerarası hukuka aykırı bir eylemin bulunmasıdır. Bir başka deyişle, milletlerarası sorumluluk, devletin eyleminin milletlerarası bir yükümlülüğü ihlâl etmesi durumunda ortaya çıkar.

Kodifikasyon çalışmaları çerçevesinde BM tarafından hazırlanan Devletlerin Sorumluluğu Sözleşmesi tasarısına göre “devletin uluslar arası hukuka aykırı her fiili uluslar arası sorumluluğuna yol açar”. Bir eylemin iç hukuka aykırı veya uygunluğu milletlerarası sorumluluk bakımından tek başına belirleyici değildir. Bu doğrultuda 1961 Devletlerin Sorumluluğu Tasarısı zarar veren devletin iç hukuk kurallarının medeni ulusların hukuk sistemlerinden büyük farklar içermesi halinde bir devletler hukuku aykırılığı olarak nitelenmiştir³⁷⁶.

Uluslararası hukuka aykırı bir fiil arayan bu görüş kusurlu sorumluluk kavramını benimsemektedir. Bu görüş öğretilde 19. yüzyıl ve 20. yy. ilk çeyreğinde genel olarak kabul edilmekteydi. Buna karşılık, özellikle 1950'li yıllardan bu yana meydana gelen birtakım teknolojik ve çevresel zararlar karşısında, öğreti giderek uluslararası hukukun herhangi bir yasaklamasına konu olmayan birtakım faaliyetlerden doğan kimi zararlara ilişkin olarak herhangi bir kusur aramadan objektif sorumluluk kuramını geliştirmiştir. Böylece, herhangi bir faaliyetten yarar sağlayan devletlerin bu faaliyetin doğurduğu tehlikelerden sorumlu olmasını öngören "Risk kuramı" ortaya çıkmıştır. Kusurlu sorumluluk ve "Risk kuramı"na dayanan objektif sorumluluğa dayanmış bir çok mahkeme kararlarına rastlanabilir³⁷⁷. Bununla birlikte bazen özel antlaşmalarla objektif sorumluluk halleride öngörülmektedir.

³⁷⁶ Doğan, **Devletler.**, s.312.

³⁷⁷ Pazarcı, **a.g.e., III.Kitap**, s. 153.

Devletin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için , Devletler Hukukuna göre yapmama vecibesine aykırı hareket etmesi , veya bir yapma vecibesini ihmal etmiş olması yeterlidir³⁷⁸. Korfu *Boğazı* olayında (UAD 9 Nisan 1949) Arnavutluk, aynı zamanda kendi karasuları olan uluslararası boğazda başkaları tarafından yerleştirilmiş mayınların varlığından geçiş yapan öteki devletleri haberdar etmediği için sorumlu sayılmıştı. İngiltere'nin de Arnavutluk karasularında mayın tarama faaliyetine girişmesi, egemenlik haklarının ihlâlini oluşturduğu için uluslararası hukuka aykırı bir davranıştır³⁷⁹. Janes Davası'nda verilen hakem kararında da, bir Amerikan vatandaşıını öldüren Meksikalı'nın yakalanması konusunda Meksikalı yetkililerin ivedi ve etkin müdahalede bulunmaması nedeniyle, Meksika'nın tazminat ödemesi gerektiğini belirtmiştir³⁸⁰.

Zamana yayımları bakımından milletlerarası hukuka aykırı eylemler gerçekleştirildikleri anda sona eren eylemler ve süreklilik arz eden eylemler olarak ikiye ayrılabilir. Süreklilik arz eden eylemler, eylemin kurucu unsurları tamamlanmasına rağmen var olmaya devam ederler. Örneğin, bir devletin bayrağına hakaret etme eylemi, gerçekleştirildiği anda sona ermiştir. Bununla birlikte, bir devletin topraklarını işgal etmek, milletlerarası bir antlaşma uyarınca çıkarılması gereken bir yasayı çıkarmamak ya da kaldırılması gereken bir yasayı kaldırmamak, bir diplomatı tutuklamak gibi eylemler, süreklilik arz etmekte, dolayısıyla eylemin sahibi devlet milletlerarası bir yükümlülüğü ihlâl etmeye devam etmektedir.

UAD, Tahran'daki Birleşik Devletler Diplomatik ve Konsolosluk Görevlileri Davası'nda, süreklilik arz eden eylemlere şu şekilde işaret etmektedir³⁸¹: “İran İslam Cumhuriyeti, bu Kararda Divan'ın belirlediği davranışıyla, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı iki ülke arasında yürürlükte

³⁷⁸ Doğan, **Devletler.**, s.312.

³⁷⁹ Melda Sur, **Uluslar arası Hukukun Esasları**, İzmir,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000, s.244.

³⁸⁰ Uzun, **a.g.e.**,s.38.

³⁸¹ Uzun, **a.g.e.**,s.39.

olan milletlerarası sözleşmeler ve genel milletlerarası hukukun eskiden beri yerleşmiş bulunan kuralları uyarınca sahip olduğu yükümlülükleri çeşitli yönlerden ihlâl etmiş ve ihlâl etmeye de devam etmektedir.”

Milletlerarası hukuk kurallarının bir kısmı devletlere, tek tek eylemleriyle değil, birden fazla eylemleriyle ilgili yükümlülükler yükler. Örneğin, Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesi soykırımı, bir grubu toptan ya da kısmen yok etmek niyetiyle öldürmek, fiziksel zarar vermek gibi aynı anda bulunması gereken birden fazla eylemle tanımlamaktadır. Bu tip eylemlerin gerçekleşmesi için, devletin birbiriyle ilgili, art arda gerçekleşen birden fazla eylemde bulunması gerekir. Bu tip eylemler, bileşik ya da karmaşık eylemler olarak isimlendirilmektedir³⁸².

B.Hukuka Aykırı Fiil Sonucunda Zararın Doğması

Uluslararası sorumluluğun ileri sürülebilmesi için ikinci koşul, bir uluslararası hukuk kişinin zarara uğramasıdır. Bununla birlikte, herhangi bir zarara neden olmayan uluslararası hukuka aykırı fiillerin de uluslararası sorumluluk doğuracağı görüşünü savunan yazarlara rastlanmaktadır. Bu yazarlar bu yönde verilmiş bir karar olarak İngiliz-Venezuela Ortak Komisyonu'nun 1903'te verdiği bir kararı örnek göstermektedirler. Ancak, uygulamada uluslararası sorumluluk durumlarının aşağı yukarı hepsinde bir zarara rastlanmaktadır. O zaman bu zararın da birçok bakımlardan nitelendirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle her zarar uluslararası sorumluluğun doğması için yeterli değildir³⁸³.

En başta, uluslararası sorumluluk doğuracak zararın uluslararası hukukta korunan bir hakka ilişkin olması gerekmektedir³⁸⁴. Bu kabul görmüş prensip nedeniyle uluslararası hukuk kişilerinin doğrudan ya da dolaylı

³⁸² Uzun, **a.g.e.**,s.40.

³⁸³ Pazarcı, **a.g.e.**, **III.Kitap**, s. 156.

³⁸⁴ Doğan, **Devletler.**, s.316.

çıkarlarına (menfaatlerine) zarar verilmesi uluslararası sorumluluk gerektiren bir zarar niteliğinde değildir³⁸⁵.

Uluslararası sorumluluk doğuran zararın uluslararası hukuka aykırı fiilin ya da belirli bir faaliyetin doğrudan neden olduğu zarar olması gerekmektedir. Bu açıdan temel sorun, neyin doğrudan zarar, neyin dolaylı zarar olduğunun belirlenmesi olmaktadır. Genellikle kabul edilen, doğrudan zararın uluslararası hukuka aykırı fiilin ya da sorumluluk doğuracağı kabul edilen faaliyetin gerekli ve kaçınılmaz sonucu olduğu, buna karşılık dolaylı zararın bu ilk zarara bağlı olarak ortaya çıkan ikinci aşamadaki zararlar olduğu yönündedir³⁸⁶. Belirtmek gerekiyor ki, öğretide bazı yazarlar, devletin sorumluluğunu ortaya çıkan bir zarara bağlamamakla birlikte, milletlerarası sorumluluk kurumunun varlık nedeninin sadece bir başka devletin hakkının ihlâl edilmesi olduğunu, zira milletlerarası hukukta devletlerin onurlarının çok önemli bir yer tuttuğunu, her hak ihlâlinin de bir zarar oluşturduğunu belirtmişlerdir³⁸⁷.

Örnek olarak ABD ile İngiltere arasındaki 1872 tarihli **Alabama Davası** çerçevesinde hakemlik mahkemesi İngiltere tarafından silahlandırılan ve Güneylilere satılan Alabama gemisinin ABD'ye verdiği gemilerin kaybedilmesi gibi doğrudan zararları uluslararası sorumluluk bakımından göz önünde tutarken, bu fiillerin dolaylı olarak neden olduğu gemi sigorta fiyatlarının artması, yük taşıma ücretlerinin artması gibi zararları bu değerlendirme dışında bırakmıştır. Uluslararası mahkeme kararlarında yalnızca doğrudan zararların uluslararası sorumluluk için değerlendirilmesine birçok davada rastlanmaktadır³⁸⁸.

Ancak uygulamada doğrudan ve dolaylı zarar ayrımında tam bir görüş birliği yoktur. Dolaylı zararların sorumluluk kapsamına alınıp alınmayacağı

³⁸⁵ Pazarıcı, **a.g.e., III.Kitap**, s. 157.

³⁸⁶ Pazarıcı, **a.g.e., III.Kitap**, s. 157 ; Meray, **a.g.e.**, s 653.

³⁸⁷ Uzun, **a.g.e.**,s.43.

³⁸⁸ Pazarıcı, **a.g.e., III.Kitap**, s. 157 ; Meray, **a.g.e.**, s 653

konusunda kesin prensipler koymak yerine her olayın kendi özelliğine bakmak ve bu şartlara sebep sonuç ilişkisini değerlendirmek gerekir³⁸⁹.

Uluslararası mahkeme kararları 20. yüzyılın başlarına kadar yalnızca verilen maddi zararları uluslararası sorumluluk nedeni olarak kabul etmiştir. Bu tarihten sonra manevi zarar kavramı da Uluslar arası hukukta kabul edilmeye başlamıştır³⁹⁰. Örneğin; 01.11.1923 tarihli kararıyla Lusitania Davası'nda yetkili hakemlik mahkemesi, bu Amerikan gemisinin 1916 yılında bir Alman denizatlısına batırılmasında ölen kişilerin yakınlarının acılarından ve üzüntülerinden kaynaklanan manevi zararları da göz önünde tutmuştur O tarihten bu yana manevi zararları uluslararası sorumluluk nedeni olarak kabul eden birçok uluslararası mahkeme kararına rastlanmaktadır³⁹¹.

C.Sorumluluğun Devlete Yüklenmesi

Uluslararası hukuka aykırı bir fiilin ya da sorumluluk öngörülen belirli bir faaliyetin uluslararası sorumluluk doğurabilmesi için bu fiilin ya da faaliyetin bir uluslararası hukuk kişisine ait olması gerekmektedir. Dolayısıyla, bu tür bir fiilin ya da belirli bir faaliyetin varlığı bunun devletlere ya da uluslararası örgütlere bağlanmasını zorunlu kılmaktadır³⁹². Devlet eylemde bulunan somut bir varlık olmadığına göre, hangi eylemlerin devlet eylemi sayılacağıнын, bir başka ifade ile hangi insanların eylemlerinin devlete atfedileceğinin belirlenmesi, devletin milletlerarası hukuka aykırı eylemden sorumlu tutulmasının temelini oluşturmaktadır³⁹³.

İhlâlin devlete yüklenmesi açısından iki durumu ayırt etmek gerekir. Bunlar, devlet organlarının fiilleri ve devletin otoritesi altındaki kişi ve kurumların fiillileridir. Bir devletin millî hukuku uyarınca devlet görevlisi sa-

³⁸⁹ Meray, **a.g.e.**, s 653.

³⁹⁰ Doğan, **Devletler.**, s.316.

³⁹¹ Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 157.

³⁹² Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 159.

³⁹³ Uzun, **a.g.e.**,s.59.

yılan bir kişinin devlet adına hareket ederken gerçekleştirdiği eylem bir milletlerarası yükümlülüğün ihlâli anlamına geliyorsa, bu durumda o kişinin eylemi devlet organının eylemi sayılacak ve devletin sorumluluğu doğacaktır. Bununla birlikte, devletin millî hukukunun eylemi gerçekleştiren kişiyi devlet görevlisi olarak tanımlamaması, devletin sorumluluğunun doğmaması yönünde mutlak bir koşul olarak kabul edilemez. Zira bu kişinin eylemi, başka koşulların varlığında devletin sorumluluğunu doğurabilir ya da en azından, dolaylı bir şekilde, özen yükümünün yerine getirilmemesi nedeniyle devlet sorumlu tutulabilir³⁹⁴.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemleri, örneğin idari işlemler, adaletin yerine getirilmemesi, gereken önlemleri almama (örneğin, UAD 24 Mayıs 1980. Tahran davası) gibi çeşitli fiiller, yukarıda belirttiğimiz üzere yapma yada yapmama şeklinde devletin sorumluluğuna yol açabilir³⁹⁵. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırlamış olduğu taslak metnin 4. maddesinde ; Devletin yasama , yürütme ve yargı faaliyetlerini icra eden organlarının eylemleri ile devlet organizasyonundaki yeri ve önemi ne olursa olsun diğer organlarının eylemlerinin, uluslararası hukukta devletin eylemi olarak kabul edileceği düzenlenmiştir. Bir kurum veya kişinin devlet organı olup olmadığı ise devletin iç hukukuna göre belirlenecektir.

Gizli ajanların faaliyetlerini devletin üstlenmesi pek enderdir. 1985'de meydana gelen Rainbow Warrior olayında, Greenpeace örgütüne ait bir gemi, Fransızların "Mururoa'daki nükleer denemelerine karşı bir gösteri hazırlığındayken, Fransız gizli servis ajanları tarafından Auckland'da batırılmıştı. Fransa, eylemin kendi ajanları tarafından gerçekleştiğini kabul etmek zorunda kalmış ve olay anlaşmayla, Yeni Zelanda'ya ödenen yüklü bir tazminatla çözümlenmişti³⁹⁶.

³⁹⁴ Uzun, **a.g.e.**,s.61.

³⁹⁵ Sur, **a.g.e.**,s.235.

³⁹⁶ Sur, **a.g.e.**,s.236.

Federal yapılı devlette, Federe birimlerin işlemlerinden federal devlet sorumludur. Federe eyaletin özerk bir mevzuat oluşturma yetkisinin varlığı bu sorumluluğu engellemez. Benzer şekilde yerel yönetimlerin tüm işlemleri devletin sorumluluğunu getirir. Fransa ve Meksika arasındaki Pellat Davası'nda hakem kararı, Meksika, federe devletlerinden birisinin bir Fransız vatandaşına zarar vermesi nedeniyle sorumlu tutulmuş ve merkezî hükümetin federal anayasa uyarınca federe devletlerin eylemlerini kontrol edemediği ya da milletlerarası hukuka uygun davranmalarını isteyemediği durumlarda dahi, federal devletin sorumlu olacağını belirtmiştir³⁹⁷.

Nihayet, himayesi altındaki ülkelerdeki eylemlerden de yöneten devletin sorumluluğunu kabul eden çeşitli yargı ve hakemlik kararları vardır (örneğin, Fas'ın İspanyol bölgesine ilişkin İngiltere'nin şikâyet ve talepleri olayı, 1 Mayıs 1925 Max Huber Hakemlik kararı; Fas'taki Amerikan vatandaşlarının hakları olayı, UAD 27 Ağustos 1952). Manda rejiminde de mandater devlet, manda altındaki birimler tarafından işlenen fiilden sorumludur³⁹⁸. (USAD 30 Ağustos 1924, Mavrommatis olayı).

Askerî operasyonlar, silâhlı çatışma kurallarına ve insanî hukuk kurallarına aykırı olmadıkça devletin sorumluluğuna yol açmaz.

Normal olarak devlet ancak resmî görevlilerin kamu kudretini kullanırken işledikleri fiillerden sorumlu tutulur. Yani, özel kişilerin fiillerinden devlet sorumlu tutulamaz. Ancak kişi devlet hizmetinde veya devletin telkin veya emriyle hareket etmişse, durum farklıdır ve devletin organı gibi mütalâa edilir. Ayrıca, eğer devlet bu hareketleri önlemek için üzerine düşen önlemleri almamışsa, gene sorumlu sayılabilir³⁹⁹. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 5. maddesinde ; "Devlet organı statüsünde olmayıp, ancak o devletin yasalarınca belirlenmiş bir görevi yerine getiren birey ve kurumların eylemleri, uluslararası hukukça , o

³⁹⁷ Uzun, **a.g.e.**,s.74.

³⁹⁸ Sur, **a.g.e.**,s.235.

³⁹⁹ Pazarıcı, **a.g.e**, III.Kitap, s. 166 ; Meray, **a.g.e.**, s. 638.

devletin eylemi olarak kabul edilecektir" denmektedir. Ancak burada özel kişilerin yasaların belirlediği yetkiler çerçevesinde hareket etme koşulu getirilmiştir. Eğer özel kişiler bu yetkileri aşarsa sorumluluk doğmayacaktır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, 24 Mayıs 1982 tarihli kararında Tahran olayını her iki yön açısından incelemiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin iktidardan düşürülmesi sırasında göstericilerin Amerikan Büyükelçiliğini işgal edip misyon üyelerini 14 aydan uzun bir süre boyunca rehin tutmaları ve arşivleri talan etmeleri, diploması tarihinde müstesna boyutta bir olaydı. İran otoritelerinin müdahale etmemeleri nedeniyle devletin dolaylı sorumluluğu kabul edilmiş; sonraki aşamada da, yönetimin söz konusu eylemi destekleyici söylemi ve mevcut durumu sürdürmesi üzerine devlet, ihlâllerden doğrudan sorumlu tutulmuştur⁴⁰⁰.

Genel olarak ayaklanma halinde, ayaklananların eyleminden devlet sorumlu tutulamaz. Uluslararası mahkeme kararları ve öğreti ayaklanmanın sonucuna göre durumu değerlendirmektedir. Eğer ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmışsa, devletin ayaklananların fiilleri nedeniyle uluslararası sorumluluğunun ilke olarak, bulunmadığı kabul edilmektedir. İtalya-Venezüella Karma Komisyonu, Sambiaggio Davası'nda, devletin isyancıların eylemlerinden sorumlu olmamaları ilkesinin gerekçelerini “İsyancılar hükümet ajanı değildirler ve doğal bir sorumlulukları bulunmamaktadır. İsyancıların eylemleri hükümeti yok etmeye yönelmiştir ve hiç kimse kendi hayatına kastetmiş düşmanın eylemlerinden sorumlu tutulamaz.” şeklinde belirlemiştir⁴⁰¹. Buna karşılık, ayaklanma ayaklananların başarısı ile sonuçlanmış ve ayaklananlar devleti ele geçirmişse, uluslararası mahkeme kararları devletin uluslararası sorumluluğunu kabul etmektedir. Buradaki temel düşünce, ayaklananların başından beri ulusal iradeyi temsil ettikleri ve dolayısıyla devleti oluşturdukları düşüncesidir⁴⁰².

⁴⁰⁰ Doğan, **Devletler.**, s.317; Sur, **a.g.e.**,s.235.

⁴⁰¹ Uzun, **a.g.e.**,s.81.

⁴⁰² Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 168 ; Meray, **a.g.e.**, s. 637.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 9 ve 10. maddelerinde ; isyan niteliğinde bir hareket sonucu , isyanı başaranların yeni bir hükümet kurmaları durumunda isyancıların eylemleri uluslararası hukuka göre devletin eylemi kabul edilecektir. Yine devlet otoritesinin bulunmadığı veya yetersiz kaldığı yerlerde, eğer kişi veya kurumlar merkezi otoritenin elemanları gibi hareket ediyorsa, kişi veya kurumların eylemleri, uluslararası hukuka göre devletin eylemi olarak kabul edilecektir

III.ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRILIĞI ORTADAN KALDIRAN HALLER

Sorumluluk, her ne kadar, hukuka aykırı bir eylemin varlığının mantıksal sonucu ise de, başka bir doğal ve mantıksal zorunluluk, belli durumlarda gerçekleştirilen hukuka aykırı eylemleri haklı gösterebilmekte, dolayısıyla da sorumluluk söz konusu olmayabilmektedir. Neredeyse tüm hukuk sistemlerince tanınmış olan bu tip durumlar, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran durumlar olarak isimlendirilebilir. Milletlerarası hukukun devletin sorumluluğu çerçevesinde kabul ettiği hukuka aykırılığı ortadan kaldıran durumlar, millî hukuklarca benimsenen durumlara benzer nitelikte olmakla birlikte, milletlerarası hukukun doğası gereği bazı noktalarda onlardan farklı bir görünüme sahip olabilmektedir⁴⁰³.

Kimi durumlarda ortada bir zarar bulunmasına rağmen bunun uluslararası hukuka aykırı bir fiile bağlanmadığı ve dolayısıyla bir uluslararası sorumluluğu gerektirmediği gözlenmektedir. Ancak, bu durumlarda uluslararası hukuka aykırı olmayan faaliyetler nedeniyle özel bir uluslararası sorumluluğun da kabul edilmemiş olması gerekmektedir⁴⁰⁴.

⁴⁰³ Uzun, a.g.e.,s.47.

⁴⁰⁴ Pazarcı, a.g.e, III.Kitap, s. 171.

A. Mağdurun rızası

Zarar gören devlet zarar veren devletin uluslar arası hukuka aykırı fiiline rıza göstermişse; bu davranışı sebebiyle uluslar arası hukuk açısından sorumluluğu doğurmaz⁴⁰⁵. Örneğin ülke egemenliğinin ihlâli sayılabilecek bir müdahaleye ilgili devletin izin vermesi hukuka aykırılığı ortadan kaldırır. Bununla birlikte, jus cogens aykırılıklar kabul edilmez. Günümüzde, devletlerin rızalarının yükümlülüğün yegâne kaynağı olduğu düşüncesi terkedilmiş, insan hakları hukukunun da etkisiyle, jus cogens niteliğindeki normların devletlerin iradelerinin üzerinde olduğu kabul edilir olmuştur⁴⁰⁶. Zira, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi jus cogens niteliğindeki bir kurala aykırı düşen her antlaşmayı batıl saymaktadır⁴⁰⁷. Dolayısıyla soykırımı gibi fiiller her halükarda devletin sorumluluğunu doğuracaktır. Ayrıca bu rıza, uluslararası hukuka uygun, tereddüde yol açmayacak şekilde anlaşılır, serbestçe ortaya konulmuş bir irade olmalıdır. Eylemin hukuka aykırılığını kaldırabilmesi için rızanın geçerli bir şekilde beyan edilmiş olması gerekir. Rıza beyanında bulunan kişinin devlet adına böyle bir beyanda bulunmaya yetkili olup olmadığı, rıza beyanının bir zorlama sonucu olup olmadığı gibi konular bu çerçevede ortaya çıkabilecek sorunlar olarak belirtilebilir.

Milletlerarası Nürnberg Mahkemesi yargılamaları sırasında, Almanya'nın 1938'de Avusturya'ya girmesinin milletlerarası hukukun ihlâli olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır. Bu tartışmanın nedeni, Avusturya'nın görünüşte Alman birliklerinin topraklarına girmesine rıza göstermiş olmasıdır. Mahkeme, Almanya'nın bilinen baskısı nedeniyle böyle bir rızanın geçerli olamayacağına karar vermiştir. Rızanın hukuka aykırılığı kaldırmasına örnek olarak bu olayı gösteren Ago, olaydaki asıl aydınlatıcı noktanın, Almanya'nın

⁴⁰⁵ Doğan, **Devletler.**, s.320.

⁴⁰⁶ Uzun, **a.g.e.**,s.48.

⁴⁰⁷ Pazarcı, **a.g.e.**, III.Kitap, s. 171.

eylemlerine meşruluk kazandırabilmek için Avusturya'nın böyle bir beyanda bulunmasını istemesi olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁸.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 20. maddesinde bu konu düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre zarar gören devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemin geçerliliğini kabul ettiği takdirde , zarar veren devletin eylemi meşruiyet kazanacaktır. Bu durum önceden izin verme ya da , sonradan eylemi kabul etme şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

B. Meşru Müdafaa

Kendisine yönelen bir hukuka aykırı fiilin def edilmesine yönelik, hareketler meşru müdafaa teşkil ettiğinde, uluslararası hukukun ihlâli olarak mütalâa edilmez⁴⁰⁹.

Meşru müdafaa hakkı BM Antlaşması'nın 51. maddesi ile de tanınmıştır. 51.maddede: " Bu antlaşmanın hiçbir hükmü , BM üyelerinden birisinin silahlı bir saldırıya maruz kalması halinde ; Güvenlik konseyinin barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar; tabii olan münferit ve müşterek müdafaa hakkına hâlel getirmez." denmektedir. UAD da Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'nda bu hakkın, BM Antlaşması olmasa bile bir örf ve adet kuralı olduğunu belirtmiştir⁴¹⁰. Burada da meşru müdafaa hakkının tabii bir hak olduğu kabul edilmiştir.

Kuvvet kullanmanın meşru müdafaa niteliğinde olabilmesi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna göre meşru müdafaada bulunabilmek için kuvvet kullanma, kendisine yönelmiş olan saldırıyı durdurmanın yegâne aracı olmalıdır. Aynı zamanda devletin kullandığı kuvvet, saldırıyı

⁴⁰⁸ Uzun, **a.g.e.**,s.49.

⁴⁰⁹ Sur, **a.g.e.**,s.246.

⁴¹⁰ Uzun, **a.g.e.**,s.50.

durduracak ve etkilerini ortadan kaldıracak ölçüde olmalıdır. Ayrıca zaman içinde saldırı sırasında ve bu saldırı henüz sona ermeden olmalıdır⁴¹¹.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin Meşru müdafaa başlıklı 21. maddesinde ; eylemin hukuk dahilinde ve BM kararlarına uygun olarak gerçekleştiği takdirde o eylemin hukuka aykırılığının ve devletin sorumluluğunun ortadan kalkacağı belirtilmektedir. . .

İngiltere 1873 yılında Kübalı ayaklananlar ile İngiliz danışmanlarını taşıyan Virginius adlı Amerikan gemisinin İspanyollar tarafından durdurulmasını yasal savunma hakkı çerçevesinde kabul etmiştir⁴¹². Bu durum da meşru müdafaa'nın bir yapılageliş kuralı olarak öteden beri kabul edildiğini göstermektedir.

C. Meşru Karşı-Önlemler

Uluslararası hukukun olağan koşullarda yasakladığı bir fiil bundan zarar gören tarafın aynı nitelikte ya da benzeri bir fiil işlemesine yanıt oluşturuyorsa kimi konularda yasallık kazandığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bir zararla karşılık fiili nedeniyle uluslararası sorumluluk ortadan kalkmaktadır. Zararla karşılık tipinde karşı önlemlerin ihlâl teşkil etmemesi için, önceden işlenen hukuka aykırı fiille orantılı olması, jus cogens kurallarını ve temel insan haklarını zedelememesi gerekir⁴¹³.

Karşı önlem olarak gerçekleştirilmiş bir eylem, eğer bir başka devlete zarar vermişse, bu ilişki açısından söz konusu eylemin hukuka aykırılığının ortadan kalktığını ileri sürmek mümkün değildir. UAD, Gabcikovo-Nagymoros Projesi Davasında, karşı önlemlerin "başka bir Devletin daha önceki bir hukuka aykırı eylemine karşılık olarak gerçekleştirilmesi ve ... bu Devlete

⁴¹¹ Uzun, a.g.e.,s.50.

⁴¹² Pazarcı, a.g.e, III.Kitap, s. 172.

⁴¹³ Sur, a.g.e.,s.246.

yönelmesi durumunda" haklı bir gerekçe olabileceğini, aksi takdirde hukuka aykırı eylem olacağını açıkça belirtmiştir⁴¹⁴.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslakta bu konu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 22. maddesinde belli kurallar çerçevesinde zarar gören devletin zararlar karşılık vermesini sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak kabul etmiş, 49-54. maddelerinde bunun kurallarını belirtmiştir.

D.Zorlayıcı Neden

Zorlayıcı neden, öngörülemeyen ya da karşı konulamayan ve zarara neden olan kişinin iradesi dışındaki bir olayı belirtmektedir. Zorlayıcı nedenin varlığı için devletin kendine ait asli bir çıkarının ağır veya çok yakın bir tehlikeden korunması zorunluluğu ile karşı karşıya olması gerekir⁴¹⁵. Bu durumda, gerek iç hukuklarda gerekse uluslararası hukukta yükümlülüğünü yerine getirmeyen hukuk kişisi sorumlu tutulmamaktadır. Bir zorlayıcı nedenden söz edebilmek için, karşı konulamaz, öngörülmez ve dıştan kaynaklanan bir hâl olup, bu durumun oluşmasına bizzat sorumlu devletin katkısı olmamalıdır⁴¹⁶.

Zorunluluk, mücbir sebepten farklı bir nitelik gösterir. Mücbir sebepte maddî bir olanaksızlık söz konusu iken, yani devletin milletlerarası hukuka aykırı davranması tümüyle iradesi dışında gerçekleşirken, zorunlulukta teorik de olsa devletin, daha doğrusu devlet adına eylemde bulunan kişinin bir seçim hakkı ya da serbest iradesi vardır⁴¹⁷.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 23. maddesinde mücbir sebep düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre bir devletin

⁴¹⁴ Uzun, **a.g.e.**,s.53.

⁴¹⁵ Doğan, **Devletler.**, s.321.

⁴¹⁶ Sur, **a.g.e.**,s.246.

⁴¹⁷ Uzun, **a.g.e.**,s.55.

uluslararası yükümlülüğünü yerine getiremeyecek şekilde , devletin kontrolü dışında , karşı konulamayan, önceden öngörülemeyen bir olay nedeniyle uluslararası sorumluluk doğmayacaktır Ancak ileri sürülen mazeret , devletin kendi ihmallerinden kaynaklanmışsa ya da devlet riski göze alarak eylemini gerçekleştirmişse mazereti kabul görmeyecektir.

E.Tehlike ve Zaruret Hali

Zaruret halinin, genel olarak, koşulların, bir hukuk kişinin yükümlülüklerini yerine getirmesini çok ağır ya da olanaksız kıldığı durumlar olarak tanımlandığı görülmektedir, öğretide hukuksal geçerliliği bir hayli tartışmalı olan bu kuram, bunu kabul edenler için, yaşamsal çıkarları tehdit eden gerçek bir tehlikenin varlığını gerektirmektedir. Bu yazarlar için, söz konusu tehlikeler doğaya yönelik olabilecekleri gibi bir devletin siyasal varlığına ya da bütünlüğe yönelik tehditler de olabilecektir⁴¹⁸. Arıza yapmış bir uçağın hava sahasını ihlâl etmesi gibi zorunluluk halinden kaynaklanan fiiller hukuka aykırılık teşkil etmez⁴¹⁹.

1967 yılında İngiliz karasularında meydana gelen bir çevre felâketinde İngiliz Hükümeti'nin uyguladığı önlem, zaruret haline örnek olarak gösterilebilir. Liberya bandıralı Torrey Canyon isimli petrol tankeri, İngiliz karasuları içerisinde kayalıklara çarparak zarar görür ve tankerde bulunan petrolün bir kısmı denize dökülür. İngiliz Hükümeti kazanın sonuçlarını hafifletmek için bazı önlemler alırsa da başarılı olamaz. Geminin parçalanmasını takiben İngiltere, gemiyi bombalayarak depolardaki henüz denize dökülmemiş olan petrolü yakma kararı alır ve bu önlemi uygular. Olayı aktaran İngiltere'nin bu eylemi herhangi bir devlet ya da örgüt tarafından eleştirilmemiştir. Böylece, esasında milletlerarası hukuka aykırı bir eylem

⁴¹⁸ Pazarcı, a.g.e, III.Kitap, s. 172.

⁴¹⁹ Sur, a.g.e., s.246.

olan yabancı bir geminin batırılması, tehlikeyi önlemek için başka bir çare kalmaması nedeniyle hukuka aykırı bir eylem olarak görülmemiştir⁴²⁰.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 24. maddesinde çaresizlik ve 25. maddesinde zorunluluk başlıkları altında düzenlenmiştir. Devletin bir tehlike karşısında başka bir alternatifi kalmadığı takdirde çaresizlik içerisinde insan hayatını kurtarmak amacıyla yaptığı eylemlerde sorumluluğu ortadan kalkar. Ancak devlet bu tehlikenin ortaya çıkmasına kendi sebep olmuş veya katkıda bulunmuş ise , yine devletin eylemi mevcut tehlikeden daha büyük bir tehlikeye yol açmışsa sorumluluğu devam edecektir. 25. maddede ise zaruret halinin genel olarak sorumluluğu ortadan kaldırıcı bir neden olarak ileri sürülemeyeceği belirtildikten sonra , ciddi ve yakın bir tehlike halinde devletin temel çıkarlarını koruyabilmesi için tek çare olması , ve devletin eylemini uluslararası topluluğun temel çıkarlarına ciddi boyutta zarar vermeyecek şekilde hareketini gerçekleştirmesi durumunda , zaruret halinin sorumluluğu ortadan kaldıracığını düzenlemektedir. Ancak devlet zaruret halinin doğmasına kendisi sebep olmuş ya da katkıda bulunmuşsa sorumluluktan kurtulamayacaktır.

IV.SORUMLULUĞUN SONUÇLARI

Milletlerarası hukuka aykırı bir şekilde eylemde bulunan devletin öncelikli yükümlülüğü, eylemi durdurmak ve tekrarlamamaktır. Bu, ortaya yeni çıkan sorumluluk ilişkisinden önce varolan bir yükümlülüğün mantıksal sonucu olarak ortaya çıkar.

Devletin ikinci ve en önemli yükümlülüğü ise, onarma yükümlülüğüdür. Onarma, milletlerarası hukuka aykırı eylemin sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlar ve mümkünse eski hale getirmeyi, değilse tazmini ve eylemden etkilenen tarafı manevî olarak tatmin etmeyi kapsar. Söz konusu onarım

⁴²⁰ Uzun, a.g.e.,s.57.

yükümlülüğü, sadece milletlerarası sorumluluğun ya da devletin sorumluluğunun değil, genel olarak hukuk düşüncesinin bir ilkesidir⁴²¹. Uluslar arası hukuka aykırılıktan sorumlu devlet mümkün olduğunca hukuka aykırılığın sonuçlarını ortadan kaldırmakla yükümlüdür⁴²². Verilen zararın giderilmesi yükümlülüğü, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir⁴²³. Bu durum, açık olarak, uluslararası mahkeme kararlarında da belirtilmektedir. Zarar gören uluslararası hukuk kişinin de uğradığı maddi ve manevi zararın tazminini isteme hakkı bulunmaktadır. Bu zararı onarma yükümü uluslararası hukukta çeşitli yöntemlerle yerine getirilmektedir⁴²⁴.

A.Eski Hale İade

Uluslararası mahkeme kararları çok eski tarihten beri, bir zararın onarılması için, olanaklar elveriyorsa, eski durumun aynen gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Mümkün olduğu takdirde ve ölçüde, haksız fiilin tüm sonuçları ortadan kaldırılmalı ve durum önceki hale getirilmelidir. Ancak bu, olanak dışı olduğunda, tazminata hükmedilir⁴²⁵. Nitekim MDAD Chorzow Fabrikası Davası'nda, eski hale getirmenin mümkün olmaması nedeniyle tazminata hükmettiğini belirtmiştir⁴²⁶.

Zararın giderilmesi, soruna göre değişik biçimlerde gerçekleşir. Örneğin, eğer bir hukukî işlem uluslararası hukukun ihlâlini oluşturuyorsa, işlemin iptali gerekir. Uluslararası yargı ve sair uluslararası makamlar bizzat bir iç hukuk işlemini iptal etmeye yetkili değildir. Gereken işlemi sorumlu devlet, kendi iç hukuk sistemi uyarınca yapar. Duruma göre, yıkılan binanın yeniden inşası, keyfî tutuklanan kimsenin salıverilmesi gibi yollarla zarar giderilmektedir. Eğer eski hale iade mümkün değilse, diğer giderim yollarına başvurulur.

⁴²¹ Uzun, **a.g.e.**,s.93.

⁴²² Doğan, **Devletler.**, s.321.

⁴²³ Sur, **a.g.e.**, s.251.

⁴²⁴ Pazarcı, **a.g.e.**, III.Kitap, s. 184 ; Meray, **a.g.e.**, s. 649.

⁴²⁵ Sur, **a.g.e.**, s.251.

⁴²⁶ Uzun, **a.g.e.**,s.101.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 34. maddesinde zararın onarım şekilleri , eski hale getirme, tazmin etme ve memnun etme olarak belirtilmiştir. Devlet öncelikle durumu haksız eylemi öncesine getirmekle yükümlüdür. Ancak bunun imkansızlığı , çok sıkıntılı olması durumunda bu zarar başka şekillerde karşılanabilecektir.

B.Zarar- Giderim Ödeme

Maddi zararların onarılmasında eski duruma getirme olanağı bulunamamışsa, bu zararların karşılığı olarak bir zarar-giderim ödeme yoluna gidilmektedir⁴²⁷. Bu durum Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 36. maddesinde de aynen yer almaktadır. Zararın hesaplanması uluslararası hukuk kuralları uyarınca yapılmalıdır; bu konuda uluslararası hukuk ulusal kurallardan farklı olabilmektedir⁴²⁸.

Zararın onarılması koşulsuz bir yüküm niteliğinde değildir. Uygulanan uluslararası hukuk doğrudan zararlar ile dolaylı zararlar arasında bir ayrıma gitmektedir. Uygulanan uluslararası hukuk yalnızca doğrudan zararların onarılması için zarar-giderim ödenmesini kabul etmekte ve dolaylı zararlar için böyle bir ödemeyi reddetmektedir⁴²⁹.

Manevi zarar gören devlete, zarar-giderim ödenmesi de 20. yüzyıldaki uluslararası mahkeme kararları ile kabul edilmeye başlanmıştır⁴³⁰. Bu zararlar, ya bir yakının kaybı ile duyulan gerçek acıları, ya görülen muamele sonucu ortaya çıkan psikolojik denge bozukluklarını ya da kötü muamele ve gözüaltına alınma gibi olaylar sonucu duyulan acıları içermektedir⁴³¹. Manevî tatminin içeriği, devletler arasında yürütülen görüşmelere, ihlâl edilen

⁴²⁷ Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 186.

⁴²⁸ Sur, **a.g.e.**, s.251.

⁴²⁹ Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 187.

⁴³⁰ Doğan, **Devletler.**, s.324.

⁴³¹ Pazarcı, **a.g.e, III.Kitap**, s. 188.

normun, meydana gelen zararın niteliğine ve tarafların talebine göre belirlenecektir.Örneğin, Rainbow Warrior Davası'nda verilen karar, Fransa'nın, Yeni Zelanda'nın talep ettiği resmî özür bildirimini yerine getirmesi yönündedir. LaGrand Davası'nda ise ABD, Almanya'nın talep ettiği şekilde, milletlerarası hukuka aykırı eylemi nedeniyle özür dilemiştir. I'm Alone Davası'nda, gayrimeşrû bir şekilde batırılan bir gemi nedeniyle Kanada'nın düştüğü onur kırıcı durumu tazmin etmesi için, belli bir miktar para ödenmesine karar verilmiştir⁴³².

Haksız fiil neticesinde, zarar görene herhangi bir faiz ödenmesi gerekip gerekmediği konusu ise kesin bir kurala bağlanmış değildir. Uluslararası mahkeme kararları arasında zararın faizini ödemeyi tamamen reddeden, kabul eden ya da sözleşmelere dayalı borçlar ile öteki borçlar arasında ayırım yaparak yalnızca birinciler için faiz ödemeyi kabul eden , faizin işleme süresinde farklılıklar gösteren değişik kararlarla karşılaşmaktadır⁴³³.

Faiz konusundaki farklı uygulamalara, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 38. maddesinde çözüm getirilmektedir. Buna göre ana paranın faizi bir zenginleşme aracı olarak değil tamamen onarımın karşılanmasına yönelik olmalıdır. Belli bir tarihte ödenmesi gereken ana paranın faizi ödeme yükümlülüğünün yerine getirilmesine kadar işleyecektir.

V.DEVLETİN SOYKIRIMI SUÇUNA İLİŞKİN SORUMLULUĞU

Soykırım Sözleşmesinin IX. maddesi devletin sorumluluğundan söz eder. Bu sorumluluğun öncelikli olarak Soykırımı Sözleşmesinin yorumlanması, uygulanması ve yerine getirilmesi konularını ilgilendirmektedir.

⁴³² Uzun, a.g.e.,s.104.

⁴³³ Pazarcı, a.g.e, III.Kitap, s. 189.

Taraf Devlet soykırımını önlemek için gereken önlemleri almazsa sorumluluğu doğar. Bosna davasında Sırbistan bu nedenlerle sorumlu bulunmuştur. Mahkeme, soykırımı suçunu sadece Srebrenitsa katliamında sabit görmüştür. Buna karşılık diğer katliamları ve uygulamaları, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları olarak görmüştür.

Bosna-Sırbistan davasının uluslararası hukuk açısından önemli bir noktası, devletlerin soykırımı nedeniyle suçlanıp suçlanamayacağı meselesiydi. Mahkemeye göre soykırımı yasağı, devletlerin de soykırımdan suçlu ya da suç ortağı olarak görülebileceği türden bir sorumluluk getirir. Zira tanımlanan suç bir devlet organının ya da suçları devlete atfedilebilecek bir grubun işlemesi, devletin uluslararası sorumluluğunu doğurur. Tersinden bakılırsa, soykırımı suç söz konusu olduğunda devletin asli sorumluluğu, suç önlemek ve sorumlularını cezalandırmaktır. Fakat tek başına suç önlemeyi veya sorumluları cezalandırmayı başaramamış olmak, devlete soykırımı suçunun atfedilmesine yetmez. Buna karşılık devlet organlarının veya devlet adına hareket eden görevlilerin suç önlememeyi veya suçluları cezalandırmamayı seçtiğinin gösterilmesi, suçun doğrudan devlete atfedilmesi sonucunu doğuracaktır⁴³⁴.

Buna karşılık mahkeme, muhatap devletin soykırımı önleme ve sorumluları cezalandırma sorumluluğunu yerine getirmediğini de tespit etmiştir. Bu açıdan Sırbistan Cumhuriyeti, yetkililerinin bu riski ve olanları önlemek için yeterli tedbir aldığına dair kanıt gösterememiştir. Nihayet mahkeme, tazminat hükmü vermemiştir. Zira mahkemeye göre, muhatap devletin müdahale etmesi halinde Srebrenitsa soykırımının engelleneceğine

⁴³⁴ Yahya Berman, Bosna Soykırımı Ve Adaletin Halleri,(Erişim), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=214444&tarikh=02/03/2007>, 31 Ağustos 2008.

dair yeterli kanıt yoktur. Mahkemeye göre mevcut davada uygun tatmin aracı, Sırbistan Cumhuriyeti'nin sorumluluğunun tespit edilmiş olmasıdır⁴³⁵.

Uluslararası Adalet Divanı'nın , Bosna-Hersek'in Sırbistan'a karşı açmış olduğu soykırımı davası hakkındaki kararı , hukuk tarihinde ilk defa bir devletin bir uluslararası mahkeme tarafından soykırımı suçundan yargılanmış olması nedeniyle tarihsel bir nitelik taşıyor. Çünkü Yugoslavya ve Ruanda uluslararası ceza mahkemeleri 1993'ten bu yana "bireysel nitelikte" soykırımı suçlarını yargılamış ve mahkûmiyet kararları vermişlerdi. Ancak, UAD'nin söz konusu kararına kadarki dönemde geçerli uluslararası uygulamaya göre, sadece bireylerin soykırımı suçundan sorumlu tutulabilecekleri kabul ediliyor, buna mukabil devletlerin yükümlülük alanı ise soykırımı önleme ve sorumluları cezalandırma yükümlülüğü ile sınırlandırılıyordu⁴³⁶.

Soykırımı Sözleşmesi'nin 4. maddesi de, soykırım suçu nedeniyle, yöneticilerin, kamu görevlilerinin ve özel kişilerin cezalandırılacağını öngörüyor, tüzelkişilerden ve devletten söz etmiyordu. Ancak, Divan, Soykırım Sözleşmesi'nin 1. ve 9. maddelerini yorumlamak suretiyle, devletlerin de soykırım suçunu işlemekten sorumlu tutulabileceklerini karara bağladı ve sözünü ettiğimiz kuralı değiştirdi.

Soykırım hukukunda suçun bireyselliği kuralının geçerli olması, Ermeni iddialarına karşı Türk tezine hukuk alanında güç kazandıran unsurlardan biriydi. Bu kurala getirilen değişik yorumla, her ne kadar bu avantaj kaybediliyorsa da, gerçekte, Divan kararı, soykırım hukukuna ilişkin birçok kavrama açıklık getirdiği ve bu alandaki içtihadı ciddi katkıda bulunduğu gibi, Türkiye'nin tezini de güçlendiren önemli unsurlar içeriyor⁴³⁷.

⁴³⁵ Berman, **a.g.m.**

⁴³⁶ Şükrü M. Elekdağ. **UAD'nin Bosna Kararı ve Türkiye**, Cumhuriyet, 24.05.2007

⁴³⁷ Elekdağ, **a.g.m.**

Soykırımı Sözleşmesi bağlamında Devletin diğer yükümlülükleri şunlardır: Taraf Devlet, Sözleşmenin 5. maddesi gereğince, Anayasasının hükümlerine uyarak, soykırımı konusunda gerekli yasaları çıkarmakla yükümlüdür. Bu mevzuat ile Sözleşmenin bilfiil uygulanmasına yasal zemin hazırlanacak, özellikle soykırımı ve 3. maddede kayıtlı diğer suçlar konusunda suçlulara ceza verilmesi sağlanacaktır. UAD, Sırbistan'ı, Srebrenitza katliamını önlemek için Bosnalı Sırplar üzerindeki nüfuzunu kullanmaması, soykırımdan suçlu Ratko Mladic 'in mahkemeye yargılanmak üzere teslim edilmesine ilişkin yükümlülüğünü yerine getirmemesi ve mahkemeye tam bir işbirliğinde bulunmaması nedenleriyle Soykırım Sözleşmesi hükümlerini ihlal etmekten suçlu bulmuştur

Taraf devlet, Soykırımı Sözleşmesinin 6. maddesi gereğince soykırımı suçu işleyenleri yetkili yargıya sevk etmek zorundadır; Ayrıca Sözleşmenin 7. maddesi gereğince suçluları iade edecektir.

Taraf devlet bu yükümlülüklerini yerine getirmez ise, sorumluluğu doğar ve Sözleşmenin 9. maddesi bu konuda kendisiyle ihtilafa düşen bir başka Taraf devletçe işletilerek Uluslararası Adalet Divanı'na başvurulabilir.

Devleti yönetenler, görevlileri soykırımı suçu işlemeğe yönlendirirlerse devletin sorumlulukları konusunda uluslararası hukukun genel ilkeleri işler. Buna göre, Devlet, görevlilerinin eylemleri sonucunda oluşan zararları tazmin ile mükelleftir. Soykırımı suçunu işlemeğe teşvik eden yöneticiler de cezalandırılır ve zararları tazmin ederler. (Uluslararası Daimî Adalet Divanının Chorzow Fabrikası Kararı).Ancak Soykırımı Sözleşmesi bağlamında bunun harekete geçebilmesi için, her şeyden önce yetkili mahkemenin zanlının soykırımı suçunun işlediği yolunda bir karar alması gerekir.

II.TEHCİR NEDENİYLE TÜRKİYE'NİN SORUMLULUĞU SORUNU

A. Tehcirde Uluslararası Sorumluluk Doğmasını Gerektiren Koşulların Varlığı Sorunu

Bir devletin sorumluluğuyla bireylerin sorumluluğu farklıdır. Keza, hukuksal sorumluluk ile cezai sorumluluk kavramları da farklıdır. Olay aynı olsa bile, bu kavramlara ilişkin konuları hukuksal açıdan ayrı ayrı değerlendirilmesi gereklidir, genellikle yapıldığı gibi bu farklı sorumluluk kavramlarının birbiriyle karıştırılarak incelenmesi ve değerlendirilmesi hatalı sonuçlara varılmasına neden olabilir. Bu hususların, Osmanlı Devletinin, hem de Türkiye Cumhuriyetinin konumlarının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereklidir⁴³⁸.

Öncelikle uluslararası sorumluluk, bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı fiillerin yada uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli birtakım zararların etkilerini, zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumudur⁴³⁹. Uluslararası hukuk ve daha sonra uluslararası sorumluluktan bahsedilmek için tarafların uluslararası hukuk süjesi olması gerekir.

Halbuki Osmanlı döneminde cereyan eden olaylar, bu devletin münhasır egemenlik alanına giren iç işleridir ve Osmanlı Devletinin hukuk düzenine tabidir. Buna karşılık , bazı çevrelerce olaylara Türkiye Cumhuriyeti'nin ilişkilendirilmeye çalışılmasının uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Uluslararası hukuk açısından, Osmanlı ülkesindeki Ermenilerin ayaklanmaları , ulusal bir kurtuluş mücadelesi olarak nitelendirilemez. Her şeyden önce, Ermeniler hiçbir zaman, hiçbir bölgede, Müslüman halka göre çoğunluk durumunda

⁴³⁸ Çaycı, a g.m., s.30.

⁴³⁹ Pazarıcı, a.g.e, III.Kitap, s. 151.

olmamışlardır⁴⁴⁰. Ermenilerin yaptığı , çok kısa bir anlatımla, I. Dünya Savaşı sırasında devlet içinde silahlı ayaklanma , milli müdafaaya hıyanet ve kıtaldır. Yabancı işgaline, sömürge yönetimine yahut ırkçı bir rejime karşı mücadele gereğini, mahiyetini ve unsurlarını taşımayan Ermeni ayaklanmalarının , bir ulusal kurtuluş mücadelesi olarak değerlendirilmesine olanak bulunmamaktadır. Bu sebeple ülkenin ceza kanunlarını ihlal edenler, Osmanlı ceza kanunlarına tabidirler⁴⁴¹.

Nitekim Paris Barış Konferansı'nda (Ocak 1919) Ermenilere karşı işlenen suçlar, Müttefikler tarafından kovuşturulacak ve cezalandırılacak savaş suçları, kategorisinin dışında bırakılmıştır. Bunun nedeni Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olması ve o dönemde soykırımı suçunun uluslararası bir suç olarak düzenlenmemiş olması , yargılamaların Osmanlı Devletinin iç işi olması olarak belirtilmiştir⁴⁴². Tehcirde , uluslararası hukukta bulunması gereken yabancılık unsuru yoktur.

Bir an için 1915te Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin bu durumlarını göz ardı ederek , olay irdelendiğinde dahi tehcirin uluslararası sorumluluk doğuracak bir haksız fiil oluşturmadığı sonucuna ulaşılır. Bu durumu kavrayabilmek için içinde bulunulan ortamı iyi analiz etmek gerekir. Avrupa'nın I.Dünya Savaşına girmekte olduğu yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu daha bir yıl önce Balkan Savaşında , iki yıl önce de , Trablusgarp savaşından yenilgiyle ve büyük toprak kaybıyla çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti 2 Ağustos 1914 de seferberlik ilan etmiş, 11 Kasım 1914 tarihinde I.Dünya Savaşına katılmıştır⁴⁴³.

O dönemde doğuda Osmanlı yönetiminin etkinlik ve işlerlik açısından gerçek ve bitkin durumu, Silahlı Kuvvetlerinin disiplin ve moral açısından ,

⁴⁴⁰ Baykal, **a.g.m.**, s.3.

⁴⁴¹ Çaycı, **a g.m.**, s.30.

⁴⁴² Vahakn N Dadrian, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, Belge Yayınları , I.b, İstanbul, 1995. s. 125.

⁴⁴³ Çaycı, **a g.m.**, s.25.

içinde bulunduğu çöküntü, Rusya himayesinde Ermenistan, Türkleri Van Bölgesinden def etmek, Rus ordusunun Bitlis' e girmesini sağlamak, ve benzeri ifadelerle, açıklanan dış güçlerin etkisinin ve kışkırtmalarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim , İngilizler 13 Ocak 1915 de Çanakkale Boğazına deniz saldırısı düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. Bu karara paralel ve kararlı uyumlu bir şekilde, Ermenilerin 09 Şubat 1915 de Bitlis'te ayaklanmalarıyla başlayan süreç dikkat çekicidir. 17 Şubat 1915 tarihinde de müttefik donanması Çanakkale Boğazının girişini bombalamaya başlamıştır. 18 Mart 1915 de müttefikler Çanakkale Boğazında ağır bir yenilgiye uğramış, buna karşılık 07 Nisan 1915 de Ermeni çeteleri Van bölgesinde tertiplenmeye başlamışlardır. Nitekim 14 Nisan 1915 de Ermeniler Van'da ayaklanmışlar ve şehrin denetimini ele geçirmişlerdir. Müttefik devletlerin hareketi ile Ermeni ayaklanmalarının aynı zamana rastlaması çok düşündürücüdür. Bu olaylar dizisi anlamlıdır ve tesadüfler ile izah edilmesi mümkün görülmemektedir⁴⁴⁴.

Her devlet, yaşamsal önemdeki ulusal güvenlik gerekleri için ettirdiği gerekli ve ölçülü önlemleri almak ve uygulama hakkına sahiptir. Osmanlı yönetiminin yaptığı da o günkü koşullar altında bunu yapmaktan ve uygulamaya çalışmaktan ibaret olmuştur⁴⁴⁵.

Osmanlı Devletinin Tehcir kararını aldığı sırada birden fazla cephede savaştığı ve Ermenilerin de düşmanla işbirliği yapması nedeniyle uluslararası bir taraf oluşturduğu kabul edilse bile; uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan devletlerin düşman sıfatıyla birbirlerine yada birbirlerinin yurttaşlarına verdiği zararlar, silahlı çatışmalar uluslararası hukuk kurallarına aykırı düşmüyorsa anılan devletlerin uluslararası sorumluluğunu da doğurmayacaktır. Başka bir deyişle, uygulanan uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış ve dolayısıyla silahlı çatışmalar uluslararası hukuka aykırı

⁴⁴⁴ Çaycı, a g.m., s.29.

⁴⁴⁵ Çaycı, a g.m., s.30.

düşmeyen fiiller nedeniyle çatışan devletin uluslararası sorumluluğu söz konusu değildir⁴⁴⁶.

Tehcir öncesinde ve sırasında, Ermenilerin zaman zaman gasp ve soygun gibi eylemlere maruz kalabildikleri bellidir. Mahalli Müslüman halk ve zaman zaman da bir kısım askerlerce , ayaklanmacı Ermenilere olduğu kadar, tehcire konu olan Ermenilere de - duygusal nedenlerle -saldırıları, çok sayıda öldürme fiilinin işlendiği de inkar edilemeyecektir. Önemli olan , bunların soykırımı maksadına yönelik değil, kendiliğinden oluşan ve gelişen insani tepkiler olduğunun görülebilmesidir. Bu bağlamda, yerel Müslüman halk, adeta Ermeniler tarafından kendilerine yapılanlara aynı şekilde mukabelede bulunmuştur. Bu nokta, eylemlerin zararlar karşılık sayılarak maruz görülmesi , yahut , " onlar da yaptı" mazeretine sığınılması bakımından önem taşımamakla birlikte, soykırımı kastı bulunmadığını göstermek bakımından önemlidir⁴⁴⁷.

Öte yandan uluslararası örf adet hukukuna göre, bir iç silahlı çatışma veya ayaklanma ortamında, belli bir coğrafyada ve zamanda fiili denetimi geçici de olsa ele geçiren bir otorite, o bölgede ve zamanda cereyan eden olayların sorumluluğunu da üstlenmiş olur¹⁷⁸. Devletin kusursuz sorumluluğu kalkar. Bu olgu, Ermeni komitelerinin çetelerinin asilerin sorumluluğu açısından önemlidir. I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletinde Ermenilerce meydana getirilen iç olaylar ve ayaklanmalar, bunlara muharip statüsü tanınmamış olmakla beraber , yer yer iç silahlı çatışma boyutunda olmuştur. Osmanlı ceza kanunları saklı kalmak kaydı ile, otoritenin fiilen muhalifi Ermeni silahlı topluluklarına geçtiği yerlerde ve bu süre boyunca devletler hukuku bağlamındaki hukuksal sorumluluk da bu fiili otoritelere geçmiştir. Dolayısıyla ayaklanma süresince bu bölgelerde cereyan eden

⁴⁴⁶ Pazarıcı, **a.g.e, IV.Kitap**, s. 318.

⁴⁴⁷ Çaycı, **a g.m.**, s.31.

hukuka aykırı eylemlerden, Osmanlı Devleti değil, bu fiili otoritelerin sorumlu tutulması gerekmektedir⁴⁴⁸.

Sonuç olarak tehcirin saiki Ermeni nüfus içerisindeki silahlı çetelerin Osmanlı ordusunun ve cephe gerisinde yaşayan halkın güvenliği bakımından yarattığı tehlikeleri gidermektir. Ortada savaşın getirdiği bir askeri zaruret durumu söz konusudur. Bu husus, bir nüfusun başka yere taşınması için uluslararası hukuka uygun bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu niteliği itibariyle tehcirin Osmanlı Devleti bakımından "meşru müdafaa" veya "zaruret" olarak kabul edilmesi mümkün bulunmaktadır⁴⁴⁹.

B.Osmanlı Devleti Döneminde İşlendiği İddia Olunan Fiillerden Dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hukuken Sorumlu Tutulabilir mi?

Uluslararası hukukun genel esaslarına göre, hukukî devamlılık ve devlet sorumluluğu ilkeleri, ardıl hükümetin, bir önceki hükümetin yasaya aykırı eylemlerinden doğan talepler konusunda sorumlu bulunduğunu gösterir. Bu nedenle Alman Hükümeti III. Reich'in yasaya aykırı eylemlerinin tüm sorumluluğunu üstlenmiş, Fransa Hükümeti Alman işgali altında Vichy rejiminin verdiği zararları tazmin etmiş, Norveç Hükümeti Quisling rejiminin Yahudilere ıka ettiği zararları karşılamıştı. 8 Nisan 1983 tarihli Devlet Malları, Arşivleri ve Borçları Bağlamında Devletlerin Veraseti Konusundaki Viyana Sözleşmesinin 36. maddesi bir Devletin öbürünün yerine geçmesinin, alacaklıların haklarını ve sorumluluklarını etkilemeyeceğini belirtmektedir. Esasen, Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı Devletinin tüm borçlarını ödemiş bir Devlet olarak Osmanlı mirasını reddetmemiştir⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ Çaycı, **a g.m.**, s.35.

⁴⁴⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.126.

⁴⁵⁰ Pulat Tacar, "1915 Yılında Osmanlı Ermenilerine Soykırımı Suçu İşlendiği Savlarına Karşı Başvurulabilecek Hukuk Yolları", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=465>, 18Ağustos 2008.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devletinin Halefi durumundadır. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ile birlikte buna bağlı birçok devlet bağımsızlığını kazanmış, 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile de Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devletinin halefi olarak Dünya Devletleri arasında yerini almıştır. Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti Selefî Osmanlı Devletinin milli borçlarına , arşivlerine, kamu mallarına , antlaşmalarına halef olmuştur⁴⁵¹. Lozan Antlaşması görüşmeleri sonucunda Ermenilere yurt veya tazminat verilmesi istemleri tamamen reddedilmiş ve bu nevi iddialar antlaşma metninde yer almamıştır.

Lozan Antlaşması o denli ayrıntılı olarak hazırlanmıştır ki Antlaşmaya taraf Türkiye dışındaki diğer devletler Osmanlıdan dolayı Türkiye'yi sorumlu tutabilecekleri her şeyi bu belgeye koymuşlardır. Örneğin bu anlaşmanın bir hükmü daha önce Osmanlı Devleti tarafından parası peşin ödenen ve İngiltere'de inşa ettirilen iki harp gemisinin İngiltere tarafından savaş bahanesiyle Osmanlıya teslim edilmemesine rağmen Türkiye'nin bu gemiler üzerindeki hakkından vazgeçmesine ilişkindir. Bu denli ayrıntılı ve Türkiye'yi bağlayıcı hükümler içeren ve müzayaka halinde yapılan bir antlaşmada Türkiye'nin 1915 yılı ve sonrasında vuku bulan bazı olaylardan dolayı Ermenilere karşı tazminat yönünden ve cezai yönden sorumlu tutulması istense idi bunun Lozan Antlaşmasında ayrıntılı bir şekilde yer alacağı muhakkak idi. Türkiye Lozan Antlaşması ile o günün yerleşmiş uluslararası örf ve adet hukuku kurallarına aykırı bir şekilde tüm Osmanlı borçlarından sorumlu tutulmuştur. Halbuki milli borçlara halefiyet yönünden bunun parçalanan devletin yerine kurulan devletlere hakkaniyete uygun bir oranda paylaştırılması milletlerarası hukukun genel kabul görmüş bir kuralıdır. İşte bu denli Türkiye'yi köşeye sıkıştırmayı amaçlamış bir zihniyetin 1915 ve sonrası dönemdeki olaylardan Türkiye'yi sorumlu tutmak istemesi durumunda bunu Lozan'a en ince ayrıntıları ile koymak isteyeceği tartışmazsıdır. Bu

⁴⁵¹ Baykal, a.g.m., s.4.

durumda sırf Lozan Antlaşması dahi Türkiye Cumhuriyetinin o dönemde uluslararası toplum tarafından aklanmış olduğunun en önemli delilidir⁴⁵².

Uluslararası uygulamada bir Devletin ülkesinin bir kısmını veya bütünü ilhak eden veya bu ülkenin bir parçası üzerine yeniden kurulan bir devletin, ülkesini terk eden devletçe ilhaktan önce işlenmiş haksız fiillerden sorumlu tutulamayacağı kabul edilmiştir. Bir devletin ülkesi başka bir devlet tarafından ilhak olunduğunda uluslararası şahsiyeti ortadan kalkan devlet ve birlikte onun işlemiş olduğu haksız fiillerden doğacak sorumluluk da ortadan kalkar, ülke üzerinde yetkilerini kurmuş olan yeni devlete bu sorumluluk intikal etmez⁴⁵³.

Osmanlı devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki halefiyet ilkelerini Lozan Antlaşması belirlemiştir. Yukarıda da izah edildiği üzere Lozan Antlaşmasında Ermeni Sorunu ile ilgili Türkiye Cumhuriyetine herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir⁴⁵⁴. Türkiye Cumhuriyetinin Ermeni Sorunu ile ilgili sorumluluğu ancak kendisinin bu sorumluluğu kabul etmesine bağlıdır.

Sonuç olarak, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşen ve kendisinin işlemediği olaylardan dolayı hukuken ve siyasal bakımdan sorumlu tutulması mümkün görülmemektedir. Çünkü hiç kimse kendisinin var olmadığı bir dönemde gerçekleşen ve işlemediği bir fiilden dolayı sorumlu tutulamaz⁴⁵⁵.

⁴⁵² Baykal, **a.g.m.**, s.5.

⁴⁵³ Meray, **a.g.e.** s.556.

⁴⁵⁴ Baykal, **a.g.m.**, s.5.

⁴⁵⁵ Aslan, **a.g.e.**, s.123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ İDDİALARININ SOYKIRIM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I.1915 TEHCİRİNİ BATIDAKİLERDEN AYIRAN YANLARI

Sürgünün devletler hukuku alanındaki uygulamaları genellikle belli bir etnik yada dini grubun ülkeden sınır dışı edilmesi şeklindedir. Ermeni "tehciri" sürgün olarak adlandırılmaz. Sürgün ülke dışına göç anlamına gelir. İngilizcesi olan deportation sürgünün yanı sıra sınır dışı etme olarak da çevriliyor. Bu çeviri ülke dışılığı daha belirgin kılıyor. Ermeni tehciri bir grubun ülkenin bir yerinden alınıp başka bir yerine yerleştirilmesi, yahut grubun yerinin değiştirilmesi olarak tanımlanabilir. Böyle olunca 1915'te Osmanlı Devletince Ermenilere karşı uygulanan zorunlu iskanın bir devletler hukuku sorunu olarak ele alınmasında ciddi hukuksal güçlükler vardır. Zira savaş sırasındaki bu uygulama o zamanlar sadece bir Osmanlı toprağı olan Suriye bölgesine doğrudur⁴⁵⁶. Bu sebeple devletin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirdiğı bir nüfus nakli söz konusu olduğundan Ermeni tehciri uluslar arası hukuk kapsamında değerlendirilemez. Devletler uygulaması nüfus mübadelesi öngören antlaşmalara özellikle XX.yüzyılda fazlaca tanık olmuştur. Başta Lozan Antlaşmasında yer alan Türk-Yunan nüfus mübadelesi başta olmak üzere XX.yüzyılda devletler, aralarında, gelecekte barışı korumak, yeniden uyuşmazlıkların doğmasını önlemek düşüncesine dayalı olarak nüfus değişimi yoluna gitmişlerdir⁴⁵⁷.

Bu değişimler I.Dünya Savaşı ardından yapıldığı gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dahi 15 milyon gibi büyük sayıdaki bir Alman nüfus, 1945 Postdam

⁴⁵⁶ Doğan, *Vatanında..*, s.167.

⁴⁵⁷ Doğan, *Vatanında..*, s.183.

Protokolü uyarınca, Batı Polonya'dan Almanya'ya nakledilmiştir⁴⁵⁸. Yine İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri, ülkenin batısında yaşayan Japon asıllı vatandaşlarını toplama kamplarına taşımıştır. Bu kişiler haklarında herhangi bir suçlama bulunmamasına rağmen, potansiyel suçlu kabul edilerek, birçok siyasal haklardan mahrum bırakılmışlardır. Konuyla ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri Temyiz Mahkemesinin 18 Aralık 1942 tarihinde "Korematsu Davası"nda verdiği kararda, yüz on iki bin Japon asıllı kadın, erkek, yaşlı ve çocuğun tehcirinin, "günün kritik şartlarında", "sadık vatandaşların sadık olmayanlardan ayrılmasının mümkün olmaması karşısında," "casusluk ve sabotajları önlemek" gibi "askeri gerekçelerle" başka yere taşınmasının Anayasaya aykırı olmadığı hükme bağlanmıştır⁴⁵⁹.

Uluslararası hukukta bu tür büyük nüfus hareketlerini yasaklayan hiçbir hüküm olmadığı gibi ülke içindeki yerleşmeler de iç hukukun konusuna girmektedir. Bu tür nüfus hareketlerinin soykırımı konusuyla ilgisi yoktur. Bu bağlamda Ermeni "tehciri" hukuka aykırı bir işlem olarak nitelendirilememektedir.

A.Holokost ve Ermeni Sorunu Arasındaki Temel Farklılıklar

Ermeni yanlısı görüşü savunanlar özellikle son zamanlarda 1915 Tehciri ve Yahudilerin II. Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından tabi tutuldukları soykırımı (Holokost) arasında bağlantı kurma yöntemiyle kendi iddialarını yayma ve dolayısı ile bunların kabulü yönünde propaganda yapma yöntemini benimsemişlerdir.

Orta Çağ Avrupası'nda Yahudiler Hz. İsa'nın katilleri olarak görülmüş ve bu nedenle daima Hristiyan ahaliden farklı muameleye tabi tutulmuştur. Yahudiler ayrı mahallelerde (getto) yaşamak zorunda bırakılmış, dinsel

⁴⁵⁸ (Erişim), http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/soru_cevap_ermen.php ,10 Nisan 2008.

⁴⁵⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.127.

fanatisizmin arttığı dönemlerde toplu Yahudi öldürmeleri görülmüştür. Aydınlanma çağında durumları biraz daha iyileşmekle birlikte özellikle XX. yüzyılın başında artan ırkçı akımlar sonucu dinsel taassubun yerini 'bilimsel' görüşler almış ve Yahudi düşmanlığı (anti-Semitizm) artarak devam etmiştir. ırkçı görüşlere göre Yahudiler aşağı ırk olarak nitelenmiş, toplumların güçlü olabilmesi için Darwinci görüş çerçevesinde, ulusun 'zayıf halka' olan Yahudilerden temizlenmesi öngörülmüştür. Her ne kadar, ulusal solcular (Naziler) Almanya'da iktidara gelmişse diğer ülkelerde, özellikle de Fransa'da, en az Almanya'daki kadar toplumsal destek bulmuştur. Nazilerin yönetiminde Alman Yahudilerinin yurttaşlıkları ellerinden alınmış, üniversite hocalığı, editörlük gibi bir takım görevlere gelmeleri engellenmiş, baskıların daha da yoğunlaşmasıyla bisiklete, radyoya ve evcil hayvanlara sahip olmaları yasaklanmıştır. Bu dönemde biz ve ötekiler ayrımı yapılarak sistemin sahibi olan aryan ırkıyla başta Yahudiler olmak üzere diğer etnik kökenlerden insanlar ve siyasal olarak farklı görüşlere sahip olanlar arasında kalın çizgiler çizilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla diğerlerinin toplu öldürülmesi de başlamıştır. Bu öldürmeler devlet politikası olarak benimsenmiş ve yürütülmüştür. 1942 yılında yapılan Wansee toplantısının tutanakları bunu açıkça doğrulamaktadır. Altı milyonu Yahudi olmak üzere on bir milyon insan bu politikalar sonucu sistematik olarak öldürülmüştür. Savaş sonrası kurulan Nürnberg Mahkemesi bu olayların suçlusu olarak 12 kişiyi idama mahkum etmiştir⁴⁶⁰.

Ermeni Sorunu'na bakıldığında durumun yukarıda anlatılanlara hiç benzemediği görülür. Her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaşayan Gayri Müslimlerin hakları yasal olarak düzenlenmişti. Vergilerini ödedikleri müddetçe can, mal ve ırz güvenlikleri vardır. Bunun da ötesinde Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler millet sistemi olarak adlandırılan düzenlemeye

⁴⁶⁰ İbrahim Kaya, "The Holocaust And Armenian Case: Highlighting The Main Differences"(Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=278>, 20 Ağustos 2008.

göre iç işlerinde tamamen özgür olmuşlar, dini gereklerini özgürce yerine getirmişler, dillerini ve kültürlerini geliştirmişlerdir. Böylelikle başta Ermeniler olmak üzere Gayri Müslimler bir taraftan ticaret hayatında gelişirken, diğer yandan bakanlıklar da dahil olmak üzere devlet yönetiminde çok sayıda önemli görevlere gelmişlerdir. Bu açıdan Batıdaki anti-Semitizme'e benzer bir Hristiyan karşıtlığı yada Ermeni karşıtlığı Osmanlı Devleti'nde hiç bir zaman görülmemiştir. Dolayısı ile Holokost'da görülen ideolojik arka plan Ermeni sorunu'nda mevcut değildir⁴⁶¹.

Osmanlı Devletinde, dinsel özelliklere dayalı bir toplumsal yapının mevcut olduğu ve söz konusu yapı içerisinde Türk, Ermeni gibi etnik kökene dayalı ayırımdan ziyade, Müslüman ve gayri müslim şeklinde bir ayırımın söz konusu olduğu, Türk kimliğinin ön planda bulunmadığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Almanya'da Yahudiler bağımsızlık için mücadele etmedikleri, teröre başvurmadıkları, toprak istemedikleri, Almanya'nın savaştaki düşmanlarıyla işbirliği yapmadıkları, Alman ordularını arkadan vurmadıkları, lojistik yollarını kesmedikleri ve teröre başvurarak Alman sivilleri öldürmedikleri halde, soykırıma maruz bırakılmışlardır. Üstelik Almanya'da Yahudilere karşı yapılan soykırımda devletin çıkardığı mevzuata dayanıldığı için, şeklen iç hukuka uygun bir eylem söz konusudur. Bu eylem bizzat devletin silahlı kuvvetleriyle yerine getirilmiş olup, saik Yahudi ırkını da yok etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ortada savaşın gerektirdiği bir zaruret hali de yoktur. Sadece Yahudi ırkı istenmediği için soykırımı uygulanmıştır⁴⁶².

⁴⁶¹ Aydan İyigüngör, “İsrail ve Yahudiler Açısından Ermeni İddialarına Yeni Bir Bakış”, (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=280>, 20 Ağustos 2008.

⁴⁶² Aslan, **a.g.e.**, s.122.

Osmanlı Devleti'nin gücünü yitirmesi ve sistemin bozulmasıyla birlikte haksız uygulamaların görüldüğü bir gerçektir. Bu tür uygulamalardan hem Gayri Müslim unsurlar hem de Müslümanlar etkilenmişlerdir. Bu dönem aynı zamanda Fransız Devrimi'nin etkisiyle milliyetçi görüşlerin hızla yayıldığı dönemdir. Milliyetçilik ve özellikle de sosyalizmin etkisiyle kendilerini devrimci olarak ilan eden Ermeni 'partiler' kurulmuş, bunlar dışarıdan silah satın alarak bugünkü terminolojide terörist eylemler olarak adlandırılan faaliyetlere girişmişlerdir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla işbirliği yapmışlar, hem Rus ordusu saflarında vatandaşı oldukları devlete karşı savaşmışlar, hem de Türk ordusunu arkadan vurmuşlardır. Bu açıdan da Ermenilerin durumu Yahudilerin durumuna hiç benzememektedir⁴⁶³.

Doğu Anadolu'da artan terör olayları üzerine 1915 yılında Osmanlı Devleti 'tehcir' kararı almıştır. Bu karar Nazilerin Yahudilerin yok edilmesi kararlarıyla, ve özellikle de Wansee Konferansı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında ikisinin tamamıyla farklı olduğu görülür. Her şeyden önce Yahudiler tamamıyla ideolojik nedenlerden yok edilmişken, Ermenilerin yok edilmesine yönelik hiçbir ifade tehcir kararlarında bulunmadığı gibi Osmanlı yönetimi tehcire tabi tutulanların güvenliğinin sağlanmasını açıkça emretmiştir. Buna aykırı davrananları, devlet görevlileri de dahil olmak üzere, cezalandırmıştır. Ayrıca tehcir kararı güvenlik gerekleri üzerine alınmıştır. Naziler Almanların dışında tüm 'aşağı ırklara' karşı soykırımı uyguladıkları halde tehcir sadece güvenliği bozanlara karşı uygulanmış genel olarak Rumlar ve Yahudiler ile Ermenilerin önemli bir bölümü İstanbul, İzmir, Aydın ve Edirne illerinde oturanlar ile Protestan ve Katolik Ermeniler bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Dolayısı ile amaç ve uygulama yönünden tehcir ile Holokost arasında bir benzerlikten söz etmek mümkün değildir.

⁴⁶³ İbrahim Kaya, "The Holocaust And Armenian Case: Highlighting The Main Differences"(Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=278>, 20 Ağustos 2008.

Nazilerin Yahudilere yaptığı soykırımda, büyük çoğunlukla Soykırım Sözleşmesinin 2. maddesinin a bendinde belirtilen "gruba mensup olan kişileri öldürme" fiili işlenmiştir. Yine bilindiği üzere, bu katliamlar Yahudilerin bu kamplarda uzun süre yaşanması mümkün olmayan şartlara tabi tutulmaları, sonra da zehirli gazla öldürülmeleri şeklinde gerçekleştirilmiştir. Tehcir sırasında Ermeni nüfusa ve yerleşim birimlerine Osmanlı güçlerince silahlı saldırılar yapılmamış olması 2. maddenin a ve b bentlerinde öngörülen fiillerin işlenmediğini göstermektedir⁴⁶⁴.

Holokost'tan sorumlu olanların yargılanması amacıyla Nürmberg Mahkemesi kurulmuş ve on iki kişi idama mahkum edilerek adaletin yerine geldiği düşünülmüştür. Ermeni konusu ile ilgili olarak 1919'da uluslararası bir kurulun oluşmasını Osmanlı devleti bizzat istemiş ancak ilgili devletler buna yanaşmamıştır. Ayrıca dönemin idarecileri ve aydınları İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüş ne İngilizler ne de Amerikalılar delil bulabilmiş ve bu kişiler haklarında dava dahi açılmadan salıverilmişlerdir⁴⁶⁵.

Sonuç olarak şu söylenebilir, Ermeni olaylarıyla Holokost arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Benzerlik kurma çabaları propaganda amaçlı faaliyetler olup gerçek soykırımı mağdurlarına da zarar vermektedir.

⁴⁶⁴ Aslan, **a.g.e.**, s.124.

⁴⁶⁵ Aydan İyigüngör, "İsrail ve Yahudiler Açısından Ermeni İddialarına Yeni Bir Bakış", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=280>, 20 Ağustos 2008.

II. ERMENİ İDDİALARININ SOYKIRIMI SUÇU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Maddi Unsurlar Açısından Değerlendirme

1.Soykırımı Fiilleri

Maddi unsur açısından ele aldığımızda; incelememiz gereken soykırımın tanımındaki fiillerin bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi maksadıyla işlenip işlenmediğidir.

Tehcirin, soykırımı sayılabilmesi için soykırımı suçunun içerdiği maddi unsurları; kasten öldürme ve kişilerin ruhsal ve beden bütünlüklerine zarar verme gibi fiilleri ve soykırımı suçunun maddi unsurlarını bünyesinde barındırması gerekir Soykırımı, uluslararası bir suç olduğuna göre, tehcirin, soykırımı suçunu oluşturup oluşturmadığının tespiti için , Soykırım Sözleşmesindeki tanımı esas alınmalıdır.

Sözleşmenin 2. maddesine göre ; ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur,

- Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- Grubun içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek;

Osmanlı makamları tarafından Sözleşmede yer alan fiillerin kasıtlı işlendiğine dair tek bir belge dahi bulunmamaktadır . Bu durum karşısında Ermeniler soykırımı tezini, Sözleşme'nin 2.maddesi (c) fıkrasına dayandırıyorlar. Buna göre, Osmanlıların Ermenileri açıkça yok etmekten çekindikleri için, tehirden yararlanıp, Ermenilerin yok olmalarını sağlayacak yaşam şartlarını onlara dayattıkları; tehcir sırasında saldırılarda; koruma, güvenli ulaşım sağlama, gıda ve ilaç tedarik etme, tedavilerini yapma, barınak ihtiyaçlarını karşılama gibi görevlerini yerine getirmeyerek ölümleri hızlandırdıkları; hatta Teşkilat-ı Mahsusa'nın ve hapishanelerden serbest bırakılan canilerin katliamlarını bizzat örgütledikleri ileri sürmektedirler⁴⁶⁶.

Halbuki tehcir için Osmanlı Hükümeti tüm imkansızlıklara rağmen, göçen Ermenilerin tüm ihtiyaçlarının (yiyecek, sağlık, bilet temini, seyahat sırasında duyacakları diğer ihtiyaçları vs.) "Muhacirin tahsisatı"ndan karşılanması kararlaştırılmış, savaş dolayısıyla yer yer aksamalar görülmesine rağmen, istekte bulunan vilâyetlere bütçeden ek ödenek çıkarılmıştır⁴⁶⁷. Başka bir konu ise; Osmanlı, Nazilerin evlere baskın yaparak sorgusuz-sualsiz toplama kamplarına sevk etmeleri yerine, göç hazırlığı yapmaları için bir hafta ile 15 gün arasında süre verilmiştir⁴⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin, muhtaç göçmenlere yardım için oluşturulan yabancı yardım kuruluşlarına Ermenilerin iskân edildikleri kampların kapılarını açması, dolayısıyla sadece Suriye'de 486 bin kişiye yardım edilmesine izin vermesi, Ermenileri imha niyetinde olmadığını gösteriyor⁴⁶⁹. Mesela **Near East Relief Society** adlı Amerikan yardım kuruluşunun tehcir sırasında Ermenilere yardım

⁴⁶⁶ Aktan, **a.g.m.**, s.22.

⁴⁶⁷ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 99.

⁴⁶⁸ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 99.

⁴⁶⁹ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 100.

etmek üzere Anadolu'da görev yapmasına Osmanlı Hükümeti tarafından izin verilmiştir. Bu durumda eğer katliam emri verilmişse, Amerikan kuruluşunun faaliyet göstermesine ve katliama tanık olmasına nasıl müsaade edilmiştir. Yani "biz Ermenileri katlediyoruz, siz de gelin seyredin mi denmiştir?⁴⁷⁰

Göç sırasında teşekkül ettirilen kabilelere vasıta veya binek temin edilirken özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve hastalara özel önem gösterilmiştir. Bunların yerleştirilmeleri özenle yapıldığı gibi gerektiğinde tüm kabilelere askeri hastanelerde hizmet verilmiştir, öksüz ve yetim Ermeni çocuklarının Hristiyan ailelerinin yanında, bulundukları muhitte Hristiyan yoksa emin Müslüman ailelerin yanında veya yetimhanelerde kalmaları sağlanmıştır. Bu yetimhanelerin yönetimi 1917'den itibaren misyonerlere bırakılmış, 1918'de geri dönüş izninin verilmesinden sonra yine misyonerlerin gözetiminde ailelerine ve yakın akrabalarına teslim edilmişlerdir⁴⁷¹. Savaş günlerinin güç koşulları , araç, yakıt, gıda , ilaç, ve diğer imkansızlıklar, ağır iklim koşulları ve tifüs gibi salgın hastalıkların yol açtığı tahribat göz önünde tutulmalıdır. Aynı dönemde 90 bin kişilik bir Osmanlı Kolordusunun Doğu cephesinde soğuk ve hastalıktan kırıldığı unutulmamalıdır. Hal böyleyken Osmanlının Ermenileri temel yaşam koşullarından mahrum bıraktığını söylemek önyargılı, kasıtlı bir yaklaşımdır⁴⁷². Bütün bunlar **Ermenilerin imha olmalarına yol açacak yaşam koşulları içerisine terk edilmediklerinin göstergesidir.**

Soykırımı iddiasının sahipleri; Edirne, Adana, Ankara, Aydın, İstanbul'daki Ermenilere neden bir şey olmadığı, hatta Ermeni Milletvekillerinin Osmanlı Meclisindeki görevlerini nasıl sürdürebildikleri; 1919'da İngilizlerin sözde soykırımı sanıklarını tutuklayarak Malta'ya sürgün etmelerine, bu kişileri Ermeni

⁴⁷⁰ Metin Ayışığı, "Ermeni Tehciri Konusunda Yeni Perspektifler", (Erişim), www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/index.html; 8 Nisan 2008.

⁴⁷¹ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 100.

⁴⁷² Ayışığı, **a.g.m.** ;Aktan, a.g.m.,s.19.

soykırımının suçlusu, yani savaş suçlusu olarak yargılamayı düşünmelerine rağmen, 26.03.1919 tarihinde İstanbul Hükümetince tarafsız kişilerden oluşan uluslararası bir soruşturma komisyonu kurulmasının üzerine neden telaşlandıkları (zira soruşturma sonucunda kendi durumları teşvik ve azmettirmeleri ortaya çıkabilecekti) ve diğer pek çok soruya inandırıcı bilgi, belge ve değerlendirmelerle cevap verebilmelidirler⁴⁷³.

2.Kısmen veya Tamamen Yok Etme

Soykırırnda bir grubun tümünü veya bir bölümünü yok etme iradesiyle bazı fiillerin işlenmesi gerekiyor. Soykırırnda, bir grubun mensuplarının o gruba ait olduklarından dolayı, ırkçı nefretle yok edilmesi söz konusu olduğundan, yok etme iradesinin mantıken grubun tümüne dönük olması lazım. Soykırırını sonunda grubun bir kısmının kurtulması, hepsini yok etme kastının bulunmamış olmasından ziyade, geriye kalanların soykırırını yapan örgütlenmenin erişiminin dışında kaldığını ya da soykırırını yapanın gücünün işi bitirmeye yetmediğini gösteriyor. Bu, Nazilerin Yahudileri soykırırına uğratmasında böyle olmuştu.

Tehcir kararı bir kanun-ı muvakkat ile merkezden verilmiştir. Ancak bu Kanun'da Ermenilerin adı geçmemektedir⁴⁷⁴. Kanun ile savaş durumu nedeniyle yetkililere görev alanlarında huzursuzluk çıkaran kimselerin yerlerini değıştirme imkanı tanınmıştır. Bunların kimler olacağına yerel yetkililer karar verecektir. Ermenilerin isyanlar çıkarması düşmanla işbirliği yapmalarına rağmen, **etnik bir grup olarak tüm Ermeniler tehciye tabi tutulmamıştır**. En başta, katolik ve Protestan Ermeniler olmak üzere, oğulları Osmanlı ordusunda görev yapan aileler, papazlar, hekimler, eczacılar, tehciye tabi tutulmamışlardır. Ülkenin

⁴⁷³ Çaycı, **a.g.m.**, s.32.

⁴⁷⁴ Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s.36.

cephelerden uzak bölgelerindeki Ermeniler olsun, İstanbul İzmir gibi büyük yerleşim birimlerinde oturan Ermeniler olsun tüm Ermeniler aynı işleme tabi tutulmadığı gibi, Osmanlı kamu yönetimindeki görevlerini de sürdürmüşlerdir⁴⁷⁵. Yani Osmanlı Devleti, Nazilerin uygulamalarının aksine, topraklarında yaşayan Ermenilerin tümünü sürgün etmemiş, savaşın olağanüstü şartlarından dolayı isyan eden, "düşman ülkelerle" anlaşılan ve tehdit unsuru olan belli bir coğrafyadakileri nakletmiştir⁴⁷⁶.

Başta Van olmak üzere yurdun pek çok yerinde başlayan Ermeni isyan ve katliamlarına önlem almak amacıyla Talat Paşa'nın başlattığı, Hükümet ve Meclis'in de uygun gördüğü yer değiştirme, doğrudan doğruya cephelerin güvenliğini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi, Kafkas ve İran cephesinin geri bölgesini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolayları; ikincisi ise, Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin-İskenderun bölgeleridir. Ermeniler, her iki bölgede de düşmanla işbirliği yapmış ve onların çıkarma yapmalarını kolaylaştıracak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yer değiştirme uygulaması daha sonraları, isyan çıkaran, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni komitacılarına yataklık eden diğer vilâyetlerdeki Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Başlangıçta Katolik ve Protestan Ermeniler uygulamanın dışı bırakıldıkları halde, daha sonra bunlardan zararlı faaliyetleri görülenler de göç ettirilmiştir⁴⁷⁷. **Sırf belirli bir dini**

⁴⁷⁵ Çaycı, **a.g.m.**, s.28.

⁴⁷⁶ “Kudüs’ten Başkomutanlığa gelen şifre Numara: 2247 C: 26 Şubat 1915

Tedbirler zaten alınmıştır. 4 ncü Ordunun askerî bölgelere ayrılması bu amaca yöneliktir. Tedbirler aşağıda açıklanmıştır:

1. 8 nci Tümeğe bağlı Adana’daki müfreze, şimdilik Adana’da bırakılacaktır.
2. Ermenilerin bulunduğu bölgede, gerekli görüldüğü takdirde sıkıyönetim mahkemesi kurulması için bölge komutanlarına yetki verilmiştir.
3. Halep’in, Ermenilerin oturduğu bölgesinde mevcut konuşlanmanın, muhtemel bir Ermeni ayaklanmasını derhâl bastırmaya uygun olacak şekilde değiştirilmesi emredilmiştir.
4. Bölge komutanlarının yetkisi genişletilmiştir.

5. Bununla beraber sadık halka karşı şefkatin esirgenmemesi emredilmiştir.

28 Şubat 1915 4 ncü Ordu Komutanı Cemal, Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle...**”Cilt I.s.57. Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 98.,

⁴⁷⁷ Ayışığı, **a.g.m.**

veya etnik grup hedef alınmamıştır. Anadolu'daki bütün Ermeni nüfus Suriye'ye sevk edilmemiş, daha az zararlı telakki edilenler kendi kasaba ve köylerine yakın beldelere yerleştirilmiştir. Ayrıca Ermenilerin sevki sırasında, Osmanlı ordusunda silah altında bulunan çok sayıda Ermeni asker sevk edilmeyerek geri hizmete alınmış, 24 Temmuz 1917 tarihi itibarıyla bunlardan 522'si, hâlâ ordu komutanlarının tercümanlığında ve pek çoğu da kritik addedilecek bölüklerde görevde tutulmuştur⁴⁷⁸.

B. Manevi Unsurlar Açısından Değerlendirme

1.Yok Etme Kastı ve İradesi

Sözleşme'nin II. maddesine göre yok etme amacıyla sayılan beş fiilden birinin işlenmesi, soykırımı sayılabiliyor. Bunun için bir grubu grup niteliğiyle yok etme kastının mevcut bulunması gerekir.

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ermeniler, iddia edildiği gibi tehcir adı altında planlı bir şekilde yok edilmiş ise, buna ilişkin resmi belgelerin bulunması gerekirdi. Tehciri soykırımı olarak nitelendirenler, savaş sonrasında arşivlerde genel bir temizlik yapılarak soykırımı gösteren belgelerin imha edildiğini ileri sürmektedirler. Ancak, bu iddiaları ileri sürenler de tehcirin bir hükümet politikası olarak icra edilmiş ve tüm devlet çarkının harekete geçirilmiş olması nedeniyle tehcir sırasında bakanlıkların kendi aralarında ve en küçük yerleşim yerlerinden vilayetlere ve oradan da bakanlıklara kadar binlerce yazışmanın yapıldığını ve tüm bu belgelerin imha edilmesinin mümkün olmadığını kabul etmektedirler. Uzun bir süreden beri Osmanlı arşivleri bütün tarihçi ve hukukçuların incelemesine açıktır ve incelenmektedir. Ancak, şimdiye

⁴⁷⁸ Halaçoğlu, *Sürgünden...*, s. 98.

kadar yapılan incelemelerde Ermenilerin bulundukları yerden başka yerlere göç ettirilmesinin onları yok etme amacıyla yapıldığını gösteren hiçbir belge bulunamamıştır, bundan sonra bulunmasının da mümkün olmadığını söyleyebiliriz⁴⁷⁹.

Ermenilerin yer değiştirilmesi ile ilgili mevzuatta kesinlikle öldürmeye ve benzer fiillere yer verilmeyip, bilakis mal ve can varlıkları korunmaya çalışılmıştır⁴⁸⁰. Bununla birlikte akla gelebilecek bir soru gayri resmi olarak soykırımı emri verilir verilmemiştir. Nitekim sözde soykırımı savunucularının iddialarının baş kaynağı olan ve Aram Andonyan adlı bir Ermeni'nin yazdığı "The Memoirs of Naim Bey: Turkish Official Documents relating to the Deportation and Massacre of Armenians" adlı kitapta merkezden çekilen telgraflarla soykırımı emri verildiği ileri sürülmektedir. Kitapta yer alan ve Harbiye Nezareti'nden ordu komutanlıklarına Enver Paşa imzasıyla gönderildiği söylenen tarihsiz bir telgrafta 48 saat içinde beş yaşından yukarı tüm Ermenilerin öldürülmesi emri verildiği belirtilmiştir. Bu ve kitapta yer alan diğer resmi dokümanların sahte oldukları saptanmıştır⁴⁸¹. Zira sonradan hazırlandığı tespit edilen bu telgraflar üzerinde yapılan incelemede, bu türden telgraflarda olması gereken Osmanlı bürokrasisinin mutlak işlem kayıtlarının bulunmadığı, telgrafın gönderildiği iddia edilen valinin, o tarihte o vilâyette valilik yapmadığı, her Osmanlı belgesinin en üstünde yer alan bismilenin olması gerekenden farklı bir biçimde yazıldığı ve en önemlisi de Talat Paşa'nın imzasının sahte olduğu ortaya çıkarılmıştır.

⁴⁷⁹ Turhan, **a.g.m.**, s. 54.

⁴⁸⁰ Osmanlı Ordusu Başkomutanlığına

2 nci Şubeden yazılan 27 Temmuz 1915 tarih ve 6417 numaralı tezkerenin cevabıdır:

İç kesimlere sevk edilen Ermenilerin altın paralarına müdahale edildiğinin doğru olup olmadığı, ilgili valilikler ve merkeze bağlı olmayan livalardan sorulmuştu. Cevaben alınan telgraflardan, sevk edilen Ermenilerin altın ve gümüş paralarına memurlar ve halk tarafından müdahale edilmediği gibi, her bir kişinin beraberinde 500 lira nakit para götürdüğü ve bazılarının vardıkları yerlerde almak üzere paralarını postanede bırakmakta olduklarının anlaşıldığı bildirilmiştir. 18 Ağustos 1915, İçişleri Bakanı Talat, Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle....**"Cilt 7.s.143.

⁴⁸¹ "Türk- Ermeni İlişkileri", (Erişim), <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.as>, 3 Ekim 2007.

Oysa ki Talât Paşa'nın bizzat imzasını taşıyan gerçek şifre telgraflarda, hangi Ermenilerin sevk ve iskâna tabi tutulacağı, yolculukları esnasında can ve mallarının korunması ile tebliğler yer almaktadır. Ayrıca Ermenilerin göç ettirilmesiyle ilgili son derece gizliliği olan ve ilgili resmi makamca belirlenen ve sadece onlarca bilinen harfler ve kelimelere karşılık olan rakamların yer aldığı orijinal belgeler olup, bu kadar gizlilik içinde gönderilen belgelerin hiçbirinde imha veya onu ima eder nitelikte bir ifadenin bulunmadığı, aksine koruma hususunda talimat ve tedbirlerin yer aldığı dikkati çekiyor⁴⁸².

Ermeni tezlerine dayanak yapılan bir kısım sözde belgelerin, sağlıklı hüküm vermeye elverişli olmaktan ne kadar uzak olduğu, hem Türkler, hem de yabancılarca saptanmış bir olgudur. Bir kısım Ermenilerin ve Ermeni tezi yanlılarının, soykırımı iddialarına en güçlü dayanak olarak, 1918 de ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olan Henry Morgenthau'nun yazdığı, ve resimler içeren kitap gösterilmektedir⁴⁸³. Bu kitabın hangi koşullarda ve ne maksatla yazıldığı, Heath W.Lowry tarafından araştırılmış ve kitapta yer alan veriler ve değerlendirmeler çürütülmüştür. 1919 yılının ortalarında ABD başkanı Wilson tarafından durumu ve Ermeni iddialarını yerinde incelemek üzere görevlendirilen General Harbord başkanlığındaki askeri bir heyet , Doğu Anadolu da yaptıkları inceleme ve bu arada Sivas'ta Mustafa Kemal ve ayrıca General Kazım Karabekir ile yaptıkları görüşme sonucunda , Ermenilerin kendilerine karşı katliam yapıldığına, bir Ermenistan Devleti kurulmasına, doğudaki Ermeni

⁴⁸² İçişleri Bakanlığından gelen şifreli telgraf çözümüdür.

Cevap. 11 Temmuz 1916'ya kadar Ermeni sevkiyatında suistimalleri görülen memurlar hakkında işlem yapılmak üzere isimlerinin bildirilmesi ve bunlardan azli, Valiliğin yetkisi dâhilinde bulunanların derhâl memuriyetlerine son verilerek bildirilmesi. 19 Temmuz 1916 İçişleri Bakanı Talat, Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle....**”Cilt 7.s.144. Halaçoğlu, **Sürgünden....**, s. 103.

⁴⁸³ Eserin adı : Ambassador Morgenthau's Story , Dumbleday Page& Company, Garden City- New York 1418

nüfusunun çoğunluğuna ve diğer konulara ilişkin iddiaların asılsız ve dayanaksız olduğunu saptamışlardır⁴⁸⁴.

Benzer soykırımı iddiaları daha önce de BM Genel Kurulu'na getirilmiş bulunmaktadır.1969 yılında Brezilya aleyhine Amazon yerlilerini ve 1974 yılında Paraguay aleyhine Guaki yerlilerini soykırımı tabi tuttuklarına ilişkin şikayetler yapıldı. Kurbanlar ve failler kolayca tespit edilebilmelerine karşın anılan devletlerin yok etmeye yönelik bir niyetleri bulunmaması sebebiyle şikayetler sonuçsuz kalmıştır⁴⁸⁵. Osmanlı Devleti'nce de, yok etmeyle ilgili olarak merkezden verilmiş bir emir bulunmadığından, soykırımı iddialarının geçerliliğinden bahsedilemez. Bunun aksine özellikle, talimatnamelere aykırı davranan ve kabilelerin güvenliğine dikkat etmeyen ve suiistimalde bulunan görevlilerin, bizzat Talat Paşa'nın imzasını taşıyan telgraflarla derhal işine son verilmesi ve divan-ı harbe sevk edilmeleri, münferit hadiselerin de üzerine gidildiğini, suçlu bulunanların cezalandırıldıklarını gösteriyor⁴⁸⁶.

Soykırımı suçu çoğunlukla devletlerin ya da devlet gibi yaygın örgütlerin iradesiyle işlendiğinden, "özel kast" şartının yerine gelmesi için suçun "örgütlü bir güç" tarafından işlenmiş olup olmadığına bakılmaktadır. Soykırımı bir grup gibi çok sayıda kişinin yok edilmesi olduğundan bu örgütlü gücün çok önceden bir plan hazırlayıp hazırlamadığı önemlidir. Ayrıca bu örgütlü gücün planını örgütleyerek, eşgüdüm içinde, sistematik ve kitlesel biçimde uygulanması gereklidir⁴⁸⁷.

Başkumandan vekili Enver paşa İçişleri Bakanı Talat Paşa'ya 2 Mayıs 1915'te gönderdiği bir telgrafta, Rusların 20 Nisan günü, kendi sınırları içindeki Müslümanları perişan şekilde sınırlarımıza sürdüğünü bildiriyor; Van civarındaki

⁴⁸⁴ Çaycı, **a.g.m.**, s.24.

⁴⁸⁵ Şükrü Elekdağ, "Jenosid", Milliyet, 29.01.2001.

⁴⁸⁶ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 102.

⁴⁸⁷ Aktan, **a.g.m.**, s.9

Ermenilerin isyanına da atıfla bulunarak, Ermenilerin ya Rus sınırına sürülmesini ya da başka yerlere dağıtılmasını öneriyordu⁴⁸⁸. Bunun üzerine Talat Paşa sorumluluğu bizzat yüklenerek, Ermeni tehcirini başlattı. Bir süre sonra da sorumluluğu paylaşmak için 27 Mayıs günü konuya ilişkin bir geçici yasa çıkarılmasını sağladı. Böylece komutanlara, asayişi bozan, silahlı saldırgan ve direnişçileri, tecavüz ve direnişleri sırasında imha etme; casusluk ve vatana ihanet eden köy ve kasaba halkını tek tek veya toplu halde başka yerlere sevk ve iskan etme yetkileri verilmekle, tehcir işi orduya devredilmiş oldu⁴⁸⁹.

Görüldüğü gibi tehcir kararının sebebi Ermenilerin isyan ve saldırıları olup, tehcir için önceden bir karar verilmesi, bu karar uyarınca birtakım planlar yapılması ve teşkilatların kurulması ve yapılan hazırlıklar sonucu tehciye başlanması söz konusu değildir. Yani yok etme kastıyla plan ve örgütlenme yapılmasının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır⁴⁹⁰. Aksine, tehcir kararının, Doğu cephesindeki komutanların acilen tedbir alınması talebi üzerine Osmanlı Hükümetince acilen kararlaştırıldığı görülmektedir. Tehcir için önceden herhangi bir plan ve hazırlık yapılmadığı o kadar açıktır ki, İçişleri Bakanı Talat Paşa, daha fazla gecikme olmaması için Bakanlar Kurulu kararı olmadan ve gerekli kanunun çıkarılmasını bile beklemeden, bütün sorumluluğu üzerine alarak Ermeni tehcirini başlatmış ve tehciye ilişkin kanun sonradan çıkarılmıştır.

Şayet, Osmanlı Devletinin Ermenileri "soykırım"a tabi tutmak gibi bir amacı olsaydı; bulundukları yerlerde bu düşüncesini gerçekleştiremez miydi? Bunun için "yer değiştirme" gibi bir uygulamaya ne gerek vardı? Kafilelerin güvenliği, sağlığı ve geçimlerinin temini için büyük maddi fedakarlıklara ne gerek vardı? 1915

⁴⁸⁸ Enver Paşa'nın telgrafı hakkında ayrıntılı değerlendirme için Bknz.: Cemalettin Taşkıran, "Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözcü Soykırım", Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.365.

⁴⁸⁹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,

Ankara. 1994, s. 8

⁴⁹⁰ Aktan, **a.g.m.**, s.10.

Mayısı'ndan 1916 Ekim ayına kadar yaklaşık bir buçuk yıl devam eden göç ettirme ve yerleştirme sırasında, emirler çerçevesinde ve mahallinde aldığı tedbirlerle, o günün zor savaş şartlarına rağmen, Ermenilerin can ve mallarını koruma altına almasına ne gerek vardı⁴⁹¹? Adetâ yeni bir cephe açmış gibi idarî, askerî ve malî yükün altına girmeye ne gerek vardı? Bütün bu soruların cevapları, Osmanlı Devleti'nin asıl niyetinin anlaşılmasına yetecektir. Osmanlı Devletinin, yüzlerce yıl Devlete olan bağlılıklarından dolayı "millet-i sadıka" olarak nitelendirdiği bir halka karşı, birdenbire tavır değiştirmesinin de mantıklı bir izahı yoktur. Değişen Osmanlı değil, Rusya ve İtilaf Devletlerinin bağımsızlık vaatlerine kanan Ermenilerdir.

Devlet güvenliğinin sağlanması için gerekli bir uygulama olan yer değiştirme, hiçbir zaman Ermenileri imha etmek gayesini gütmemiştir⁴⁹². Bir çok yabancı tarihçi ve döneme tanıklık etmiş sağduyulu diplomat ve politikacılar da yer değiştirmenin haklı sebeplere dayandığını , tehcirin soykırımı olarak kabul edilemeyeceğini beyan etmişlerdir. ABD'li Prof. Bernard Lewis ve Prof. Stanford

⁴⁹¹ Halep Vilâyeti ,

Müşvedde Tarihi: 10 Ağustos 1916,Temize Çekiliş Tarihi:10 Ağustos 1916

İçişleri Bakanlığına

Cevap. 6 Ağustos 1916. Mültecilerin geçeceği yolların kesin olarak belirlenmesi, bu yollar üzerinde fırın olmayan yerlerde çadır bulundurmak suretiyle askerî lojistik destek noktaları gibi konaklama noktaları kurulması, buralarda ekmek dışında sıcak birer bulgur çorbası olsun verilmesi sağlanacaktır. Kafilelerin sevkinden ve konaklama noktalarına ulaşmalarından önce, gidecekleri yerlere askerî birlikler de olduğu gibi miktarları açıkça bildirilecektir.

Her üç günlük konaklama yerlerinde sevk olunanlara birer gün dinlenme verilecektir. İmkân varsa her kafiye birer küçük sıhhiye memuru eşlik edecek, bunun mümkün olmaması hâlinde dinlenme noktalarında birer çadırlı revir ile küçük sıhhiye memuru bulundurulacaktır. Göçmenlerin kendilerinin olan ve beraberlerinde bulundurdıkları taşıma araçlarının hiçbir şekilde alınmaması sağlanacaktır. Doktor bulunan mahallere uğranıldığı zaman kafiler muayeneden geçirilecek, hasta olanlar gureba hastanesinde eğer yoksa askerî hastanelerde tedavi edileceklerdir. İskân yerlerine ulaştıklarında, çadır altına olsun yerleştirilerek açıkta bırakılmamaları ve iaselerini kendileri temin edinceye kadar ekmek ve bulgurdan başka haftada bir, kişi başına belirli miktarda et verilecektir. Köylere yerleştirilecek olanlara verilecek tohumluk ve tarım aletlerinin süratle temin edilmesi bir dereceye kadar rahat yaşamalarına imkân sağlayacaktır. Fakat evini, barkını, senelerden beri yaşadığı muhiti bırakıp ayrılan göçmenlerin tamamen memnun olmalarını sağlamanın mümkün olamayacağı görüşünde bulunduğumu arz ederim. Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle....**”Cilt 7.s.146.

⁴⁹² Ayışığı, **a.g.m.**

Shaw da, sözde Ermeni soykırımının gerçek olmadığı konusundaki tezleri nedeniyle, Ermenilerin yoğun tepkisine maruz kalmıştır. Soykırımı iddiasına Bernard Lewis, 1993 yılında "Le Monde" gazetesinde yayımlanan makalesinde şöyle demiştir: "Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni ulusuna karşı kitlesel imhayı öngören bir planı olduğunu gösteren geçerli kanıt yoktur. Türklerin "tehcire" başvurmalarının meşru nedenleri vardır. Çünkü Ermeniler, Osmanlı topraklarını işgal eden Rusya ile ittifak halinde Türklere karşı çarpışıyorlardı".

Soykırım iddiasında bulunanlar , yok etme kastını kanıtlayacak belgelerin bulunmadığını anlamaları üzerine, bu iddialarını devam ettirebilmek için farklı yöntemlere başvurmaktadırlar. Tehcirdeki ölü sayısını yüksek göstererek yapılanın soykırımı olduğunu kabul ettirmeye çalışmak bu yöntemlerden biridir⁴⁹³.

Ermeni iddialarına göre, 1915 yer değiştirme uygulaması sırasında 1.5 milyon Ermeni "soykırım"a tabi tutulmuştur. Ermeniler bu olaylarda önce 600 bin, sonra 800 bin Ermeni'nin öldüğünü ileri sürmüşler, bu sayı daha sonra sürekli olarak artırılmış ve 1,5 milyona varılmıştır. Bu açık artırmanın devam etmesine ve Ermeni çevrelerinin yarın, öbür gün ölü sayısını 2, hatta 3 milyona çıkarmalarına da şaşmamak gerekecektir. Bu açık arttırmaya ne yazık ki ciddiyetleriyle tanınan bazı yayın organları da katılmaktadır, örneğin Encyclopedia Britannica'nın 1918 baskısında ölen Ermenilerin sayısı 600 bin olarak kayıtlı iken, bu sayı'1968 baskısında 1,5 milyon olarak belirtilmiştir⁴⁹⁴. Yaşayan bir toplumun zamanla çoğalması doğaldır, ancak belli bir tarihte ölmüş kişilerin zamanla çoğalması doğa kanunlarına aykırıdır⁴⁹⁵. Pierre LOTI ye göre ; Türklerin Hristiyan olmamaları Avrupa'nın gözünde temel bir eksikliktir. Ermeniler ve Ortodokslar bu Hristiyan kimliğinden yeteri kadar faydalandılar ve herkesi bununla aldattılar. Ermeniler

⁴⁹³ Aktan, **a.g.m.**, s.20.

⁴⁹⁴ "Hayatlarını Kaybeden Ermenilerin Sayısı 1.5 Milyon Mudur?" (Erişim), www.ermenisorunu.gen.tr, 27 Nisan 2008.

⁴⁹⁵ Ercan, **a.g.m.**, s.36.

tarafından beyan edilen ölü sayısı, aşağı yukarı toplam nüfuslarının iki katını geçer⁴⁹⁶.

Halbuki, o tarihlerde yabancı devletlerce yapılan nüfus araştırmalarında, Osmanlı Devleti'nde yaşadığı iddia edilen Ermenilerin toplam nüfusu ortalama 1,5 milyon olarak gösterilmekte, hattâ Ermeni Patrikhanesi bile 1,915,000 rakamını vermektedir. Nitekim pek çok kesim tarafından güvenilir bulunan Patrik Malachia Ormanian'ın tespitlerinde de Ermeni nüfusu 1,895,400 olarak gösteriliyor. Keza katliamı savunan Dr. Johannes Lepsius da Ermeni nüfusunun 1.845.450 olduğunu yazıyor. Bu durumda ancak 300-400 bin Osmanlı Ermenisi'nin hayatta kalması gerekirdi. Oysa ki, 1919 yılı itibariyle, Osmanlı topraklarından diğer ülkelere gerçekleşen göçlere rağmen, Amerikan arşiv belgelerinde bulunan ve Ermeni Patrikhanesi'nce, diğer ülkelere göçenler hariç, sadece Anadolu'da yaşayanlar ve evlerine geri dönenler 644,900 olarak verilmekte, İstanbul İngiliz Büyükelçiliği ise, 1922 yılı itibariyle bütün dünyadaki Osmanlı Ermenilerinin sayısını 1,200,000 olarak göstermektedir. Bu durumda 1,5 milyon Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia edenlere şu soru sorulabilir. Katledildiği iddia edilen Ermeni sayısı 1,5 milyon ise, 1,200,000 Osmanlı Ermenisi nasıl olup da hayatta kalmıştır? Keza, hastalığa bağlı olmaksızın bu denli yüksek sayıda Ermeni öldürülmüşse, bu Ermenilere ait toplu mezarların olması gerekmez mi? ⁴⁹⁷.

Kuşkusuz bunlar olayların sadece bir yönüdür. Türklere ve Türkiye'ye karşı art niyetle yürütülen planlı ve bilinçli propaganda faaliyetleri süreci, Müslüman halka yapılanların göz ardı edilmesi , Müslüman halkın ölü sayısının dikkate alınmaması, buna karşılık Ermenilerin ölü sayısının abartılması, hatta bu maksatla Ermeni nüfusuna ilişkin verilerin saptırılması, uzun devrede, gerçeklerden uzaklaşılması ve olayın tek taraflı olarak değerlendirilmesi ile

⁴⁹⁶ Ali Doğan, "Millet-i Sadıkanın İhaneti" **Yeni Türkiye** , y.7 , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s.82.

⁴⁹⁷ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 104.

sonuçlanmışır. Oysa asıl mağdur, saldırgan Ermenilerden çok, savunmasız Müslüman halk olmuştur. Nitekim, Ermenilerin Müslüman halka yönelik zulüm ve katliamları, sadece I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında değil , 6 Kasım 1917 de başlayan Rus ihtilalinden sonra da 30 Ekim 1918 deki Mondros Mütarekesi'nden sonra da , hatta Türk İstiklal Harbi sırasında da sürmüştür⁴⁹⁸.

Tarihî gerçekler ışığında bu olaylar ancak mukatele, yani karşılıklı kırım olarak tanımlanabilir. Bu ortamın ve çatışmaların soykırımı fiilleriyle benzeştirilmesi yanlıştır. Hitler Almanya'sının altı milyon Yahudi'yi ve bir milyon çingeneyi yok eden ırkçı eylemiyle benzeştirilecek olaylar değildir⁴⁹⁹. Şayet tarihte meydana gelmiş her toplu ölüm olayı "soykırımı" olarak nitelendirilecek olursa, hiçbir devletin ve toplumun böyle bir vebalin altından kalkmasının mümkün olmadığı muhakkaktır. Meselâ 1914-15'te başta Erivan olmak üzere Kafkaslardan sürgün edilen Türk ve Müslüman muhacirler de aynı tanımın içinde telakki edilmek durumundadır. Yine 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ve 1912'de meydana gelen Balkan Savaşları sonrasında 5,5 milyon insanın Balkanlardan Anadolu'ya sürgün edildiği ve bu sürgün sırasında milyonlarcasının gerek katledilme ve gerekse hastalıklardan yollarda ölümleri de "soykırımı" olarak kabul edilmesi gerekir. Keza pek geriye gitmeden, 1992 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaş sırasında Hocalı'da meydana gelen olaylar, yani Ermeni güçlerince kadın, yaşlı ve çocuk ayırt edilmeksizin 613 kişinin katledilmesi ve bu savaş sırasında bölgede yaşayanların sürgün edilmeleri ki halen bir milyon Azeri'nin zor şartlar altında sürgünde yaşamaktadır, 1948 Soykırım Sözleşmesi kapsamına doğrudan giren ve Ermenileri savaş suçlusunu durumuna düşüren bir nitelik taşımaktadır⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ Nejat Göynüç, "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları" , **Yeni Türkiye** , y.7 , sayı.37, Ocak-Şubat2001. s. 299 ; Çaycı, **a.g.m.**, s.28.

⁴⁹⁹ Ayışığı. **a.g.m.**

⁵⁰⁰ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 106.

Tehcir, daha çok Suriye ve Filistin yönlerine olmuştur. Bu işlemin en uygun koşullar altında gerçekleştirilebilmesi için gerekli tüm önlemler alınmıştır. Osmanlı belgelerinde Tehcir neticesinde, Suriye'ye 500 bin Ermeni göçmenin ulaşmış olduğunu görüyoruz. Suriye'ye ulaştığı belirlenen bu sayı ile Kafkasya'ya kendiliğinden göçtüğü kaydedilen nüfus göz önüne alındığında, aslında, duyumlara dayanarak bir milyon Ermeni'nin göç sırasında öldüğü veya öldürüldüğü iddiasında bulunan bütün konsolos raporları yalanlanmaktadır⁵⁰¹. Bunlarla beraber, zorunlu göç öncesinde veya sırasında, özellikle bir kısım yerel halkın , öç alma veya duygusal tepki gibi nedenlerle göç halindeki Ermenilere saldırdıkları , bu arada çok sayıda Ermeni'nin öldüğü anlaşılmaktadır. Kuşkusuz , uzun yürüyüşlerin, yoldaki gasp vb. çete saldırılarının bunun yanında yaşlılık ve hastalığın da çok sayıda ölüme yol açtığı gözardı edilmemelidir⁵⁰². Bu hususlar, soykırımı iddiasını reddeden Türk bilim adamları tarafından da açıkça ifade edilmektedir⁵⁰³. Bu konuda tehcir sırasında görevlerini kötüye kullanan veya ihmal edenler hakkında tehcir kararını almış olan hükümet tarafından soruşturmalar yapılarak sorumluların cezalandırılmıştır⁵⁰⁴. Buradan da

⁵⁰¹ Halaçoğlu, **Sürgünden...**, s. 104.

⁵⁰² Doğu Orduları Grubu Komutanlığına

Ahılkelek civarında ve Gürcülerle olan sınırimız üzerinde, 80.000'e yakın Ermeni'nin, Osmanlı ve Gürcü kordonları arasındaki dağlarda gezerek açlıktan helâk olduklarından dolayı, bunlara, mutlaka acil yardım yapılması, Papalık makamıyla müttefik hükümdarlar tarafından ısrarla istenmektedir. Bu Ermenilerle hemen irtibata geçilerek, iskân ve iaşelerinin sağlanması ve yapılan icraatların devamlı olarak bildirilmesi, Bakanlar Kurulunca yeniden tavsiye olunur. 16 Ekim 1918, Başbakan ve Başkomutanlık Kurmay Başkanı , Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle...**”Cilt 7.s.163.,Tehcir sırasında kabilelere yapılan saldırılar, yiyecek , giyecek sıkıntıları ve yardımları, nakliyecacı akıntısı ve salgın hastalıklar nedeniyle ölümler hakkındaki arşiv belgeleri ve ayrıntılı bilgi içinBknz.: Göynüç, **a.g.m.**, s 299.

⁵⁰³ Adem Sözüer, Soykırım Değil, Çünkü..., Hukuki Perspektifler Dergisi, sayı:9, Aralık 2006, s 33.

⁵⁰⁴ Osmanlı Hükûmeti

İçişleri Bakanı Talat Bey'in 20 Temmuz 1916 tarihli şifreli telgrafının çözümüdür.

Savaş durumu ve diğer bahanelerle birçok yerde hiçbir kanun ve yönetmeliğe dayanmaksızın devlet memurlarından bazıları tarafından, kendi kendine verilen emirler vasıtasıyla veya doğrudan doğruya halkın can, mal ve kişisel özgürlüklerine tecavüz edilmektedir. Çok çirkin olan bu durumlar haber alındıkça suçlulara cezalar verilmekteyse de bu gibi durumlardan pek çoğu, merkezin bilgisi dışında kalmaktadır. Açıklamaya ihtiyaç kalmayacak şekilde vilayetlerde valiler, merkeze bağlı olmayan livalarda

anlaşılacağı üzere tehcir ve ardından meydana gelen kitlesel ölümlerin Ermenileri yok etmek amacıyla değil, Doğu illerinde savaş sırasında ortaya çıkan isyanları bastırmak, Müslümanlara yönelik saldırıları kesmek amacıyla yapıldığı ortadadır⁵⁰⁵.

Talat Paşa Dahiliye Nazırı sıfatıyla tehcir olayının bir numaralı sorumlusudur. Bu yüzden de şehid edilmiştir. Onun 1 Kasım 1918 'de yapılan son İttihat ve Terakki Kongresi'nde tehcire ilişkin açıklanması şöyledir⁵⁰⁶:

İlk önce söylemek gerekir ki, bu tehcir ve öldürme söylentileri son derece abartılmıştır... Ermeni ve Rum neşriyatı, biri on yaparak dünyayı gürültüye boğmuştur.

Bununla olayları inkar etmek istemiyorum. Yalnız hakikati söylemek, fazla mübalağaları ortadan kaldırmak arzusundayım.

Şu mübalağalar bir kenara bırakılırsa, herhalde böyle bir hayli tehcir vukuatı olmuştur. Fakat Babıali (Osmanlı Hükümeti) bunların hiçbirinde önceden verilmiş bir karar üzerine harekete etmiş değildir. Olup biten olayların sorumluluğu, her şeyden önce onlara sebep olan tahammül edilmez hareketleri yapan unsurlara

mutasarrıflar, kanunun açıklığı ve ellerindeki padişah fermanı emri gereğince bütün bu durumların tek sorumlusudurlar. Gerçi savaş, bazı durum ve istisnai vergileri gerektirmiş ise de bu durum ve söz konusu vergiler savaşın başından beri özel kanunlar ile bir kayda bağlanmış ve tespit edilmiştir. Bunları temel ve genel kanunlar, yönetmelikler ve devletin aldığı kararlara aykırı ve bu kararlar dışında geçen iyi veya kötü her ne maksatla olursa olsun memlekette yaşayan herkesin hürriyet haklarına, mal, can ve ırzına en ufak bir saldırıyı içeren herhangi bir emir ve eylem şiddetle cezalandırılacaktır. Çünkü bu emir ve uygulama Anayasa ve Meşrutiyet esaslarına dayanarak hükümet görevini üstlenen kurulumuzun amacını ve iç güvenliği ihlal sayılacaktır. Bundan dolayı her kimden böyle bir hareket ortaya çıkarsa, şikâyet ve şahsi müracaat beklenmeksizin öğrenilmesinin ardından suçlular hakkında kanunlar dairesinde hemen gereğinin yapılmasına başlanmak ve bunu ilgililere yazmakla yetinmeyip işin sonuçlanmasına kadar takip etmek vali ve mutasarrıfların en büyük vazifesindendir. Ona göre Devlet kanun ve yönetmeliklerinin ve genel esasların iyi bir şekilde uygulanması ve idare edilmesine dikkat edilmelidir. Bu konuda mülkiye müfettişlerinin vazifelerini dikkatle yerine getirmeleri ve Bakanlığa haber vermeleri hakkında kesin talimat verilmiştir. Saklanması / 3 Ağustos 1916, Genelkurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle...**”Cilt 7.s.163.,Turhan, **a.g.m.**, s.55.

⁵⁰⁵ Ergun Babahan, Soykırım Ve Hukuk, : **Sabah**, 15 Şubat 2007.

⁵⁰⁶ Azmi Süslü. **Türk Tarihinde Ermeniler**, Levent Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara ,1995, s.227.

aittir. Şüphesiz bundan bütün Ermeniler sorumlu değildir. Fakat Devletin ölüm kalım kararını verecek büyük bir harb esnasında orduların hareket serbestliğini ihlal eden, arkada isyanlar çıkararak memleketin selametini, ordunu emniyetini tehlikeye düşüren hareketlere müsamaha edilmemesi tabii zaruri idi.

İşte tehcir meseleleri her şeyden önce böyle bir harb zarureti sonucunda alınmış tedbirlerden doğmuştur.

Demek istiyorum ki, her yerde tehcir muntazam bir şekilde ve yalnız zaruretin zorladığı derecede yapılmıştır. Bir çok yerlerde çoktan beri birikmiş olan düşmanlıklar bu vesile ile patlayarak asla arzu etmediğimiz yanlışlıklara sebep olmuştur. Birçok görevliler haddinden fazla zulüm ve şiddet gösterdiler. Bir çok yerlerde haksız yere bir takım masumlar da kurban oldular. Bunu itiraf ederim.”

Sevk ve Iskanla İlgili Kanun ve bu kanunun uygulanışını açıklayan mevzuatta, menkul ve gayrimenkulun yok edilmesi ya da insanların öldürülmesi yönünde herhangi bir amaç olmadığı gibi; bilakis uygulamada yaşanan aksaklıklar idam cezasına kadar uzanan ağır cezalarla giderilmeye çalışılmıştır. Eğer Osmanlı hükümeti bir grup insanı kasten yok etme maksadıyla bir uygulamaya girişmiş olsa idi, göç edenlere yolda sağlanacak imkanları, kafilelere yönelik eşkiya baskınlarına karşı korunmasını, hastalara yardım yapılmasını, çocukların korunmasını, geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkulların bir kayıt altında tutulmasını, belli periyotlarla etli yemek verilmesine ilişkin kararları uygulamaya geçirmezdi, göç edenlere ait gayrimenkulların korunmasına ne derece önem verildiği görülecektir. Bu durumu göçün geçici olduğu, bir müddet sonra geri dönmelerine izin verileceği şeklinde yorumlamak mümkündür, Bu görüşümüzü, göç esnasında Ermenilerin, Anadolu'da toplatılması ve cephe gerilerinde geçici iskan uygulaması da teyit etmektedir. Ancak bu düşüncenin uygulamaya geçilmesi mümkün olamamış, özellikle Rus, Fransız ve İngiliz tahrikleri ile, komitacılara başta Amerika'dan gelen maddi yardımlar, Ermeni çetelerinin eylemlerini artırmalarına sebep olmuş, Ermenilerin bir kısmının

bugünkü Suriye civarına sevklerini zorunlu kılmıştır. Ancak göç ettirilen toprakların Osmanlı toprağı olması, son uygulamada dahi takınılan tavırda, bir kasıt olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

UAD'nin Sırbistan hakkındaki kararı ise, Türkiye'nin Ermeni iddiaları karşısındaki hukuki tezinin isabetli ve güçlü olduğunu iki açıdan teyit ediyor. Birincisi, kararın, soykırımı suçunun oluşması için özel kasıt unsuruna kritik bir önem atfetmesidir. Nitekim, Divan kararında, Bosnalı Sırpların, Nazi tipi ölüm kamplarında Boşnakları kitlesel katliamlarla imha ettiklerini ve onlara akla durgunluk veren korkunçlukta vahşet yaptıklarını kaydediyor. Divan, ayrıca, bu fiillerin soykırımın maddi unsurunu oluşturan eylemler olduğunu da kabul ediyor. Ancak, suçun manevi unsurunun, yani, özel kastın varlığının kanıtlanamaması nedeniyle, soykırım suçunun işlenmediğı sonucuna varıyor.

Sonuç itibariyle , tehcirde ; Ermeniler milli , dini , ırki veya etnik bir grup olarak hedef alınmamış, tehcirde ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiş, devlet tarafından uygulanmakla birlikte önceden planlanmamış, savaş şartlarının zorunluluklarından kaynaklanmış, tehcire tabi tutulanların hayat şartları kasıtlı olarak kötüleştirilmemiş , aksine tüm imkansızlıklar içerisinde ödenek ayrılarak yiyecek ikmali sağlanmış, hatta ordu yemeğini paylaşmış, doğumların engellenmesi yada çocukların nakledilmesi gibi bir olayın konusu dahi yapılmamış (böyle bir iddia dahi mevcut değildir) , sadece muharebe alanının güvenliği maksadıyla geçici bir tedbir olarak , yine ülke sınırları içerisinde zorunlu göç uygulanmıştır. **Bu uygulamada , soykırım suçunun ne maddi unsurları, ne de soykırım kastı bulunmaktadır.**

C.Saik

Soykırımı suçunun ispatı açısından tehcir olayının nasıl sonuçlandığından ziyade kararın niçin alındığı ve bu kararla güdülen hedefin

ne olduğu önemlidir. Bu açıdan Osmanlı Hükümeti'ni tehcir kararını vermeye iten nedenlerin hukuki bakımdan nitelendirilmesi konunun en önemli noktasını oluşturmaktadır⁵⁰⁷.

Osmanlı'da Ermenilere karşı Anti-Semitizm gibi ırkçı bir nefret olmamıştır. Düşünölmüş, toplumun belleğinde yer etmiş, tasarlanmış, "taammüden" bir yönü bulunmamaktadır. Yahudi soykırımı demek olan "Holokost"un oluşumunda yaygın bir Anti-Semitizm bulunmaktadır. Soykırımı suçlamasında olayların arka planı olan saik büyük bir önem taşımaktadır. Nuremberg Askerî Ceza Mahkemesi Yasası 'nda saik göz önüne alındığı gibi, mahkeme de sanıkları cezalandırırken saik unsurunu hesaba katmıştır. Burada göz önüne alınan "saik" Anti-Semitizm'dir, diğer bir deyişle "İrkçılık"tır. Mahkeme, Anti-Semitizm olmadan Yahudi Soykırımı olması olanaksızdır noktasından hareket etmiştir. Yoğunluğu gittikçe artan her türlü kırım, toplu kıyım ve ihanet hareketlerine karşın Osmanlı'da hiç bir zaman yaygın bir Anti-Ermenizm politikası olmamıştır⁵⁰⁸. Çünkü, İslam Dini'nde Hristiyanlar ehli kitap sayıldıkları için, onlara karşı hoşgörü ile davranılmıştır. Ermeniler "milleti sadıka" olarak vasıflandırılmışlar ve onlara devlet idaresinde önemli görevler verilmiştir⁵⁰⁹.

Yukarıda bahsedildiği gibi tehcirin asıl sorumlusu olan Ermeni komitaları ne pahasına olursa olsun bağımsızlık elde etmek amacıyla kurulmuşlardı. Taşnaksutyon'un amacı Müslüman halkı kışkırtarak katliamlara sebep olmak ve bu sayede büyük devletlerin işe karışmasını sağlayarak bağımsızlıklarını kazanmaktı. Tehcir kararı çıkmasaydı binlerce Ermeni'ni vatana ihanet sebebiyle

⁵⁰⁷ Turhan, **a.g.m.** , s.52

⁵⁰⁸ Esat Arslan, "Soykırım Kavramı Ve Uluslararası Statüye Kavuşturulan Suçlar", (Erişim), <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=211>, 24 Nisan 2008.

⁵⁰⁹ Turhan, **a.g.m.**, s.57.

idamları kaçınılmaz olacaktı⁵¹⁰. Her köye sızan komitacılar toplu yer değiştirmeden başka bir şans bırakmamışlardı. Ayrıca savaş sırasında İstanbul'da yaşayan 82.280 Ermeni ise sınır bölgelerinden uzakta olmaları sebebiyle tehciye tabi tutulmamışlardır. **Sonuç olarak Ermeniler'in milliyetlerinden ötürü değil Osmanlı'nın bir ölüm kalım mücadelesi sırasında ihanete en ufak taviz veremeyecek durumda olması sebebiyle tehciye tabi tutuldukları açıktır .** Tehcirde ırkçı nefret yoktur. İrkçılık ve soykırım kavramları Avrupa'ya aittir, Türk lüğatinde bu kavramlar bulunmamaktadır⁵¹¹.

İkinci bölümde açıklandığı üzere , soykırımı suçu ancak , ulusal , etnik, ırksal veya dini bir grup hedef alınarak işlenebilir. Bu gruplar dışındakilere karşı yapılan eylemler başka bir suç oluşturabilir, ancak bu suç soykırımı olamaz. Tehcirin yönelik olduğu grubun , bu dört gruptan birini oluşturup oluşturmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Çoğu Ermeni, tarihçilerin büyük bir bölümü, 1915-1916 olaylarının bir soykırım olduğunu; yani Ermenilerin bir siyasi gurup olarak değil de bir etnik ya da dini gurup olarak, soykırımı gibi bir tehciye tabi tutulduklarını kanıtlamak için, Ermenilerin terörizm de dahil siyasi amaçlı faaliyetlerinden ya hiç söz etmiyorlar yada çok kısa geçiştiriyorlar⁵¹².

Tarih, Ermenilerin bağımsızlık için silahlı siyasi faaliyette bulunan bir siyasi grup olduğunu açıkça göstermektedir. Düşmanla birleşip hedeflerini gerçekleştirmek için silaha ve bu arada savaş hukukunun ihlali olan sistematik

⁵¹⁰ Mim Kemal Öke, *Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu 1914-1923*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000 s.146

⁵¹¹ Bayram Kodaman, "Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)", *Yeni Türkiye* , y.7. sayı.37. Ocak-Şubat 2001, s.206.

⁵¹² Aktan, *a.g.m.*, s.15.; Ermenilerin Ruslarla işbirliği içerisinde olduğunu gösteren arşiv belgeleri için Bknz.: Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", *Yeni Türkiye* , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s.47.

terörist eylemlere baş vuran bir siyasi guruba karşı mücadelede, askeri nedenlerle tehciye baş vurulması hukuken soykırım tanımına girmediği gibi, bu süreçte işlenen suçlarda işlendikleri kanıtlanmış olsa dahi, soykırımı değildir⁵¹³. Tehcir kararının alınmasına , Ermenilerin ırkı, dini ya da etnik kimlikleri değil, siyasi amaçlı şiddet ve terör içeren faaliyetleri neden olmuştur. Bu açıdan tehciye tabi tutulan Ermenilerin siyasi bir grup olduğu kabul edilmelidir.

Bir gurubun siyasi emelleri nedeni ile siyasi gurup olması, aynı zamanda milli, dini, ırkı veya etnik gurup olmasını etkilemez. Zira siyasi guruplar da diğer özellikleriyle, Ermeniler gibi, etnik, dini gurup veya diğer bir gurup olarak da nitelendirebilirler. Ancak Ermenilerin maruz kaldığı olayların milli , etnik, dini ve ya ırkı bir gurup olmasından değil siyasi nedenlerden kaynaklandığını konusunda hiçbir tereddüt yoktur⁵¹⁴.

D. Tipiklik Açısından Değerlendirilme

Tartışılmaması gereken bir başka hukukî gerçek ise 1915'te bir sözcük olarak bile varolmayan ve ancak 1948'de tanımlanmış ve yasaklanmış bulunan bir kavrama dayanılarak geçmişin hesabının sorulamayacağıdır. Esasen bir hukuk metninin yürürlük tarihinden itibaren uygulanacağını en basit mantık kuralları başta olmak üzere bütün hukuk disiplinleri tartışmaya gerek olmaksızın kabul ederler⁵¹⁵.

Tehcir olayı gerçekleştiği zaman uluslar arası hukukta soykırımı suçu diye bir suç bulunmadığı için, işlendiği zaman suç teşkil etmeyen fiillerin daha sonra

⁵¹³ Aktan, **a.g.m.**, s.21.

⁵¹⁴ Aktan, **a.g.m.**, s.21.

⁵¹⁵ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.307.

suç olarak nitelendirilmesi, suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırıdır⁵¹⁶. Aydınlanma dönemi ile ceza hukukunda yerini alan bu ilke, Fransız düşünür Montesquieu tarafından dile getirilmiş, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde öngörülmüştür. Suçta kanunilik ilkesi gereğince; bir davranış şayet kanun niteliğinde bir yasama işlemiyle suç olarak tarif edilmişse, sorumluluk söz konusu olabilir. Hatta kanunla düzenlemiş olmak da tek başına yeterli olmayıp, belirlilik ilkesi gereğince düzenlemedeki suç tanımının açık seçik, net ve belirli olması gerekir. Cezada kanunilik ilkesi sadece suçların değil ceza hukuku yaptırımlarının da kanunla öngörülmesi zorunludur.

Kanunla açıkça düzenlenmiş bir suçun uygulanması bakımından, kanunilik ilkesinin başka bir kuralı olan kıyas yasağı söz konusudur. Bu yasak gereği, kanunda açık bir şekilde suç olarak tanımlanmamış olan bir fiil, bununla bazı yönlerden benzerlik gösteren başka bir fiil ile ilgili suç tanımı kapsamında değerlendirilemez. Bir davranış ne kadar "kötü" olarak değerlendirilirse değerlendirilsin, şayet bir suç kalıbına uymuyorsa, o "kötü" davranışa benzer bir fiili cezalandıran suça örnekseme yapılarak, kişinin sorumluluğuna gidilemez. Ceza hukukunda sadece açık kıyas değil, kıyas sonucunu doğuran yorum da yasaktır. Kanunilik ilkesinin bir parçası olan zaman bakımından uygulama kuralına göre, bir fiil işlendiği zaman yürürlükte olan kanunlara göre suç teşkil ediyorsa kişi cezalandırılabilir. Bir fiil işlendikten sonra yürürlüğe giren kanunda suç olarak tanımlanmışsa; bu kanun geçmişe yürütülerek uygulama yapılamaz. Yeni suçlar tanımlayan bir kanun, ancak yürürlüğe girdiği tarihten sonra işlenen fiiller açısından uygulanabilir (Geriye yürüme yasağı). Bunun tek istisnası lehe kanundur. İşlendiği tarihteki kanunlara göre suç oluşturan bir fiil sonradan yürürlüğe giren yeni kanunla suç olmaktan çıkarılmış ya da suçun unsurlarında veya cezasında lehe değişiklikler yapılmış ise; yeni kanun

⁵¹⁶ Turhan, **a.g.m.**, s. 52.

hükümleri uygulanacaktır⁵¹⁷. Geçmişe yürüme yasağı sadece, suç ve ceza içeren kanunlar açısından değil, uluslararası sözleşmeler bakımından da geçerlidir.

Ancak bir sözleşmede veya bir hukuki belgede öngörülen kuralların geriye dönük uygulanacağı metinde açıkça belirtilerek de zaman bakımından uygulama daha önce cereyan eden olayları teşmil edecek şekilde genişletilebilir. Yukarıda açıklandığı üzere bu tür düzenlemeler ceza hukuku tekniği ve temel prensiplerine aykırıdır. Her devletin kabul yada red yetkisine sahip olduğu bir sözleşmede böyle bir sonuca varmak için "açık bir düzenleme" bulunması gerekir⁵¹⁸.

Soykırımı suçu ilk kez 1948 Soykırım Sözleşmesi ile öngörülmüş olup, Sözleşme'nin de geçmişe etkili olarak uygulanması söz konusu değildir. Nitekim, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde geriye yürümezlik ilkesiyle ilgili olarak şöyle bir düzenlemeye yer verilmiştir: "Antlaşmada aksine bir hüküm yoksa ya da başka yollarla bu saptanmamışsa, bir antlaşmanın hükümleri bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önceki bir işlem ya da eylem ya da bu tarihten önce ortadan kalkan bir duruma ilişkin olarak bir tarafı bağlamaz" (m. 28). Soykırım Sözleşmesi'nin hükümlerinde, sözleşme hükümlerinin geçmişe etkili olarak uygulanmasına ilişkin düzenleme bulunmadığı gibi, aksini gösterir başka bir husus da söz konusu değildir⁵¹⁹.

Suç ve ceza ihdas eden kuralların önceye etkili olmayacağı ilkesi, İkinci Dünya Savaşından sonra hukukta ortaya çıkan yeni gelişmelere rağmen geçerliliğini korur. Önemli görülen bu yeni gelişmelerden biri, Nazi Almanyası uygulamaları göz önünde tutularak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 26

⁵¹⁷ Sözüer, **a.g.m.**, s.35.

⁵¹⁸ Doğan, **1948 Soykırımının.**, s.307.

⁵¹⁹ Akün, **a.g.m.**, s. 61.

Kasım 1968'de metni kabul edilip imzaya açılan *Savaş Suçları ve İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçlarda Zamanaşımı Sınırlamasının Kaldırılmasına dair Konvansiyon*'dur ki, soykırımı 1948 tarihli antlaşmada tanımlandığı biçimiyle buna dahil edilmiştir. Bu kuralın, soykırımı kavramının varolmadığı dönemlerde işlenen fiilleri nasıl kapsadığını açıklamak, mantıken mümkün değildir. Türkiye, Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesini, Soykırımı Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce onaylamıştır, Soykırımı Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmesini ise, bugüne değin imzalamamıştır. Her iki sözleşme de onaya bağlı sözleşmelerdir, ve yürürlüğe girdikleri tarih ile yürürlükte kaldıkları sürece, sözleşmeciler için geçerlidirler⁵²⁰. Eğer Türkiye tarafından bu suç kabul edilirse zaman aşımı olgusu ortadan kalktığı için soykırımı suçlaması işletilebilir, ancak Türkiye bunu kabul etmediği takdirde soykırımı suçunun geriye doğru işletilmesi mümkün görülmemektedir. Sözleşme öncesi dönemde mevcut olmayan ve sözleşme tarafından oluşturulan "Soykırımı" dahil bir çok kavramın, geriye dönük uygulanması kuşkusuz hukukla bağdaşmamaktadır⁵²¹. Nitekim, yeni bir düzenleme olan 1998 tarihli Roma Statüsü'nün 29. maddesinde mahkemenin yetkisine giren suçların zamanaşımı sınırlamasına tâbi olmayacağı öngörülmüşse de, 24. maddenin 1. fıkrasında, Statü'nün yürürlüğe girmesinden önceki davranışlarından ötürü hiç kimsenin bu antlaşma altında sorumlu tutulamayacağı belirtilmekle, önceye etkili olmama ilkesi teyid edilmiştir⁵²².

Diğer bir konu ise, soykırımın emredici nitelikte (*jus cogens*) bir norm oluşu ve herkese karşı ileri sürülebilir oluşuna dayanılarak her devletin sorunu sahiplenebileceği ve bu arada yargı organlarına başvurabileceği yolundaki

⁵²⁰ Erdost, **a.g.m.**

⁵²¹ Esat Arslan, **Soykırım ...**

⁵²² Toluner, **a.g.e.**, s.587.

iddialarda görülmektedir⁵²³. Hukuk alanında bu kadar kolaylıkla sonuçlara varmak zordur. Nitekim, *Doğu Timor'la İlgili Dava*'daki 30 Haziran 1995 tarihli yargısında Divan, "*çağdaş milletlerarası hukukun temel prensiplerinden birisi olarak self-determinasyon prensibinin*" varlığını kabul etmekle birlikte, yargı yetkisinin rızaî esasını değiştirmeyeceğine hükmetmiş; bu ikisinin iki ayrı şey olduğunu açıkça belirtmiştir⁵²⁴.

Hukuken kanıtlanmasının imkansızlığına rağmen, bazı ülke parlamentolarında, tehcir soykırımı anlamına gelen kararlar alınabilmekte ve hatta, tehcir soykırımı değildir görüşünü ifade etmek dahi, suç haline getirilmek istenmektedir. Gerçekten, sadece yargısal makamlarca ve adil bir yargılama süreci sonucunda hüküm verilebilecek bir konuda, yasama organlarının "suç işlendi" anlamına gelen kanunlar, kararlar çıkarması hukuken mümkün olmamalıdır. Yasama organları, örneğin bakanların yargılanmasına karar vermek gibi, işlemler yapabilirler. Ancak bu suçun işlendiği hakkında bir iddia niteliğinde olup suçlu veya suçsuz kararını yine hakim verecektir. Yasama, yürütme, yargı ayrılığını anayasalarında öngören ülkelerin meclisleri, hangi gerekçeyle mahkemenin karar verebileceği bir konuda, adeta yargının yerine geçerek tehcir soykırımı iddiasını kanunlaştırabilmektedirler? Bu soruya, söz konusu parlamento kararlarının hukuki değil siyasi alanda olduğu yönünde çeşitli yanıtlar verilmektedir⁵²⁵.

⁵²³ Turhan, **a.g.m.** , s. 51.

⁵²⁴ Toluner, **a.g.e.**, s.587.

⁵²⁵ Sözüer, **a.g.m.**, s. 36.

SONUÇ

Sonuç olarak, 1915'te cereyan eden olaylar, özünde karşılıklı bir kıyım sürecidir ve bu süreci düşmanla işbirliği içindeki Ermeni çeteleri başlatmıştır. Osmanlı Devleti bir yandan ayaklanmaya ve katliamlara karşı koymaya çalışmış, idari önlem olarak da yaygın bir "tehcir" uygulamıştır. Ancak buna soykırımı denemez. Ermeni iddiaları, seçilmiş olayların maksatlı ve saptırılarak uluslararası kamuoyuna takdimine dayanmaktadır. Böyle bir yaklaşım yanıltıcıdır. Hukuki bakımdan kabul olunamaz.

Türkiye'nin özellikle 1973'ten sonra dünya kamuoyuna mal edilen terörist eylemlerle hız kazanan, 1980'lerden sonra siyasallaşma yolunda hızla ilerleyen nihayet 1990'lardan sonra da siyasallaşma çabalarına eklenen uluslar arası hukukun bir konusu yapılmaya çalışılan Ermeni Sorunu da derinlikleri tarih içinde bulunan bir temel sorundur.

Yukarıda tarihsel ve hukuki boyutunu aktardığımız sorun artık sadece Türkiye-Ermenistan arasında değil deyim yerindeyse dünya kamuoyu ve Türkiye arasında bir sorun halini almıştır. Üçüncü devletlerin müdahalesiyle sorun hukuki olmaktan çok siyasi hale gelmiştir. Soykırımı terimi hukuki olmakla birlikte, günümüzde politikacılar, gazeteciler ve kimi entellektüeller bu terimi, katliam, toplu öldürme, etnik temizleme, isyanı bastırmada toplu cezalandırma veya insanlık suçu anlamında da kullanmaktadırlar. Soykırımı, bir hukuk bir terimidir, hukuk alanında, bu terime insanlar istedikleri anlamı yükleyemezler. Bu terim belli tanımı olan bir suça ilişkindir ve o tanım II. Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 günlü kararıyla onaylanıp 11 Ocak 1951'de yürürlüğe giren " Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme " adlı uluslararası bir sözleşmeyle yapılmıştır.

Soykırımı suçu, Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 2.maddesinde tanımlanmaktadır . Uluslararası kurumların ve yargı organlarının uyuşmazlıkları çözmede esas alacakları soykırımı tanımı elbetteki sözleşmedeki tanım olacaktır.

Bir konu hakkında özellikle hukuksal açıdan doğru bir değerlendirme yapılabilmesinin ilk koşulu , olayların bütünüyle , siyasi , askeri ve tarihi bütün boyutlarıyla ve doğru olarak saptanmasıdır. Bu nedenle, örneğin taraflardan sadece birinin iddialarının temel alınması , resmi kayıtların ve arşiv belgelerinin göz ardı edilmesi savunulamaz. Buna karşılık , amaç Osmanlı Hükümetinin tavrını belirlemekse , ilk olarak ve her şeyden önce Osmanlı kaynakları kullanılmalıdır. Anı veya otobiyografi şeklindeki kişisel saptamalar elbette kişilerin acılarını ve deneyimlerini açıklamak bakımından yararlıdır. Ne var ki , burada da sadece Ermenilerin beyanlarına bağlı kalmak, Türklerin saptamalarına itibar etmemek yanlıştır.

Tehcirde ; Ermeniler milli , dini , ırki veya etnik bir grup olarak hedef alınmamış, tehcirde ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiş, devlet tarafından uygulanmakla birlikte önceden planlanmamış, savaş şartlarının zorunluluklarından kaynaklanmış, tehcire tabi tutulanların hayat şartları kasıtlı olarak kötüleştirilmemiş , aksine tüm imkansızlıklar içerisinde ödenek ayrılarak yiyecek ikmali sağlanmış, hatta ordu yemeğini paylaşmış, doğumların engellenmesi yada çocukların nakledilmesi gibi bir olayın konusu dahi yapılmamış (böyle bir iddia dahi mevcut değildir) , sadece muharebe alanının güvenliği maksadıyla geçici bir tedbir olarak , yine ülke sınırları içerisinde zorunlu göç uygulanmıştır. Bu uygulamada , soykırım suçunun ne maddi unsurları, ne de soykırım kastı bulunmaktadır.

Ermeni sorununun özünü, 1915 tehcirinin bir soykırımı teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırımı olduğunu tarihi

olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırımı olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir. Bazı ülke parlamentolarında soykırım hakkında alınan kararların temelinde bu kanı yatmaktadır.

Soykırım Sözleşmesinin 9. maddesine göre soykırımı hakkında bir devletin sorumluluğuna dair anlaşmazlıklar, tarafların talep etmeleri halinde, Uluslararası Adalet Divanına götürülebilir. Ancak Divan, kendi kuruluşundan çok önce vuku bulmuş pek iyi de bilinmeyen, kanıtları genellikle ortada kalmamış olaylar üzerine karar vermeyi uygun bulmayıp talebi reddedebileceğinden, konunun Divan yerine Daimi Hakemlik Mahkemesi ile çözümlenmesinin daha uygun olacağı görüşü de dile getirilmektedir. Konu ister Uluslararası Adalet Divanına, ister Hakemlik Mahkemesine götürülsün, uluslararası bir yargı merciinin incelemesi devam ettiği sürece, milli parlamentolar dahil, hiçbir makamın sözde soykırım hakkında karar alması mümkün değildir; alınsa da bunların bir geçerliliği, dolayısıyla bir etkisi olmayacaktır.

1915 tehcirinin soykırım olmadığıнын kanıtlanması yönünde Türkiye'de şimdiye kadar yeterli ve etkili sayılabilecek çalışmaların, çeşitli nedenlerle yapılmamış olduğu, bu çalışmalara devam etmek gerekli olmakla beraber, sonuçlanmalarının yıllar alacağı ve bu arada sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısının artacağı dikkate alındığında, bu konuda uluslararası yargı yoluna baş vurulması önerisinin, içerebileceği tehlikeleri de dikkate alarak, çok yönlü bir çalışma yapılmalıdır. Ermeni sorunu , tarihi , siyasi , psikolojik, hukuki ve propaganda boyutları ile ele alınmalı Türkiye'nin haklılığı bütün dünyaya anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

ALİBABA, Arzu, “Uluslararası Ceza mahkemesinin Kuruluşu”, **AÜHFD.**, sy. 1-4, 2000. s. 183.

AKÇAM,Taner, **İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu**, 2.baskı, Ankara , İmge Yayınevi, 2002.

AKTAN, Gündüz, “**Devletler Hukukuna göre Ermeni Meselesine Bakış**”, (Erişim), <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale16.html>, 4 Nisan 2008, s.6.

AKÜN, Verda Neslihan; “Uluslar arası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu”, **Prof.Dr. Sevin Toluner’e Armağan**, 1. baskı, İstanbul,Beta Basım A.Ş, 2004, s. 54.
ARSLAN, Esat ; "Ermeni Sorununda Akılcı,Tarafsız ve Planlı Görüş Açıları" **Yeni Türkiye** , y.7 , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s. 160.

AKSARYusuf, “Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, (Erişim), <http://www.usak.org.uk/junction.asp?docID=348&ln=TR>, 30 Mart 2008.

ALPKAYA,Gökçen **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2002.

ARSLAN, Esat, “Soykırım Kavramı Ve Uluslararası Statüye Kavuşturulan Suçlar”, (Erişim), <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=211>, 24 Nisan 2008

ASLAN, Muzaffer Yasin, **Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2006

AYDIN, Devrim, “Uluslar arası Ceza Hukukunun Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,Yıl 2002 Cilt 51 Sayı 4, s.140.

AYIŞIĞI, Metin, Ermeni Tehciri Konusunda Yeni Perspektifler, (Erişim), www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/index.html; 8 Nisan 2008

AZARKAN, Ezeli , ' Uluslar arası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar', (Erişim), <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2003-52-03/AUHF-2003-52-03-Azarkan.pdf> , 30 Nisan 2008.

BABAHAN, Ergun; “Soykırım Ve Hukuk” **Sabah**, 15 Şubat 2007.

BAKAR, Bülent, ÖZTÜRK, Necdet, BEYOĞLU, Süleyman, **Tarihi Gerçekler ve Bilim Işığında Ermeni Sorunu**, 1.baskı, İstanbul, IQ Yayıncılık,2008.

BAL, İdris, **Dünden Bugüne Türk- Ermeni İlişkileri**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003, s. 64.

BAYKAL, Ferit Hakan, "Ermeni Soykırımı İddiaları - Türkiye Sorumlu Tutulabilir Mi?",(Erişim), <http://www.hukukgrubu.org/makale5.htm>, 18 Mayıs 2008.

BAYRAKTAR, Köksal , **Siyasal Suç**, İstanbul Fakülteler Matbaası,1982.

BERMAN,Yahya," Bosna Soykırımı Ve Adaletin Halleri", (Erişim), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=214444&tarikh=02/03/2007>

BİNARK, İsmet , **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara , Ankara Ticaret Odası Yayını, 2005.

CENTEL, Nur , **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, İstanbul, Beta, 2002.

ÇAYCI, Sadi, "Hukuksal Açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni Ayaklanmaları ve Alınan Önlemler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi** Sayı 369, Temmuz 2001 , s.28.

ÇELİK, Cemil, "Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi", **KHUKA**, Mart 2006, s.37

ÇETİNKAYA, M.Necati; "Tarihten Günümüze Ermeniler ve Ermeni Sorunu", **Yeni Türkiye**, y.7 , sayı.37, Ocak-Şubat 2001, s.183.

ERCAN, Yavuz, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", **Yeni Türkiye** , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s.36.

ERDOST, Muzaffer İlhan, "Soykırım"ın Öteki Gerçeği",(Erişim) <http://www.afyonbirlik.org/makale.asp?mid=1171s>, 30 Nisan 2008

DADRIAN, Vahakn N., **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, Belge Yayınları , I.b, İstanbul, 1995.

DEMİRBAŞ,Timur, **Ceza Hukuku,Genel Hükümler**, 2. Basım, , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005.

DEĞİRMENCİ, Olgun, **TBB Dergisi**, Sayı:70, Aralık, 2006, s.50.

DOĞAN, İlyas, "Vatanında Yaşama Hakkı ve Sürgünün Devletler Hukukundaki Hukuki Niteliği", **Prof.Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan**, Akademi Araştırma VE dayanışma Derneği, Diyarbakır, 2005, s.167.

DOĞAN, İlyas, **Devletler Hukuku**, Ankara, Seçkin, 2008.

DOĞAN, İlyas; “1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 10. Cilt, sayı 1,2, 2006 s.297.

DOĞAN, Ali ; "Millet-i Sadıkanın İhaneti" **Yeni Türkiye** , y.7 , sayı 37, Ocak-Şubat 2001, s.82.

Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu, Ankara, Dış Politika Enstitüsü,

ELEKDAĞ, Şükrü; “Jenosid”, **Milliyet**, 29.01.2001.

ELEKDAĞ, Şükrü , “UAD'nin Bosna Kararı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 24.05.2007

EKİNCİ İlhan, “Ermeni Meselesinin Uluslararası Boyutuna bir Örnek - Brazzafoli Meselesi”,<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilcerik&IcerikNo=6>

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI,, “**Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**”, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, , Ankara, 2005,

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, 1983.

GEZGİN, Suat, “Ermeni Soykırım Yasası Bağlamında Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerininDeğerlendirilmesi”,<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale14.html>

GÖKTEPE, Cihat, KIZILKAYA, Oktay; “Ermenilerde Kilise – Milliyetçilik İlişkisi Ve Tehcir Kanunu”,İdris Bal (der) **Dünden bugüne Türk – Ermeni ilişkileri**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2003, s.284.

GÜLER, Ali, AKGÜL,Suat, **Sorun Olan Ermeniler**, Ankara, TÜR KAR Yayınları, 2003.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, 7. basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

GÖYÜNÇ, Nejat , "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları" , **Yeni Türkiye** , y.7 , sayı.37, Ocak-Şubat2001. s. 299 .

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Ermeni Tarihi ve Gerçekler (1914-1918)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Ermeni Tehciri**, İstanbul, Bab-ı Ali Kültür Yayıncılığı, 2006,

HALAÇOĞLU Yusuf, **Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları**, 5.baskı,İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2008.

HALAÇOĞLU,Yusuf,"Ermeni Tehciri ve Gerçekler", (Erişim), <http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/03.php>, 20 Kasım 2007

KANTARCI, Şenol, " Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan'a", yay.haz. Şenol Kantarcı,Kamer Kasım,İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, 2.baskı Ankara, Asam Yayınları, 2003, s.8.

KAYA, İbrahim,"Uluslar arası Hukukta Soykırım", (Erişim) http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm, 26 Mart 2008.

KESKİN, O.Kadri, "**Jenosid Suçu ve Jenosid Sözleşmesi**", Adalet Dergisi, Eylül-Ekim 1986, Sayı:5, s.120.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi(1918-1920)**, Ankara,Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, 1999.

KOÇAŞ , M.Sadi, **Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul, Kastaş a.ş.,1990.

KODAMAN, Bayram, "Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)", **Yeni Türkiye** , y.7. sayı.37. Ocak-Şubat 2001, s.206.

KÖPRÜLÜ, Timuçin , "Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardımlaşma", (Erişim), www.adalet.org/bekran.php?idno=228&id=1409, 5 Mayıs 2008.

KURŞUN, Günel, "Uluslar arası ceza mahkemesi hayal ve ötesi", (Erişim), http://www.rightsagenda.org/makale/2005_uluslararası_ceza_mahkemesi.htm, 5 Nisan, 2008

KÜRKÇÜKOĞLU,Erol, "Ermeni, Bizans ve Türk Hakimiyetinde Ani", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilcerik&lcerikNo=272>,

LÜTEM, Ömer E., " Lozandan Günümüze Ermeni Sorunu", yay.haz. Şenol Kantarcı,Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, 2.baskı Ankara, Asam Yayınları, 2003.

MAZICI, Nurşen, **Uluslar arası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni**, 2.baskı, İstanbul, Pozitif Yayınları, s.19.

MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara , AÜSBF Yayınları, 1968.

MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970,

ODMAN,Tevfik, “Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı” , (Erişim), <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1996-45-01-04/AUHF-1996-45-01-04-Odman.pdf>

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Ankara. 1994

ÖKE, Mim Kemal, **Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu 1914-1923**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 2000.

ÖNOK, R. Murat, **Tarihi Perspektifi ile Uluslar arası Ceza Divanı**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2003

ÖZTÜRK ,Bahri, ERDEM,Mustafa Ruhan , **Uygulamalı Ceza Hukuku**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2006.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 6. baskı, II Kitap, Ankara , Turhan Kitabevi, 1999.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, IV.Kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, 2000.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri** III. Kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, I.b, 2000.

PERİNÇEK, Mehmet: "Bomba Gibi Yeni Belgeler Getireceğim", (Erişim), <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=GBultenDetay&BultenNo=128>

SERT, Selahattin, **Haçlıların Son Kurbanı Ermeniler-I**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2005,

SOYSAL, Mümtaz,“Orly Saldırı Davası İle İlgili Uzman Tanık Beyanları”, (Erişim), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/soysal.htm>, 15 Mart 2008.

SÖZÜER, Adem; “Soykırım Değil, Çünkü...,” **Hukuki Perspektifler Dergisi**, sayı:9, Aralık 2006, s 33.

SÜSLÜ, Azmi, **Türk Tarihinde Ermeniler**, Levent Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara ,1995.

SUR, Melda, **Uluslar arası Hukukun Esasları**, İzmir,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000

ŞİMŞİR, Bilal, **Ermeni Meselesi**, 1.baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005.

TACAR, Pulat Y., "Hukuki ve Siyasi Boyuyla Ermeni Sorunu" ,(Erişim), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/tacar.htm>, 07 Kasım 2007

TACAR, Pulat Y, "1915 Yılında Osmanlı Ermenilerine Soykırımı Suçu İşlendiği Savlarına Karşı Başvurulabilecek Hukuk Yolları", <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergiler&icerikNo=465>,

TAŞKIRAN, Cemalettin, "Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım" , **Yeni Türkiye** , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001,s.365.

TEZCAN, Durmuş, "**Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı**" , Hukuk Kurultayı 2000, Ankara Barosu Yayınları, s.270.

TOLUNER, Sevin , **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, 2.baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş, 2004.

TÜMENÖĞLU, Rıdvan, "Osmanlı Devletinde Ermeni Sorunu ve Avrupa Devletlerinin Ermeni Politikaları" , (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/a456.html>

SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000,

TOROSLU, Nevzat, Ceza Hukuku, 4.Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 1998.

TURHAN, Faruk, 'Soykırım Suçunda Bir Grubu Tamamen Veya Kısmen Yok Etme Amacı ve Ermeni Tehciri Olayı', (Erişim), <http://www.hpd.com.tr/esashakkinda.php> , 26 Nisan 2008., s.49.

UZUN, Elif **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden dolayı Devletin Sorumluluğu**, İstanbul, Beta, 2007.

UZUN, Elif "Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü", (Erişim), http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-2/sos_bil.2.pdf, 31 Ağustos 2008.

YILDIRIM, Hüsametdin, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000,

Yaralanılan İnternet Siteleri

-<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/index.html>

-http://tr.wikipedia.org/wiki/Tehcir_yasas%C4%B1

- <http://www.hpd.com.tr/esashakkinda.php>
- <http://www.eraren.org/index.php?Page=YayinIcerik&IcerikNo=81>
- <http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/03.php>
- <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoste>
- <http://www.turkhukuksitesi.com>
- <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv>
- <http://www.inisiyatif.net/document/27.asp>
- <http://www.usakgundem.com>
- <http://www.ihm.8m.com>
- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler>
- <http://www.ttk.org.tr/>
- <http://www.turksam.org/tr/a1198.html>

ABSTRACT

TAKIMSU, Mehmet. Armenians claim for genocide evaluated from the point of view of Law, Master Degree Thesis, Ankara, 2008.

The Armenians, who were living for centuries together with the Turks in prosperity in Anatolia, make the Ottoman Government a lot of troubles during the I. World War in the 19th century because of extreme nationalism trend and with foreign provocation. Since the hard conditions, and the restricted opportunities during the years of War, the forced emigration and taken measures, do not contain the genocide crime mental and physical elements defined in the international Law in 1948. During the forced emigration The Armenians weren't considered as a national, religious, racial or ethnical group, the forced emigration wasn't done with the purpose to get rid of completely or with a national hate on them, it was applied from the government, but it wasn't planed before. The forced emigration was done out of military essentiality during the War, it were an internal limited sovereignty problem of the Ottoman Government. Therefore from the point of view of the international law, that doesn't require governmental responsibility. The Armenian claims could reach carefully considered result if they were evaluated by jurists.

Key Words

1. Armenian claims
2. Genocide
3. Forced emigration
4. International Law
5. Governmental responsibility

TÜRKÇE ÖZET

TAKIMSU, Mehmet. Ermeni İddialarının Soykırım Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Yüzyıllarca Anadolu'da Türklerle birlikte refah içinde yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılda milliyetçilik akımı ve dış kışkırtmalar sonucu ayaklanarak özellikle I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletini zor durumda bırakmıştır. Bunun üzerine savaş yıllarında zor şartlar altında, eldeki kısıtlı imkanlarla yapılan tehcir ve alınan tedbirler ,1948 yılında uluslar arası hukukta tanımlanan soykırımı suçunun maddi ve manevi unsurlarını içermemektedir. Tehcir esnasında Ermeniler milli , dini , ırki veya etnik bir grup olarak hedef alınmamış, tehcirde ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiş, devlet tarafından uygulanmakla birlikte önceden planlanmamıştır. Bu olaylar ancak karşılıklı kırım olarak tanımlanabilir. Savaşın getirdiği bir askeri zaruretler sonucu yapılan tehcir, Osmanlı Devletinin münhasır egemenlik alanına giren iç işleridir. Bu sebeple uluslararası hukuk açısından, devletin sorumluluğunu gerektirmez. Ermeni iddialarının hukukçular tarafından değerlendirilmesi durumunda sağlıklı sonuçlara ulaşılabacaktır.

Anahtar Sözcükler

1. Ermeni İddiaları
2. Soykırımı
3. Tehcir
4. Uluslar arası Hukuk
5. Devletin Sorumluluğu